ባህርዳር ዩኒቨርሲቲ

ሂዩማኒቲስ ፋኩልቲ

አማርኛ ትምህርት ክፍል

የአማርኛ ሰዋሰው ክፍል አንድ

ተማሪዎች በዚህ ሞጁዩል የአማርኛ ስነድምጸልሳንና ስነምዕላድ ይቀርብላችኋል:: ይህንን ኮርስ ለመከታተል ቀደም የወሰዳችሁት "□**ቋንቋና ስነልሳን መግቢያ**" ወሳኝ ነው:: ስለዚህ ወደዚህ ሞጁዩል ከመግባትበፊት በተጠቀሰው ኮርስ የተነሱ ነጥቦችን በተለይ ስለቋንቋምንነትና ባህርያት፣ ስለስነልሳን፣ ስለገላጭስነልሳን፣ ስለስነድምጽና ስለስነድምፀሳን እንድትከልሱ ይመከራል::

አሁን በቀረበው ሞጁዩል ዋናውትኩረት በአማርኛ ቋንቋ ውስጥስላሉት ድምፆችና ባህርያቸው፣ ስለአማርኛ ቋንቋድምፃዊ ስርዓት ነው:: አቀራረቡቀደም ያለውን በ**የቋንቋና ስነልሳን** የተነሱትን ነጥቦች □ጸቆራኘን ነው፤ ወደ ዝርዝርና ጥልቅ የአማርኛ ቋንቋ ምርምር የምንገባው:: መልካም ትምህርትእንዲሆንላችሁ እየተመኘን ከወዲሁ ተዘጋጁና የቀረቡትን ይዘቶች ለማብላላት ሞክሩ::

ምክራ□ 1:-

ተ□ባር 1:- የቋንቋ ምንነት

1. ቋንቋ ምንድን ነው? መፃህፍትንበማገላበጥሰፋያለማብራሪያፃፍ::
2. ቋንቋ ውርሳዊና አካባቢያዊ ነው የሚለውን ሃሳብበምሳሌአስደግፈህአስረዳ::
3. ስያሜና ተሰያሚእንዴት ውስጣዊ የባህርይ ግንኙነት የላቸውም? በምሳሌየተደገፈማብራሪያስጥ::
4. በአማርኛ ቋንቋ ውስጥቋንቋፍፁም ዘፈቀዳዊ አለመሆኑን የሚያሳዩ መረጃዎች አሉ? ወይንስ የሉም? ማብራሪያፃፍ::

ተ□ባር 2:- የቋንቋ መለያ ባህርያት

1. ቋንቋን ከሌሎቹ ድምፃዊም ሆነ ድምፃዊ ካልሆኑ የመግባቢያ መሳሪያዎች የሚለዩትባህርያትእነማን ናቸው?

2. የቋንቋ ምርታማነት ከምን ይመነጫል? መልስህንቀጥሎበተሰጠው ቦታ ላይ አስፍርናከአካባቢህካለ የርቀትትምህርትተማሪ ጓደኛህ ጋር ተነጋገሩበት::

3. የቋንቋ መለያ ባህርያት የአማርኛ ቋንቋምባህርያትእንደሆኑከአካባቢህካለ የርቀትትምህርትተማሪ ጓደኛህ ጋር በመነጋገርመረጃአዘጋጅ::

□□ል2፡-ስነልሳንና የስነልሳን ዘርፎች

ተ□ባር 1፡- የስነልሳን ምንነትና የአጠናን ስልት

1. ስነልሳን ምንድንነው?
2. "ስነልሳን ሳይንሳዊ የአጠናን ስልት ይከተላል"ይባላል፡፡ ለመሆኑ አንድን ጥናትሳይንሳዊ □ሚጸሰኘው ምንድን ነው? ከቤተ መጻፍትመረጃ ሰብስብና ዘገባ አቅርብ፡፡
3. በሳይንሳዊ የአጠናን ስልት ልንከተላቸው የሚገቡ የአጠናን መመሪያዎች ምን ምን ናቸው? በተሰጠው ቦታ ላይ መልስህንአስፍር፡፡

ተ□ባር 2፡- የስነልሳን ዘርፎችና የጥናት ትኩረት

1. በቋንቋ ላይ ብቻ የሚያተኩሩት የስነልሳን ዘርፎች እነማን ናቸው?

2. የስነልሳን ዘርፎች የጥናት ትኩረት በምን ላይ እንደሆነ ዘርዝር፡፡

3. የአማርኛ ሰዋስው በየትኛው የስነልሳን ዘርፍ ስር ይጠቃለላል? በማስረጃ የተደገፈማብራሪያአቅርብ ፡፡

□□ል3፡-ገላጭስነልሳንና የገላጭ ስነልሳን ክፍሎች

መ□ቢጸ፡-

በቀዳሚውትምህርት የአማርኛ ሰዋስውትምህርትበገላጭስነልሳን ስር እንደሚጠቃለል ተወያይተናል፡፡ በዚህ መሰረት ስለገላጭስነልሳን በዚህ ትምህርት ክለሳ እናካሂዳለን፡፡

ገላጭስነልሳን፤ የቋንቋን ውስጣዊ ባህርይና አደረጃጀት ያጠናል፡፡ ቋንቋ ደግሞ የተገነባባቸውን ነገሮች ስናይከድምጽ እስከ አረፍተ ነገር ይሄዳል፡፡ ታዲያ የጥናት ትኩረቱ በምን በምን ላይ ሊሆን ይችላል? የሚለውን ጥያቄስናነሳ የገላጭ ስነልሳንን ዘርፎች እናገኛለን፡፡ በመሆኑም የዚህ ትምህርት ይዘት በዚህ ላይ ያጠነጥናል፡፡

ተ□ባር 1፡-

1. **ስለገላጭስነልሳን ምንነትአጭርማብራሪያስጥ፡፡**

2. **የገላጭ ስነልሳን የጥናት ትኩረት በቋንቋ ምን ላይ ነው?**

3. **የገላጭ ስነልሳን ክፍሎችና የጥናት ትኩረት በተመለከተአጭርዘገባፃፉ፡፡**

4. **የአማርኛ ሰዋስው የጥናት ትኩረት በአማርኛ ቋንቋ ምን ምን ላይ ነው?**
5. **የአማርኛ ቋንቋሰዋስውከገላጭስነልሳን ጋር ሲገናዘብ ምን ምን ክፍሎች ሊኖሩትይችላሉ?**

መልመጃ

1. **ቋንቋ** ***ከሌሎችየመግባቢያመሳሪያዎች(ድምጻዊምከሆኑወይንምድምጻዊ ካልሆኑ) ፍጹም*** **የሚለይባቸውን ባህርያት ዘርዝር፡፡**
2. **በቋንቋ ብቻ የሚያተኩሩ የስነልሳንዘርፎችእነማንናቸው?**

3. **ቋንቋ ፍጹም ዘፈቀዳዊአለመሆኑንየሚያሳዩ መረጃዎች ምን ምንናቸው?**
4. **የስነልሳንዘርፎችን ጥቀስ፡፡**
5. **የገላጭ ስነልሳንንዘርፎች ጥቀስ፡፡**

ምእራፍ 2፡-**ቋንቋና ጽህፈት**

መ□ቢጸ፡-

በዚህ ክፍልቋንቋና ጽህፈት ያላቸውን ግንኙነት እንቃኛለን፡፡ ይህንን ክፍል የምናነሳበት ዋናው ምክንያት የአማርኛ ቋንቋድምፆችን በምንመረምርበት ጊዜ ንግግራችንን በጽሁፋዊ ምልክትስለምናሰፍርና እንድናሰፍርም ስለምንጠየቅ የምንገለገልበትን የአጻጻፍ ስልትበቅድሚያ ማወቅ ተገቢ በመሆኑ ነው፡፡

ስለዚህ፤በመጀመሪያ የጽህፈትን ምንነት፣ ጽህፈትከቋንቋ ጋር ያለውን ግንኙነትና የአጻጻፍ ስርዓቶችን እንመረምራለን:: እያንዳንዱ የአጻጻፍ ስርዓት ከሌላው የሚለይበትን ከዳሰስን በኋላ□ም□ዊ አጻጻፍ ከሌሎቹ የአጻጻፈ ስርዓቶች የሚለይበትን እንወስናለን:: የአማርኛ ስነድምጽንና ስነድምፀልሳንን በምናነሳበት ጊዜም አስፈላጊ መሆኑን እንመለከታለን::

ጽህፈት:- የቋንቋ □□□ዊ (graphic) ወኪል ወይንም ምልክት ነው::

ተ□ባር:-

1. የጽህፈትምንነት ላይ ውይይት ማካሄድ::
2. የተለያዩ የጽህፈትስርአቶች አላማና ሙከራ ላይ መወያየት::
3. ስለጽህፈት ምንነት፣ ስለተለያዩ የጽህፈትስርአቶች አላማና ሙከራ፣ ስለተለያዩ የጽህፈትስርአቶችአንድነትናልዩነትከቤተመጻህፍትመረጃ አሰባስቦዘገባ ማቅረብ::
4. ስለጽህፈትአጀማመርናየእድገት ሂደት ከቤተመጻህፍትመረጃ አሰባስቦዘገባ ማቅረብ::

ክፍል 1:- **የጽህፈት ምንነትና ከቋንቋ ጋር ያለው ግንኙነት**

ተ□ባር:-

1. ጽህፈትምንድን ነው? አጭርመልስመስጠት::

2. ቋንቋና ጽህፈትስላላቸው ግንኙነትመፃህፍትንበማንበብሰፋያለዘገባማዘጋጀት::

3. ጽህፈት ለሰውልጅና ለማህበረሰብስላለውጠቀሜ□ ቀ□ሎ በተሰ□□ ቦ□ ላ□ አስተያየትህንማስፈር::

ክፍል 2:- **የጽህፈት አጀማመርና እድገት**

ጽህፈትየተከሰተው ቋንቋ ከተከሰተብዙ ሺህአመታትበኂላ ነው፡፡በዚህ ክፍል ውስጥ ጽህፈት እንዴት እንደተጀመረናየእድገት ሂደቱስ ምን እንደሚመስል እንቃኛለን፡፡

ተግባራት፡-

1. ጽህፈትእንዴት ተጀመረ? አጭርመልስመስጠት፡፡
2. የጽህፈት የእድገት ሂደትእንዴት እንደሆነ አጭርሪፖርትመፃፍ፡፡
3. የመጀመሪያዎቹ የጽህፈት ጀማሪ ማህበረሰቦች እነማን ናቸው? መቼስ ጀመሩት? መረጃ በመሰብሰብ አጭር ዘገባ ፃፍናበአካባቢህላለየርቀትትምህርትተማሪጃ□ኛህአንብብለት፡፡
4. ስለጽህፈት አጀማመርና እድገት መረጃ ከቤተመጻህፍትአሰባስብና□□ባ

አዘጋጅተህበአካባቢህላለየርቀትትምህርትተማሪጃ□ኛህአቅርብ፡፡

ክፍል 3፡- **የአጻጻፍ** ስርዓቶች

ጽህፈት የቋንቋ □□□ዊ (grahphic) ምልክት ነው፡፡ ቀ□ምባለ□ □□ልእንደተወያየነውጽህፈት አጀማመሩ ከስእል ነው፡፡ ከዚያ በመነሳት በዘመናት ሂደት የተለያዩ ለውጦችና የእድገት ሂደቶችንም አካሂዷል፡፡ በዚህ ክፍል የተለያዩ የአጻጻፍ ስርዓቶችን □ንመለከታለን፡፡ በዚህም □እያንዳንዱን የአጻጻፍ ስርዓት አላማና ሙከራ እንቃኛለን፡፡ በእያንዳንዱም የአጻጻፍ ስርዓት መካከል ያለውን አንድነትና ልዩነት እንመረምራለን፡፡

ተግባር፡-

1. የተለያዩ የአጻጻፍስርአቶች አላማና ተግባር ላይ ያለህንመረጃአቀናብረህፃፍ፡፡
2. በተለያዩ የአጻጻፍስርአቶችመካከልያለውአንድነትናልዩነትምንድንነው?
3. የተለያዩ የአጻጻፍ ስርዓቶች አሉ፡፡ እነዚህም ሎጐግራፊያዊ፣ ባህርያዊ፣ ቀለማዊ፣ ፊደላዊና ድምፃዊ የአጻጻፍ ስርዓቶች ናቸው፡፡ ስለነዚህ የአጻጻፍ ስርዓቶች ከቤተመጻህፍት መረጃ አሰባስበህ አጭር ዘገባ አቅርብ፡፡ ዘገባህ በአጻጻፍ ስርዓቶቹ አላማ፣ ሙከራና ተግባር ላይ ያተኮረ ይሁን፡፡
4. በሎጐግራፊክና በባህርያዊ የአጻጻፍ ስርዓት መካከል ያለውን የአላማ ሙከራ ልዩነት አስፍር፡፡

5. በባህርያዊና በቀለማዊ አጻጻፍስርዓት መካከል ያለውን የአላማና ሙከራ ልዩነትጠቁም።
6. በቀለማዊና በፊደላዊ የአጻጻፍ ስርዓት መከከል ያለውን የአላማና የሙከራ ልዩነትጥቀስ።
7. □እንግሊዝኛ ቋንቋፊደላዊ አጻጻፍን ይጠቀማል። ፊደላዊ አጻጻፍ ያሉበትን ችግሮች፣ አላማና ተግባሩ የማይጣጣሙባቸውን ነጥቦች አስፍርና በአካባቢህካለየርቀትትምህርትተማሪጻ□ኛህጋርተወያይበት።
8. አንድ የአጻጻፍ ስርዓት የሌላውቋንቋጽህፈትን ለመጠቀምእቅድ ቢኖረውቀለማዊ አጻጻፍን ይመረጥ ወይንስፊደላዊ አጻጻፍን? ለምን? የቀለማዊ አጻጻፍን ደካማ ጐኖች አስፍር።
9. የፊደላዊ አጻጻፍን ደካማ ጐን ዘርዝር።
10. በእድገት ሂደትአንጻር የተጠቀሱትን የአጻጻፍ ስርአቶችበቅደም ተከተል አስፍር።

ማ□ ቃለጸ፡-

□ፉ□ የርቀትተማሪዎች በዚህ ምዕራፍ ውስጥስለጽህፈትምንነት፣ ስለጽህፈትእድገትና ስለተለያዩ የአጻጻፍ ስርዓቶች አንስተን ተወያይተናል። የእያንዳንዱ የአጻጻፍ ስርዓት አላማና ሙከራ ምን እንደሆን ተገንዝበናል። ይህ ትምህርት አስፈላጊ የሆነበት ምክንያት የአማርኛ ቋንቋን ድምፆች ለመለየትና ንግግርን በጽሁፍ ላይ ለማስፍር፣ በተጨማሪም የስነልሳን ባለሙያዎች □ንደመሆናችን የምንገለገልበትን የአጻጻፍ ስርዓት ወስነን ማወቅስላለብን ነው።

ስለዚህ የአጻጻፍ ስርዓትን በተመለከተ በሞጁሉከቀረበውበተፊ ማሪ ቤተመጻህፍትበመጠቀምስለተለያዩ የአጻጻፍ ስርዓቶች ሊኖርህ □ሚ□ባውንእውቀት እንድታዳብርይጠበቃል። በተለይ ለሚቀጥሉት ምዕራፎች በጣም ወሳኝ ስለሆነው የአጻጻፍ ስርዓት፣ ስለድምፃዊ አጻጻፍያለህን ግንዛቤ ለማጠናከር ከአሁኑሞክር።

ምእራፍ 3፡- የአማርኛ ስነድምጽ

በዚህ ምዕራፍ በአማርኛ ቋንቋ ውስጥ የሚፈጠሩ ድምጾችን፣ የሚከሰቱ ድግም ንባባትንና □ሚታዩ ላዕለ ክፋዮችን እንዳስሳለን:: ይህንን የምናደርገው የዚህ ኮርስ መሰረት በሆነው□**ቋንቋናስነልሳን መግቢያ** በተባለው ኮርስ ላይ ተመርኩዘን ነው::

እንደምናስታውሰው በ□**ቋንቋናስነልሳን መግቢያ** ላይ ስነድምጽበምን ላይ እንደሚያተኩር ተወያይተናል:: ስነድምጽበመጀመሪያ በቋንቋ ውስጥ ሊከሰቱ የሚችሉድምፆችን ያስሳል:: ቀጥሎም ተናጠላዊ ባህርያቸውን ይመረምራል::

ስነድምጽ የቋንቋ ድምፆችን ወስዶ በተናጠል ያላቸውን ባህርይ ሲመረምር አንድ ድምጽ ያሉት ባህርያት ምን እንደሆኑ፣ አንዱ ድምጽ ከሌላውድምጽ ጋር የሚመሳሰልበትንና የሚለያይበትን ባህር□□ቃኛል::

ከዚህ አኳያ፣ በዚህ ም□ራ□ □ኛም የምናደርገውበአማርኛ ቋንቋ ውስጥ የሚከሰቱ ድምፆች እነማን ናቸው? ባህርያቸውስ ምን ይመስላል? አንድ ድምጽ ከሌላውድምጽ ጋር በምን ይመሳሰላል? በምንስ ይለያያል? የሚሉትን ጥያቄዎች መመለስግድ□ሆናል::

የአማርኛ ቋንቋድምፆችን አስሰን ባህርያቸውን ለመተንተን ስንነሳ የድምፆችን ባህርያት ከማን አንጻር ሆነን እንመርምር፣ እንተንትን? የሚለውጥያቄይነሳል::

በ□**ቋንቋናስነልሳን መግቢያ** እንዳየነው፤ የቋንቋ ድምፆችን ባህርያት ለመመርመርና ለመተንተን ከአራት አቅጣጫዎች መነሳት ይቻላል:: ከአድማጭ አንጻር፣ ከድምፆች ሞገዳዊ ባህርይ አንጻር፣ በተናጋሪውና በአድማጩ አእምሮ ውስጥ ከሚከናወነው አእምሯዊ ሂደት አንጻር እና ከተናጋሪው አንጻር የድምፆችን ባህርይ መመርመርና መተንተን ይቻላል:: ሆኖም ግን ለማንኛ ውም የስነልሳን ባለሙያ የስነልሳንን ሳይንሳዊነት ሳያዛባ በቀላሉና በየትኛውም አካባቢ ሄዶ □ሚጸ□ኛቸውን የቋንቋ ድምፆች ለመመርመርና ለመትንተን ቀላልና አመቺ የሚሆነውድምፆችን ከተናጋሪው አንጻር ሆኖ ማጥናት ነው:: ተናጋሪውድምፆችን እንዴትይፈጥራቸዋል? ከሚለውጥያቄ አንጻር ይህ ከሆነ ደግሞ የምንከተለው የስነድምጽ አይነት አፈጣጠራዊ ስነድምጽ(articulatory phonetics) ነውማለት ነው::

ስለዚህ፤ የአማርኛ ቋንቋድምፆችን አስሰን ባህሪያርቸውን እንተንትን ስንል የድምፆችን ባህርይ ከተናጋሪው አንጻር ሆነንነውየምንመረምረው::

የአማርኛ ቋንቋድምፆችን ከመረመርን በኋላበቋንቋው ውስጥስለሚከሰቱ ድግም ንባባትና(secondary articulations) ላዕለክፋዮች(suprasegmentals) እናነሳለን:: በዚህ መሰረት በክፍል አንድ የአማርኛ ቋንቋድምፆች ወይም ክፋዮች(segmentals)፣ በክፍል ሁለትበአማርኛ ቋንቋስለሚከሰቱ ድግም ንባባት እና በክፍልሶስትበአማርኛ ቋንቋ ውስጥስለሚታዩ ላዕለክፋዮች □ቀርባል::

ተ□ባር 1:-

1. ስነድምጽምንድን ነው?

____

2. የቋንቋድምጽን ለማጥናት ከማን አቅጣጫመነሳት ይቻላል? አስፍር::

____

____

3. የተለያዩ የስነድምጽ አይነቶችን ከጥናት አቅጣጫ አንጻር አስፍር::

____

4. የአማርኛ ቋንቋን ድምፆች ለመዳሰስና ለመመርመር ለማንኛውም የስነልሳን ባለሙያ አመቺ የሆነው የስነድምጽ አይነት የትኛው ነው? ሌሎቹስ ለምን አመቺ አይሆኑም? ማብራሪያስ□::

ክፍል 2:- **የድምጽ አፈጣጠር**

መ□ቢያ:-

በዚህ□□ለ ትምህርት ውስጥስለድምጽምንነት እናነሳለን:: ድምጽ የሁለት ነገሮች ግጭት መሆኑን ተገንዝበን የቋንቋ ድምፆችን ለመፍጠር ሁለቱ የሚጋጩ ነገሮች አየርና የአንደበት ክፍሎች መሆናቸውን እናያለን::

በቋንቋ ውስጥድምጽለመፍጠር አስፈላጊ የሆነው አየር መሰረታዊ ግልጋሎቱ ምን እንደሆነ፣ ድምጽለመፍጠር የሚኖረውን ባህርይ፣ ስለአየር አቅጣጫና ስለሃይልምንጭበመጀመሪያ እንቃኛ ለን::

ቀጥለን የምንወያይበት ጉዳይ ከአየር ጋር ተጋጭቶ ድምጽለመፍጠር ስለሚያስችለው የአንደበት ክፍል ይሆናል:: በዚህም የአንደበት ክፍሎች እነማን እንደሆኑ፣ መሰረታዊ ተግባራቸው ምን እንደሆነ እንቃኛለን::

ተ□ባር 1:-

1. ድምጽምንድን ነው? ወይንም ድምጽ የምን ውጤት ነው?
2. የቋንቋድምጽን ለመፍጠር የምንገለገልበት አየር ጋር የተያያዙ ጉዳዮችን የሚመለከትዘገባፃፍ::
3. ለድምጽመፍጠሪያነት የምንገለገልበት አየር መሰረታዊ ግልጋሎቱ አየር መፍጠር ነው? ተወያዩበት::
4. የቋንቋድምጽን ለመፍጠር አስፈላጊ የሆኑት ነገሮች ምን ምን ናቸው? ጥቀስ::

ተ□ባር 2:-

1. ለቋንቋድምጽመፍጥር አስተዋጽኦ ያላቸው የሰውነት ክፍሎች መሰረ□ዊ ተ□ባር ድምጽመፍጠር ነው? አስተያየት ስጥ::
2. የአንደበት ክፍሎች የሚባሉት እነማን ናቸው? መሰረታዊ ተግባራቸው ምንድን ነው?
3. የአንደበት ክፍሎች የቋንቋ ድምጽን ለመፍጠር ያላቸውን አስተዋጽኦ ዘርዝር::
4. ሀብለድምፆች ያላቸውን የተለያየ አቀማመጥበስእል አሳይና እያንዳንዱ አቀማመጥለድምጽመፈጠር ያለውን ድርሻ አስፍር::
5. በአጠቃላይበተፈጥሮ ውስጥ የድምጽን ውፍረትና ቅጥነት የሚወስኑ ነገሮች ምን ምን ናቸው?
6. የሴትድምጽቀጭን ነው፣ የወንድ ድምጽ ደግሞ ወፍራም ነው ለምን? ምክንያትስጥ::
7. የነዛሪ ድምጽንና የኢነዛሪ ድምጽን አፈጣጠር ከሀብለድምፆች ሁኔ□ ፉር አያይዘህማብራሪያስጥ::

8. □ታችኛው አገጭ ተንቀሳቃሽ የአንደበት ክፍል ቀርቶ የአንደበት ክፍል አለመሆኑን በተ□ባር ሞክር:: ይህንን፤ ለመሞከር በፊትጥርስህ □እስክሪፕቶ ጫፍ ንከስና አጠገብህ ካለ ጓ□ኛህ ፉር በ□ለግከው ር□ስ ላ□ ሃሳብህንግለፅለት:: የአገጭህአለመንቀሳቀስከመግባባት አገደህ?

ማ□ ቃለጸ

□·□ የርቀትተማሪዎች በዚህ ክፍል ውስጥበአጠቃላይለድምጽመጠፈር ሁለት የሚጋጩ ነገሮች □□□ እንደሚያስፈልጉ አንስተናል:: የቋንቋ ድምፆችን ለመፍጠር የሚጋጩት ሁለት ነገሮች አየርና የአንደበት ክፍሎች ናቸው::

ድምፅለመፍጠር አንዱ አስፈላጊ ነገር አየር ሲሆን፤ ይህ አየር ግፊት ያለው መሆን አለበት:: የቋንቋ ድምጽን ለመፍጥር ከአየር ጋር የተያያዘው የአየር አቅጣጫና የኃይል ምንጭ ነው:: □ም□ □□·ጭ ወይንም ወደውስጥበሚገባ አየር ሊፈጠር ይችላል:: አብዛኛዎቹ የቋንቋ ድምፆች ወደውጭ በሚወጣ አየር የሚፈጠሩ::

□ኃይል ምንጭ ደግሞ፤ድምጽለመፍጠር የሚያስፈልገው አየር የትኛው የአየር ከረጢት /ዋሻ/ ውስጥ ይከማቻል? የሚለውን ጥያቄ ይመለከታል:: አየር የሚጠራቀምባቸው ከረጢቶች ሳንባ፣ ጉሮሮና አፍ ናቸው:: አብዛኛዎቹ የቋንቋ ድምፆች የሚፈጠሩት ሳንባ ውስጥበሚጠራቀመ□· አየር ነው::

በሌላበኩል ድምጽለመፍጠር አስፈላጊውና ከአየር ጋር የሚጋጩት ነገሮች የአንደበት ክፍሎች ናቸው:: የአንደበት ክፍሎች ሲባልድምጽለመፍጠር አስተዋጽኦ ያላቸውን የሰውነት አካላት ይመለከታል:: እነዚህ የሰውነት አካላት መሰረታዊ ተግባራቸውድምጽመፍጠር አይደለም:: እያንዳንዳቸው የየራሳቸው መሰረታዊ ተግባር ሲኖራቸው፤ድምጽመፍጠር ተደራቢ ተግባራቸው ነው::

የአንደበት ክፍሎች የሚባሉት፤ከናፍር (የላይኛውና የታችኛው)፣ ጥርስ፣ ድድ፣ ላንቃ (ጠንካራውና ለስላሳው)፣ እንጥል ሀብለድምፆችና ምላስ ናቸው:: ከነዚህ መካከል የታችኛ ውከንፊር፣ ምላስ፣ እንጥልና ሀብለድምፆች ተንቀሳቃሽ የአንደበት ክፍሎች ሲሆኑ ሌሎቹ ግን የማይንቀሳቀሱ ናቸው::

□ታችኛው አገጭ የአንደበት ክፍልባለመሆኑ ተንቀሳቃሽ የአንደበት ክፍል ተደርጐ አይ□□ም፡፡ እሱ የአንደበት ክፍሎችን የያዘ የሰውነት አካል ነው፡፡

□□ል3፡- የቋንቋ ክፋይ ድምጾችና ባህርያቸው

መ□ቢጸ፡-

በማንኛውም ቋንቋ ውስጥ አነስተኛ የሆኑ ክፍሎች አሉ፡፡ እነሱም ድምፆች ይባላሉ፡፡ ድምጾች ባላቸውባህርየአንጻርተናባቢናአናባቢ ተብለውበሁለትይከፈላሉ፡፡በዚህ ክፍል ውስጥ ሁለትዓይነት ድምጾች ያላቸው አጠቃላይ ምን ምንእንደሆነ እንቃኛለን፡፡

ተ□ባር፡-

1. ከአፈጣጠር አንጻር የአናባቢ ድምፆች ከተናባቢ ድምፆች የሚለዩባቸውንባህርያት፣ አናባቢ ድምፆችን ለመተንተን የሚነሱ ነጥቦች በተመለከተአጭርዘገባፃፍ፡፡
2. ከአፈጣጠር አንጻር ተናባቢ ድምፆች ስላላቸውባህርይ፣ የተናባቢ ድምፆችን ባህርያት ለመተንተን ስለሚነሱ ነገሮች አጭር ዘገባ አዘጋጅ፡፡

ክፍል 4፡- የአማርኛ ቋንቋ ተናባቢ ድምጾች

በ□ህ ክፍለ ትምህርትበአማርኛ ቋንቋ ውስጥ ያሉ ተናባቢ ድምፆችን እናስሳለን፡፡ ቀጥለንም እነዚህ ተናባቢዎች ድምፆች የሚኖራቸውን ባህርይ እንቃኛለን፡፡ አንዱ ተናባቢ ድምጽ ከሌላው ተናባቢ ድምጽ ጋር ያለውን የባህርይ ተመሳሳይነትና ልዩነት እንመረምራለን፡፡

ተ□ባር 2፡- የአማርኛ ቋንቋ ተናባቢ ድምፆችን መለየት

ቀ□ሎ □ተሰጡትን ቃላትመሰረት አድርገህ ከታች የተሰጡትን ተግባሮች አከናውን፡፡

□ረ□□	እንቁራሪት	ሀ□ር	□በቀ	ኮራ	ወረቀት
እስትንፋስ	ጃርት	ቀጼ ቃ□	መልአክ	ደንብ	መ□ጸ
ሰናፍጭ	መባቻ	ሽኛት	አምፑል	ቅር□	ቫ□ረስ
ጉልበት	አንጀት				

ቃል	**ድምፃዊ አጻጻፍ**

□ረ□□	
እንቁራሪት	
ሀ□ር	
□በቀ	
ኮራ	
እስትንፋስ	
ወረቀት	
ጃርት	

1. በቃላቱ □ስ□ጸሉትን ተናባቢ ድምፆች ቀጥሎ በተሰጠውሰንጠረዥ ውስጥ አስፍሩ፡፡

መካነፍጥረት ባህርየፍጥረት	ንዝረት	ከናፍር	ከንፈር	ጥርስ	ድድ	ላንቃ	ትናጋ	ጉሮሮ
እግድ	ነ							
	ኢነ							
ፍግድ	ነ							
	ኢነ							
ፈንጂ	ኢነ							
ፍትግ	ነ							
	ኢነ							
ሰርን	ነ							
ላሽ	ነ							
ጎናዊ	ነ							
ከፊልአናባቢ	ነ							

2. □እያንዳንዱን ተናባቢ ድምጽ ለየብቻ እያወጣችሁባህርያቱን በየግላችሁ ዘርዝሩ፡፡

____

____

ተ□ባር 3፡- የተናባቢ ድምፆችን ባህርያትልዩነትመወሰን

1. እግድ ተናባቢዎች ድምፆች ከፈንጅ ተናባቢ ድምፆች በምን ይለያያሉ?

____

____

____

2. እግድ ተናባቢ ድምፆችና ፍግድ ተናባቢ ድምፆች በምን ይለያያሉ?

____

____

____

3. ፍትግ ተናባቢ ድምፆችና ጉናዊ ተናባቢ ድምፆች በምን ይለያያሉ?

____

____

4. ሰርን ተናባቢ ድምፆችና ከፊል አናባቢ ተናባቢ ድምፆች ልዩነታቸው ምንድን ነው?

____

____

____

5. ከፊልአናባቢ፣ ተናባቢ ድምፆችና ፍትግ ተናባቢ ድምፆች የሚለያዩባቸውን ባህርያትአስፍር፡፡

____

6. በሚከተሉት ድምፆች መካከል ያለውን የባህርይ ልዩነት አስፍር፡፡

[ብ] እና [ም] ______________________________

[ጵ] እና [ጥ] ______________________________

[ል] እና [ር] ______________________________

[ጭ] እና [ች] ______________________________

[ኝ] እና [ጅ] ______________________________

[ው] እና [ይ] ______________________________

[ፍ] እና [ብ] ______________________________

[ም] እና [ን] ______________________________

[□] እና [□] ______________________________

ተ□ባር 4፡- የተናባቢ ድምፆችን የባህርይ ተመሳሳይነትመወሰን

1. **እግድ ተናባቢዎች፣ ፍግድ ተናባቢዎችና ፈንጅ ተናባቢዎች ያላቸውን የባህርይ ተመሳሳይነት አስፍር፡፡**

____

____

____

2. **በሰርን ተናባቢዎች፣ በላሽ ተናባቢዎች፣ በጕናዊ ተናባቢዎችና በከፊል አናባቢ ተናባቢዎች መካከል ያለውን የባህርይ ተመሳሳይነትጥቀስ፡፡**

____

____

____

ማ□ ቃለጸ፡-

የተናባቢ ድምፆችን ባህርያት እንተንተን ብለን ስንነሳመነሳትያለባቸው ነጥቦች አሉ፡፡ አምስት ነጥቦች፡፡ እነሱም የአየር አቅጣጫ፣ የኃይል ምንጭ፣ የሀብለድምጽ ሁኔታ፣ መካነ ፍጥረት(ንባብ) እና ባህርየ ፍጥረት(ንባብ) ናቸው፡፡

አንድ ድምጽስንፈጥር ለድምጽመፍጠሪያነት የምንገለገልበት አየር አቅጣጫከሳንባ ወደውጭ ወይንም ደግሞ ከውጭ ወደሳንባ ሊሆን ይችላል፡፡ ስለዚህ የተናባቢ ድምፆች ሲፈጠሩ ከአየር አቅጣጫ አንጻር አንድ ድምጽ ወደውጭ(egressive) ወይንም ወደውስጥ(ingressive) ሊሆን ይችላል፡፡

እንዳየነው የአማርኛ ቋንቋ ተናባቢ ድምፆች በሙሉ ሲፈጠሩ ለድምጽመፍጠሪያነት የምንገለገለው ወደውጭ በሚወጣ አየር ነው፡፡ ስለዚህ፤ አንድ ተናባቢ ከሌላው ተናባቢ በዚህ አይለይምና የአየር አቅጣጫ የአማርኛ ተናባቢዎችን ለመለያነት አያገለግልም፡፡

ለድምጽመፍጠሪያነት የምንገለገልበት አየር ጋር የሚያያዘውሌላው ጉዳይአየሩ የት ከረጢት(cavity) ወይንም ዋሻ ውስጥ የተጠራቀመው ነው? የሚለው ነው::
በአጠቃላይበቋንቋ ውስጥ ካየነው፤ለድምጽመፍጠሪያነት የሃይል ምንጭ የሚሆነው አየር የሚጠራቀመውበሳንባ፣ በጉሮሮና በአፍ ዋሻዎች ውስጥ ነው:: በአማርኛ ቋንቋ አንጻር ካየነው፤ የአማርኛ ቋንቋ ተናባቢዎች አብዛኛዎቹ የሚፈጠሩት ሳንባ ውስጥ በተጠራቀመው አየር ሲሆን፤ፈንጅ ተናባቢዎች ግን የሚፈጠሩት ጉሮሮ ዋሻ ውስጥ በተጠራቀመው አየር ነው:: ስለ□ህም እነዚህ ተናባቢዎች የጉሮሮ ናቸው እንላለን::

አፍ ውስጥ በተጠራቀመ አየር የሃይል ምንጭነት የሚፈጠሩ ተናባቢዎች በአማርኛ ቋንቋ የሉም:: አንድ ድምጽ የቋንቋ ድምጽ ነውለመባል ቢያንስበአንድቃል ውስጥ መገኘት አለበትና ነው::ይሁንእንጂ፤ ሃዘኔታንለመግለጽከንፈር ስንመጥ፣ ውሻ ስንጠራ፣ ፈረስ እንዲሄድ ስንኮለኩል፣ ሰውስንስም የምናሰማቸውድምፆች የሚፈጠሩት አፍ ውስጥ በተጠራቀመ አየር ነው::

የተናባቢ ድምፆችን ባህርይ ለመተንተን የሚነሳውሶስተኛው ነጥብ፣ ተናባቢ ድምፁ ሲፈጠር ዛብለድምፆች ያሉበት ሁኔታ ነው:: ተናባቢ ድምፁ ሲፈጠር ዛብለድምፆች ከተርገበገቡድምፁ ነዛሪ፤ ካልተርገበገቡ ደግሞ ኢነዛሪ ይሆናል:: ስለዚህም የአማርኛ ቋንቋ ተናባቢ ድምፆች በዚህ ስለሚለያዩ ይህ ባህርይ አንዱን ተናባቢ ድምጽ ከሌላው ተናባቢ ድምጽ ለመለየት የግድ ይነሳል:: ወሳኝ ስለሆነ::

በአራተኛነት የሚነሳው ነጥብ መካነ ፍጥረት(ንባብ) ነው:: **መካነፍጥረት ማለት ተናባቢ ድምፆችን ስንፈጥር ለድምጽመፍጠሪያነት የምንገለገልበት አየር የታገደበት ቦ□፣ወይንምተንቀሳቃሽና የማይንቀሳቀሱ የአንደበትክፍሎችለመገናኘትሙከራ ያደረጉበትቦ□** ነው:: በዚህ አንጻር መካነ ፍጥረታት ከናፍር፣ ከንፈር ጥርስ፣ ጥርስ፣ ድድ፣ ላንቃ፣ ትናጋ፣ እንጥል እና ማንቁርት ናቸው::

በዚህ አኳያ የአማርኛ ቋንቋ ተናባቢ ድምፆች ሲፈጠሩ መካነፍጥረታቸውከናፍር፣ ከንፈር-ጥርስ፣ ጥርስ፣ ድድ፣ ላንቃ፣ ትናጋና ጉርኤ ነው:: እንጥላዊ ተናባቢ ድምጽበአማርኛ □ለም::

የተናባቢ ድምፆችን ባህርያት ለመተንተን ከሚነሱት መካከል ከተጠቀሱት አራቱ ነጥቦች በተጨማሪነት የሚጠቀሰው ባህርየ ፍጥረት(ንባብ) ነው:: **ባህርየ ፍጥረት፣ተናባቢ ድምፁን ለመፍጠር ሙከራ ስናደርግለድምጽመፍጠሪያነት የተገለገልንበትን አየር ምን አደረግነው? ወይንም ደግሞ እንዴት ተጠቀምንበት?** የሚለውን ጥያቄምላሽ ይመለከ□ል::

ተናባቢ ድምፆችን ስንፈጥር ለድምጽመፍጠሪያነት የምንጠቀምበትን አየር በተለየያ መልክ ልንገለገልበት እንችላለን፡፡

□□□ ተናባቢ ድምፆችን ስንፈጥር የአየር መውጫውን (የአፍንጫ ቀዳዳንና አፍ ውስጥ አንድ ቦታ በመዝጋት) ሙሉ ለሙሉ**ማ□□**፣ ለተወሰነ ጊዜ በማቆየት **ማመቅ**ና የታመቀውን አየር **በአንዴመልቀቅ**ነው፡፡ የሃይል ምንጩ **የሳንባ አየር** ነው፡፡

ፈንጅ ተናባቢ ድምፆችን ስንፈጥር ደግሞ፤ሃብለድምፆች ማንቁርትን ሙሉ ለሙሉ ይዘጋሉ፡፡ የአፍንጫ ቀዳዳን እንጥል ትዘጋለች፡፡ አፍ ውስጥ አንድ ቦታ የአየሩ ሙሉ ለሙሉ**□□ □□ል**፡፡ ማገዱ ለተወሰነ ጊዜ ሲቆይ፤ሳንባ ውስጥ ያለው አየር ለመውጣት ሲሞክር ማንቁርትን ወደ ላይ ይገፋውና አፍ ውስጥ ካለው እግድ እስከማንቁርት ያለው ቦታ ሲጠብ አየሩ በ□ሀ መል□ **□□ መቃል**፡፡ ከዚያ አፍ ውስጥ ያለውየታገደ አየር በ**አንዴይለቀቃል**፡፡ የሃይል ምንጩ **□□ሮሮ አየር** ነው፡፡

□□□ ተናባቢ ድምፆችን ስንፈጥር፤ ልክ እንደእግድ ተናባቢ ድምፆች፣ ለድምጽመፍጠሪያነት የተገለገልንበትን አየር **እናግደዋለን፣ እናምቀዋለን፣ እንለቀዋለን**፡፡ አየሩን ስንለቀው ግን በአንዴሳይሆን **ቀስ በቀስ** ነው፡፡ ይህንን የምናደርገው አፍ ውስጥ ካለው እግድ ጀምሮ ወደፊት ያለውን ቦታ በጣም አጥብበን ነው የምንለቀው፡፡ በዚህም ምክንያት አየሩ ሲ□□ እርስ በርሱና ከአንደበት ክፍሎች ጋር □□ተፋፊ ስለሚ□□ **ፍትጊያ**ይፈጥራል፡፡ በዚህ መነሻነትምፍግድ ተናባቢ ድምፆች ሲጀምሩ እንደእግድ ሲጨርሱም እንደ ፍትግ ተናባቢ ድምፆች ናቸውይባላል፡፡

ሰርንድምፆችን ሲፈጠሩ፤ አፍ ውስጥ አንድ ቦታ የአየር መውጫውን ሙሉ ለሙሉ እናግዳለን፡፡ የሰርን ቀዳዳን እንከፍተለን፡፡ ከሳንባየሚነሳው አየር አፍ ውስጥ እስከ እግዱ ደርሶ መውጫ ስለሚያጣ ተጥመልምሎ ተመልሶበአፍንጫቀዳዳ ይወጣል፡፡

ጐናዊ ተናባቢዎችን ስንፈጥር መሃል ለመሃል ያለውን የአየር መውጫ በምላስጫፍ እንዘጋለን፡፡ ከምላስ ግራና ቀኝ ያለውን ክፍት እናደርጋለን፡፡ ለድምጽመፍጠሪያነት የምንገለገልበት አየር በምላስ ጐንና ጐን ምንም **ፍትጊያ ሳይፈጥር** □□□ል፡፡

ላሽ ተናባቢዎች ሲፈጠሩ የአየር መውጫውበምላስጫፍ ወይንም በእንጥል ሙሉ ለሙሉ**□□ □□ል**፡፡ ምንም **ሳ□□ መቅ□ለቀቃል**፡፡ ላሽ ተናባቢዎች ከእግድ፣ ከፍግድና ከፈንጅ ተናባቢዎች የሚለዩት የማመቅ ሂደት ላይ ነው፡፡ በሶስቱ የታገደው አየር ለተወሰነ ጊዜ

በማቆየት □ንዲታመቅ ሲደረግ፤በላሽ ተናባቢዎች ያለው ሁኔታ ግን ማገድና ወዲያውኑመልቀቅ ነው:: በአማርኛ ቋንቋ ያለው ላሽ የድድ ብቻ ነው:: [ር]::

ከፊል አናባቢ ተናባቢዎች ሲፈጠሩ የአየር መውጫውን በጣም እናጠበዋልን:: ጥበቱ ግን አየሩ ሲወጣ ፍትጊያ መፍጠር የለበትም:: የምናጠበው መሃል ለመሃል ያለውን የአየር መውጫ በመተው ከጐንና ከጐን ከላይና ከታች ያለውን የአፍ ክፍልበማጠጋጋት ነው::

ሰርን፣ ላሽ፣ ጐናዊና ከፊል አናባቢ ተናባቢዎች ሲፈጠሩ በባህርያቸው ነዛሪ ናቸው::

ፍትግ ተናባቢዎችን ስንፈጥር፣ የአየር መውጫውን በጣም እናጠበዋለን:: ለድምጽመፍጠሪያነት የምንገለገልበት አየር በጠባቡ የአየር መውጫ ሲወጣ እርስ በርሱና ከአንደበት ክፍሎች ጋር ይላተማል:: በዚህም ምክንያትፍትጊያ ይፈጠራል:: ፍትግድምፆች ሲፈጠሩ □□□ **ፍትጊያ** መኖር አለበት:: ፍትጊያ ከሌለ ተናባቢውፍትግ አይሆንም::

ፍትግ ተናባቢዎች ሲፈጠሩ መሃል ለመሃል ያለው የአየር መውጫ የቧንቧ ቅርስ ሊይዝ ይችላል:: ወይንም የላይኛውንና የታችኛውን የአፍ ክፍልበጣምበማቀራረብ ሊሆን ይችላል:: ወይንም ደግሞ፤ መሃል ለመሃል ያለውን የአየር መውጫ ዘግቶ በጐንና በጐን አየሩ እንዲወጣ ማድረግ ይቻላል:: የቧንቧ ቅርጽ ሰርተን ተናባቢዎች ከፈጠርን **ማእከላዊ ፍትግ**(central fricatives) ይሆናሉ:: የአፍን የላይኛውንና የታችኛውን አጠጋግተን የፈጠርናቸው ከሆነ ተናባቢ**ዎቹጠፍጣፋፍትግ**(flat fricatives) ይሆናሉ:: መሃል መሃል ያለውን ዘግተን አየሩ በጐንና በጐን እንዲወጣ ካደረግን ደግሞ ተናባቢዎቹ **ጐናዊ ፍትግ**(lateral fricatives) ይሆናሉ:: በጐናዊና በጐናዊ ፍትጎች ለመካከል ያለውልዩነት አየሩ ሲወጣ ፍትጊያ መፈጠርና አለመፈጠሩ መሆኑን ያጤኗል::

ክፍል 5:- **የአማርኛ ቋንቋ አናባቢ ድምጾች**

1. የአናባቢ ድምፆችን ለመተንተን የሚነሱ ነጥቦችን ከምሳስ ጋር አገናዝበህትንታኔ ስጥ::

____

____

2. የከንፈር አቀማመጥለአናባቢ ድምፆች አፈጣጠር ያለውን አስተዋጽኦ ምንድንነው?

3. በአካባቢህካለየርቀትትምህርትተማሪጃ□ኛህጋርበመሆንቀጥሎ የተሰጡትን ቃላት መርምሩና አንዱ ቃላቱን □የጠራ ሌላው ቃላቱን በድምጻዊ አጻጻፍይጻፍ:: በዚህ ሁኔ□ ሁለታችሁም ቃላቱን በሙሉበድምጻዊ አጻጻፍጻፉ:: በጻፋችሁት ላይ ተወያዩበትና ትክክል ነው የምትሉትን ወስኑ::

ቃል	ድምጻዊአጻጻፍ
ትርኢት	
ናሙና	
ቅራቅንበ	
ቅምሻ	
ሰበርዜና	
ከንፈር	
እስትንፋስ	
ወናፍ	
ደዌ	
የሌሊቱን	
□ራርቦ	
አስራሁለት	
እንሽላሊት	
ወጠምሻ	
ስነድምፅ	
ተናባቢ	
ቁጥር	
ጣውንት	

ሞኛሞኝ ________________________________

ቅጽል ________________________________

ቡራኬ ________________________________

4. ከላይ በተቀጠሱት ቃላት ውስጥ ያሉትን አናባቢ ድምፆች አውጥተህ የእያንዳንዳቸውን ባህር□ □ርዊር፡፡

አናባቢ	ባህርያቸው

5. በተራቁ□ር 5 በተሰጡት ቃላት ውስጥያሉትን አናባቢ ድምፆች ከምላስና ከከንፈር አንጻር በማየት ቀጥሎበተሰጠው ክፍት ቦታ ላይ በሰንጠረዥ አስፍር፡፡

____

____

ተ□ባር 2፡- የአናባቢ ድምፆች አፈጣጠራዊ ባህርይ ትንተና

1. የተናባቢ ድምፆችን ባህርያት ለመተንተን የሚነሱ ነጥቦች የአናባቢ ድምፆችን ባህርያት ለመተንተን የሚያገለግሉ ወይንም የማያገለግሉለመሆናቸውትንታኔ ስጥ፡፡

____

____

____

2. አናባቢ ድምፆች ከተናባቢ ድምፆች የሚለዩባቸውን አፈጣጠራዊ ባህርያትምንድንነው?

----

3. የአማርኛ አናባቢ ድምፆችን በመዘርዘርባህርጸታቸውን አስፍር፡፡

____

____

4. ከፊልአናባቢ ድምፆች ከአናባቢ ድምፆች ጋር ያላቸው የባህርይ መመሳሰልና መለያየት ምን እንደሆነ ማብራሪያስጥ፡፡

ማጠቃለያ

ውድ የርቀትተማሪዎችበምእራፍ 3 ውስጥ ስለስነድምጽ ምንነትና የአማርኛ ቋንቋ ድምጾችን ለመዳሰስናባህርያቸውንለመተንተንስለምንከተለውየስነድምጽ አይነትአንስተናል፡፡በዚህምመሰረት የአማርኛ ቋንቋ ድምጾችን ለመዳሰስናባህርያቸውንለመተንተንከድምጾቹ አፈጣጠራዊ ባህርይ አንጻርእንደምንቃኝ ወስነናል፡፡

የድምጾችንአፈጣጠራዊ ባህርይ ለመመርመርስለድምጽ አፈጣጠር ተወያይተናል፡፡የቋንቋ ድምጽ ለመፍጠር ግፊትያለውአየር እንደሚያስፈልግ፣ የአየሩ አቅጣጫወደውጭ ወይንምወደውስጥ ሊሆንእንደሚችልናለድምጽ መፍጠሪያነትየምንገለገልበትአየር ሳንባ፣ ጉሮሮወይንምአፍከረጢት ወይንምዋሻ ውስጥ እንደሚጠራቀምአይተናል፡፡

በሌላ በኩልደግሞስለአንደበትክፍሎችተወያይተናል፡፡የአንደበትክፍሎችምተንቀሳቃሽና የማይንቀሳቀስተብለውእንደሚከፈሉ አውቀናል፡፡

የቋንቋ ድምጾችን ለማስስናባህርያቸውንለመተንተንበባህርያቸውአንጻርበሁለትእንደሚከፈሉ ተወያይተናል፡፡አናባቢ ድምጾች ሲፈጠሩ ለድምጽ መፍጠሪያነትበሚያገለግለውአየር ላይ ምንም አይነትእገዳእንደማይደረግናተናባቢ ድምጾች ሲፈጠሩ ግን ለድምጽ መፍጠሪያነትበሚያገለግለውአየር ላይ ይነስም ይብዛም የማገድሙከራ እንደሚደረግአይተናል፡፡

የተናባቢ ድምጾችን ባህርያት ለመተንተን ድምጹ ሲፈጠርየአየሩ አቅጣጫ፣ የሃይል ምንጩ፣ የሃብለድምጾችሁኔታ፣ መካነፍጥረቱ እና ባህርየፍጥረቱ መዳሰስእንዳለበትተገንዝበናል፡፡በዚህአንጻርሁሉም የአማርኛ ተናባቢዎችሲፈጠሩ የአየርአቅጣጫውደውጭ እንደሆነናየሃይል ምንጩ ደግሞየሳንባወይንምየጉሮሮአየርእንደሚሆንወስነናል፡፡

በአማርኛ ቋንቋ ውስጥ ሰባትእግዶች(ሶስት ነዛሪና አራት ኢነዛሪ)፣ ሶስት ፍግድ(አንድ ነዛሪና ሁለት ኢነዛሪ)፣ አራት ፈንጅዎች፣ ስምንት ፍትጎች(አራት ነዛሪና አራት ኢነዛሪ)፣ አምስት ሰርኖች፣ አንድ ጎናዊ፡አንድ ላሽና ሁለትከፊልአናባቢዎችአሉ፡፡

አናባቢ ድምጾችን ባህርያት ለመተንተንየሚነሱትነጥቦችየምላስየጉብታ ቦታ፣ የምላስየጉብታ መጠንና የከንፈርአቀማመጥ ናቸው፡፡በዚህአንጻር አማርኛ ቋንቋ ሰባትአናባቢዎችአሉት፡፡በምላስየጉብታ ቦታ አንጻርሁለቱ የፊት፣ ሶስቱ የመሃልናሁለቱ ደግሞ የኋላ ናቸው፡፡እነዚሁ አናባቢዎችበምላስየጉብታ መጠን አንጻር ከታዩ ሶስቱ ከፍተኛ፣ ሶስቱ መካከለኛና አንዱ ዝቅተኛ ናቸው፡፡በከንፈርአቀማመጥ አንጻርደግሞ የኋላ አናባቢዎቹ ክብ ሲሆኑ የፊትናየመሃልአናባቢዎች ዝርግ ናቸው፡፡

መልመጃ

1. የስነድምጽ የጥናትትኩረትበምን ላይ ያተኮረነው?
2. የስነድምጽ አይነቶችንከጥናትትኩረታቸውአቅጣጫ ጋር አያይዘህዘርዝር፡፡
3. ድምጽ ምንድንነው?
4. በቋንቋ ውስጥ ሁለቱ የሚጋጩነገሮች ምንና ምን ናቸው?
5. የቋንቋድምጽን በመፍጠር ሂደት የሃይል ምንጭ የሚሆነውአየርየሚነሳባቸውንየአየርከረጢቶች ጥቀስ፡፡
6. የድምጽን ውፍረትናቅጥነትየሚወስኑ ነገሮች ምን ምንናቸው?
7. ተንቀሳቃሽየአንደበትክፍሎችንአስፍር፡፡
8. የተናባቢ ድምጾችን ባህርያት ለመተንተንየሚነሱ ነጥቦች ምን ምንናቸው?
9. የአናባቢ ድምጾችን ባህርያት ለመተንተንየሚነሱ ነጥቦችእነማንናቸው?

ምእራፍ 4፡-**በአማርኛ ቋንቋ የሚከሰቱ ድግም ንባባት**

መ□ቢጃ፡-

□·□ የርቀትተማሪዎች በምእራፍሶስትበአማርኛ ቋንቋ ውስጥስላሉት ክፋዮች(አናባቢና ተናባቢ □ም□ች) አንስተናል፡፡ የአማርኛ ተናባቢና አናባቢ ድምፆች እነማን እንደሆኑ አስሰን፤ እነዚህ ድምፆች ያላቸውን አፈጣጠራዊ ባህርያት መርምረናል፡፡ በዚህ ሂደት የአማርኛ ቋንቋ ተናባቢና

አናባቢ ድምፆች የሚመሳሰሉባቸውንና የሚለያዩባቸውን ባህርያት በዝርዝር ቃኝተናል፡፡ ይህንን ስናደርግ ግን የድምጾቹ ተናጠላዊ ባህርይ ላይ ብቻ በማተኮርነው፡፡

በ□ህ ምእራፍ ደግሞ የምንዳስሰውድምፆች በንግግር ውስጥ ሲከስቱ የሚያሳዩትባህርይ ላይ ነው፡፡ ይህንን ስናደርግድምፆች እንዴትበንግግር ሂደት እንደሚጠረቡና እንደሚስተካከሉ እንመለከታለን፡፡ ወደዚያው እናምራ፡፡

ተ□ባር 1፡-የድግም ንባብምንነትና መንስኤው

1. ድግም ንባብ ምንድን ነው? ቀጥሎበተሰጠው ክፍት ቦታ ላይ መልስ ስጥ፡፡

____

2. የተለያዩ ድግም ንባባትን ጥቀሰና ስለምንነታቸውበተሰጠው ክፍት ቦታ ላይ አስፍር፡፡

____

3. የተለያዩ ድግም ንባባትን ጥቀስና በመረጃ አስደግፈህበምን ምክንያት እንደተከሰቱ ማብራሪያስጥ፡፡

____
____
____

4. ተናባቢና አናባቢ ድምፆች የሚጋሯቸውን ድግም ንባባትጥቀስ፡፡

ተናባቢና አናባቢ ድምፆች የማይጋሯቸውን ድግም ንባባትጥቀስ፡፡

ተ□ባር 2፡- ድግም ንባባትበአማርኛ ቋንቋ

መመሪጳ፡- የሚከተሉትን ቃላትመርምርናቀጥሎ የተሰጡትን ተግባራት አከናውን፡፡

ቡራኬ	ወንፊት	□ረተኛ	ዋና	ፉሪ
ትንግርት	ቃሬ□	አምና	ውጥረት	ጡት
ወንበር	ቡራቡሬ	እንቁላል	እንሽላሊት	□ዳ

1. ቃላቱን በድምፅዊ አጻጻፍጻፉቸው፡፡

ቃል	ድምጻዊአጻጻፍ
ቡራኬ	
□ረተኛ	
ዋና	
ፉሪ	
ትንግርት	
ቃሬ□	
አምና	
ውጥረት	
ጡት	
ወንበር	
ቡራቡሬ	
እንቁላል	
እንሽላሊት	
□ዳ	
ወንፊት	

2. በቃላቱ ውስጥየተከሰቱትን ድግሞ ንባባት አስፍር፡፡

____

____

____

3. በቃላቱ ውስጥየተከተሰቱት ድግም ንባባትበምን ምክንያት እንደተከሰቱ ቀጥሎበተሰጠው ክፍት ቦታ ላይ ፃፍ፡፡

____

____

4. በአማርኛ ቋንቋ የማይከሰቱ ድግም ንባባት እነማን እንደሆኑ መረጃ ከቤተመጻህፍትበመሰብሰብአጭርዘገባፃፍ፡፡

ማጠቃለያ

የአንድቋንቋድምጾች በተናጠል ሲባሉናበንግግር ውስጥ ሲገኙ ይለያያሉ፡፡በንግግር ውስጥ ገብተውሲነገሩ ባህርያቸው ይጠረባል፣ ይስተካከላል፡፡ ይህ መጠረብናመስተካከል ድግም ንባብ ይባላል፡፡ በቋንቋ ውስጥ ሊኖሩ የሚችሉት ድግም ንባባት ብዙ ቢሆኑም፣ በአማርኛ ቋንቋ ውስጥ የሚከሰቱት ክባዊነት፣ ላንቃዊነትናሰርናዊነትናቸው፡፡

ክባዊነትበተናባቢ ድምጽ ላይ የሚከሰተውየክብነት ባህርይ የሌላቸውተናባቢዎችቀድመውመጥተው የኋላ አናባቢዎችሲከተሉ ሲሆን፣ የአናባቢ ክባዊነትየሚከሰተውደግሞ፣ ድምጽ ቀድሞመጥቶየፊትወይንምየመሃልአናባቢዎችተከትለውሲመጡ ነው፡፡

የተናባቢ ክባዊነትየሚከሰተውአንድተናባቢ እየጠራንእያለለተከታዩ የኋላ አናባቢ ከንፈርን ክብ አድርገንስናዘጋጅሲሆን፣ የአናባቢ ክባዊነትየሚከሰተውደግሞለ[ው] ድምጽ ያዘጋጀነውን ክብ ከንፈርለተከታዩ አናባቢ ስናሻጋግርነው፡፡

ላንቃዊነትከተናባቢ ድምጾች ጋር የሚያያዝነው።ከላንቃ ተናባቢዎች ውጭ ያሉትተናባቢዎችሲፈጠሩ ምላስ ወደላንቃ አይጠጋም። እነዚህ ድምጾች ቀድመውመጥተውየፊትአናባቢዎችከተከተሉ ተናባቢዎችንእየጠራንእያለ ምላስ ወደላንቃ ይጠጋል። ይህንን ሂደት ነው ላንቃዊነትየምንለው።

ሰርናዊነትየሚቆራኘውከአናባቢ ድምጾች ጋር ነው።አናባቢ ድምጾች ሲፈጠሩ የሰርንቀዳዳበእንጥልይዘጋል።ሆኖምአንድንአናባቢ ስንል ቀድሞትወይንምተከትሎትየመጣሰርንድምጽ ካለ አንድምለሰርን ድምጹ ክፍት ያደረግነውንየአፍንጫቀዳዳለተወሰነ ቅጽበት ክፍት እናደርገዋለን።ወይንምደግሞ፤ አናባቢውንእየጠራንእያለለተከታዩ ሰርን ድምጽ የአፍንጫቀዳዳን ክፍት እናደርጋለን።በዚህሁኔታ አናባቢ ድምጹ ሲፈጠርአየርበአፍምበአፍንጫምይወጣል።ሰርናዊነት እንግዲህ ይህ ነው።

መልመጃ

1. **ላንቃዊነት ምንድን ነው?**
2. **በአማርኛ ቋንቋ ውስጥ የሚከሰቱት ድግም ንባባት እነማንናቸው?**
3. **ሰርናዊነት ምንድን ነው?**

ምእራፍ 5፡-በአማርኛ ቋንቋ □ሚታዩ ላዕለ ክፉዮች

ተግባራት፡-

1. **ስለላዕለ ክፉይምንነትአጭርዘገባፃፍ።**
2. **ከቤተ መጻህፍትመረጃ በመሰብሰብበቋንቋ ውስጥስለሚከሰቱ ላዕለ ክፉዮች ምንነት ዘገባ አዘጋጅተህበአካባቢህላለየርቀትትምህርትተማሪጓ□ኛህበንባብ አቅርብ።**
3. **በአማርኛ ቋንቋ የሚታዩ ላዕለ ክፉዮች ምን ምን እንደሆኑ ወስን።**
4. **በአካባቢህካለየርቀትትምህርትተማሪጓ□ኛህጋርሆናችሁ የሚከተሉትን ቃላት አንዱ እየተናገረ ሌላውብድምፃዊ አጻጻፍይጻፍ። እንደገና ሲጽፍ የነበረውቃላቱን እየተናገረ ሲናገር የነበረውይጻፍ። የሁለታችሁን አስተያዩና የትኛው ትክክል እንደሆነ ወስኑ።**

ቃል	ድምፃዊ አጻጻፍ
ስለ□ም	
መ□	
ድንገተኛ	
ተራራማ	
መነዘረ	
ቢላዥ	
ሰበረ	
አረንጓዴ	
ቅራቅንቦ	
ድንበርተኛ	
የተወዳደሮበት	

5. የሚከተሉት ቃላት ወይም ሀረጋት አሻሚ ትርጉም የሚኖራቸውና ለምርምር ቅኔ መነሻ የሚሆኑ ናቸው:: ይህ የሚሆነው የቃላት ድንበር ወይን ክፍተት(juncture)እንደሁኔታው በመለያየቱ ነው::እስኪ የተለያየ ቦታ ክፍተት ለመፍጠር ሞክር::

በዚያ ቡን	
በተራ በተራ	
በሬ ሳላ□	

ማ□ቃለጸ

ድምፆች ሲነገሩ ከነሱ ጋር ተጣብቀው የሚ□ኙባህርያት ላእለ ክፋይይባላሉ:: ላእለ ክፋዮችን በራሳቸው አናገኛቸውም:: የምናገኛቸውከድምፆች ወይንም ከቀለማት ወይንም ከዐረፍተ ነገር ፋር ተቆራኝተውነው:: በዚህም መሰረት ቆ□□ የድምፁን ርዝማኔ፣ ቃናድምፁ ወይንም ቀለሙ

ሲነገር የሚኖረውን የድምጽ አወራረድ ወይንም የድምጽ ቅላፄ፣ **ጫናቀለሙ** ሲነገር የሚኖረውን ጉልቶ የማሰማት ሂደት፤□**ማ** አረፍተ ነገሩ ሲነገር የሚኖረውን የድምጽ አወራረድና **ክፍተት**(juncture) ደግሞ በቃላት መካከል የሚኖረውን የረፍት መጠን ይመለከ□ል::

ቆ□ታ፣ ቃና፣ ጫና፣ ዜማና ክፍተት በአማርኛቋንቋ □ሚ□ኙ ላእለ ክፋዮች ናቸው::

መልመጃ

1. *ቆይታ ምንድን ነው?*

2. በአማርኛ ቋንቋውስጥ የሚከሰቱ ላእለ ክፋዮች እነማንናቸው?

ምእራፍ 6: የአማርኛ ቋንቋ ንጥረ ድምፆችና ዘረ ድምፆች

ባለ□□ □□ል የንግግር ድምፆችን አፈጣጠራዊ ባህርይ ተመልክተናል:: በዚህም የመፈጠሪያ ቦታቸውን ወይም የመካነ ፍጥረታቸውን መሰረት በማድረግ የከናፍር፣ የከንፈርና ጥርስ፣ የጥርስ፣ የድድ፣ የላንቃ፣ የትናጋና የማንቁርት ብለን መድበናቸዋል:: የአፈጣጠራቸው ሁኔ□ ወይንም ባህርየ ፍጥረታቸው ደግሞ ፍግድ፣ ፈንጅ፣ ሰርን፣ ጉናዊ፣ ከፊል አናባቢ፣ እግድ፣ ፍትግ፣ ነዛሪ... ወዘተ በሚለው ክፍፍል መሰረት ሆኗል:: በሌላበኩል ደግሞ የሃብለ ድምጽ ሁኔታ ላይ ተመርኩዘን ነዛሪና ኢነዛሪ ብለን ከፋፍለናቸዋል:: ከዚህም በተጨማሪ ድምፁን ለመፍጠር በተገለገልንበት አየር ወይም በሀይልምንጭ አንጻር የጉሮሮና የሳንባ ተብለው

ተከፍለዋል፡፡ በዚህ ክፍል ደግሞ እነዚህ ድምፆች ቅንጅትና በቅንጅት ወቅት የሚኖራቸውን ሚና በዌርዌ እንመልከታለን፡፡

ክፍለትምህርት 1፡ የንጥረ ድምጾችና ዘረ ድምጾች ምንነት

መ□ቢጸ

□□ህ ም□ራፍዋናትኩረትየንግግር □ምጾችበቅንጅትወቅትበሚኖራቸውባህር□ ላይነው፡፡ ለ□ህ □ረዳዘንድየንግግር □ምጾችእንደምንንጥረ □ምጽናዘረ □ም□ ተብለ□·□ንደሚከፈሉ ማየት ተ□ቢ □ሆናል፡፡ □□ህ □□ለትምህርትዋናአላማም ተማሪዎችየንጥረ □ምጽንናዘረ □ምጽንምንነት፣ የአንድንድምጽንጥረ □ምጽነትየማረጋገጫዘዴንና ሌሎች ተ□ማጅይዘቶችንእንዲለ□ ማ□ዌ ነው፡፡

የንጥረ ድምጽምንነት

ተ□ባር- 1

በሚከተሉት ጥንድ ቃላት መካከል ያለውልዩነት ምን ይመስልሃል?

ሠንጠረዥ 1

ጥንድ -1	ጥንድ-2	ጥንድ-3	ጥንድ-4	ጥንድ-5
ተረት	ወንዝ	በረበረ	□ራር	አምድ
ደረት	ወንድ	መረመረ	□ራር	አንድ

በእያንዳንዱ ጥንድ ውስጥ ያሉት ቃላት የያዙት ትርጉም ሙሉበሙሉ የተለያየ ነው፡፡ በየጥንዱ ያሉት ቃላትትርጉማቸው ሙሉበሙሉ የተለያየ ይሁን እንጂ በቅርጽ የተራራቀ ልዩነት የላቸውም፡፡ በየጥንድ ያሉቃላት በውስጣቸው የያዙት ድምጽ ምን ምን እንደሆነ እንመልከት፡፡

ሠንጠረዥ 2

ጥንድ -1	ጥንድ-2	ጥንድ-3	ጥንድ-4	ጥንድ-5
/ትኧርኧት/	/ወኧንዝ/	/ብ□ር□ብብ□ር□/	/□ኧርኣር/	/አምድ
/ድኧርኧት/	/ወኧንድ/	/ም□ር□ምም□ር□/	/□እርኣር/	/አንድ/

በሠንጠረዥ-1 እና በሠንጠረዥ-2 መካከል ያለውልዩነት የሚከተለው ነው፡፡ ሠንጠረዥ-1 □ስ□ በየጥንዱ ያሉት ቃላት የተፃፉትበሆሄያዊ አፃፃፍ ሲሆን፣ በሰንጠረዥ-2 □ስ□ እነዚያውቃላትበንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍ ተጽፈውቀርበዋል፡፡ የንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍበአንድቃል ውስጥ ያሉትን መሰረታዊ የንግግር ድምፆች የሚያሳይ ነው፡፡ ንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍ □ሚ□□□በእዝባር ውስጥ / / ነው፡፡ በዚህ መልክ በየጥንድ በንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍ የተፃፉትን ቃላትስንመረምር በመካከላቸው ያለውን የድምጽ ልዩነትበግልጽ ማየት ይቻላል፡፡ ለምሳሌ በጥንድ-1 □ስ□ □ሚ□ኙት ሁለትቃላት የሚለያዩት በ[□] እና በ[ት]ድምፆች ብቻ ነው፡፡ □መጀመሪያ□ቃል □ሚጀምረ□ በ[ት] ሲሆን፣ የሁለተኛ□ቃለ በ[□] ይጀምራል፡፡ ከዚህ በስተቀር [-ኧርኧት]ድምፆች ሁለቱም ቃላት ውስጥ አሉ፡፡ በሁለተኛው ጥንድ ውስጥም ያለውልዩነት የመጀመሪያውቃል በ[ዌ]፣ □ሁለተኛ□ቃል □□ሞ በ[□]ድምፆች መጨረሳቸው ብቻ ነው፡፡ በዚህ አይነትበቀሩት ሦስት ጥንዶች ውስጥባሉት ቃላት መካከል ያለውን የድምጽ ልዩነት ለይታችሁ አመልክቱ፡፡

ከላይ እንዳየነውበእይንዳንዱ ጥንድ ውስጥባሉት ቃላት መካከል ያለውልዩነት የአንድ ድምጽ ብቻ ነው፡፡ በሁለቱ ቃላት መካከል ያለው የሁለትድምፆች ልዩነትም ሁለቱ ቃላት ሙሉበሙሉ የተለያየ ትርጉም እንዲኖራቸው ያደርጋል፡፡ በመጀመሪያው ጥንድ ውስጥ ያሉት 'ተረት' እና 'ደረት' የሚለዩት በ[ት] እና በ[□] ነው፡፡ የእነዚህ ድምፆች ልዩነት ሁለቱ ቃላት የተለያየ ትርጉም እንዲይዙ አድርጓል፡፡ በቋንቋ ውስጥ በተመሳሳይ ቦታ በመግባት የቃላት ትርጉም እንዲለያይ የሚያደርጉ እንደ [ት] እና [□] ያሉትርጉም-ለይ ድምፆች **ንጥረ ድምጽ**□ባላሉ፡፡

ከላይ በሠንጠረዥ-2 □ስ□ባሉት አምስት ጥንዶች ውስጥ የቃላቱ ትርጉም እንዲለያይ ምክንያት የሆኑ አስር ንጥረ ድምፆች አሉ፡፡ እነሱም፡፡-

- በጥንድ አንድ ውስጥ[ት] እና [□]

- በጥንድ ሁለት ውስጥ[ቔ] እና [□]
- በጥንድሦስት ውስጥ[ብ] እና [ም]
- በጥንድ አራት ውስጥ[□] እና [□]
- በጥንድ አምስት ውስጥ[ም] እና [ን] ናቸው።

አንድ የንግግር ድምጽበእዝባር / / ምልክት ውስጥ የሚሰፍረው ንጥረ ድምጽ መሆኑ ከተረጋገጠ በኋላ ነው። ስመሆኑ አንድ ድምጽ ንጥረ ድምጽ መሆን ያለመሆኑን የምናረጋግጠው እንዴት ነው?

የድምፆችን ንጥረ ድምጽ መሆን ወይም አለመሆን ለማረጋገጥ የሚያገለግለው ከላይ የተጠቀምንበት አይነት ዘዴ **የአነስተኛ ጥንድ ሙከራ** / minimal pair test/ □ባላል። □ህ □ጸ መሠረት የሚያደርገው ጥንድ ቃላትን ነው። ጥንዱ የሚመሠረተውበአንድድምጽ ብቻ በሚለያዩ ሁለትቃላት ነው።

ከበረ

□በረ

እነዚህ ሁለትቃላት ተጣምረው አንድ አነስተኛ ጥንድ መስርተዋል። ጥንዱ አነስተኛ የተባለበት ምክንያትትርጉም አዘል ነጠላ ምእላድ በመሆኑ ነው። ሁለቱም ቃላት መሠረታዊ ትርጉማቸውን እንደያዙ ሊከፋፈሉ አይችሉም። በሌላበኩል የሁለት ምእላዶች ጥምር የሆኑ እንደ "ሰዎች፣ ተራራማ" የመሳሰሉቃላት የአነስተኛ ጥንድ መሰረት ሊሆኑ አይችሉም።

በአነስተኛ ጥንድ ሙከራ ወቅት ጥንዱን ከመመስረት ቀጥሎ የሚመጣው ተግባር በአነስተኛ ጥንድ ውስጥ የተከሰተው የአንድ ድምጽ መቀያየር የትርጉም ልዩነትማምጣት ያለማምጣቱን ማረጋገጥ ነው። ለዚህም ይረዳ ዘንድ በጥንዱ ውስጥ ያሉትን ቃላትበንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍመፃፍያሻል።

/□□ብብ□ር□/

/□□ብብ□ር□/

በ□ል□ እንደሚታየው[□] እና [□] የገቡበት /-□ብብ□ር□/ □ም□ዊ አካባቢ ተመሳሳይ ነው፡፡ የነዚህ ድምፆች በተመሳሳይ አውድ ላይ መግባት የትርጉም ለውጥ አምጥቷል፡፡ በዚህ የተነሳ /□/ እና /ግ/ ንጥረ ድምጽ ናቸውይባላል፡፡

□ፈ□ም□

ተ□ባር - 2

በአካባቢህካለየርቀትትምህርትተማሪጃ□ኛህጋርበመሆንዞረ የሚለውን ቃል ደጋግማችሁበማለት /ዝ/ የኋላ አናባቢ ከሆነው /ኦ/ ቀድሞበመግባቱ ያሳየው ለውጥ ተነጋገሩበት፡፡

የ/ዝ/ ተናጠላዊ ባህርይስንመረምር የድድ፣ ፍትግ፣ ነዛሪ የሳንባ ድምጽ ነው፡፡ በሚፈጠርበት ጊዜ ከንፈርን ስለማያስከብብ ተጨማሪ የዝርግነት ባህሪ አለው፡፡ በሌላበኩል 'ዞረ'በሚለ□ቃል ውስጥ /ዝ/ን ተከትሎ የገባውን የሁዋላ አናባቢ /ኦ/ን በምንመለከትበት ጊዜ ሲፈጠር ከናፍርን ያስከብባል፡፡ /ዝኦርኧ/ በሚለውቅንጅት ውስጥ በተፈጥሮው/ተናጠላዊ ባህርዩ/ ዝርግ የነበረው /ዝ/፣ /ኦ/ን ተከትሎበመግባቱ ምክንያትበቅንጅት ሂደት የክብነት ባህሪ አግኝቶ [ዌ□] ሆኗል፡፡ በዚህ አይነት ሁኔ□ንጥረ□ምፆች በተለጸ□□ቅንጅት ሂደትየሚኖራቸ□ መል□ □ፈ-ድምጽይባላል፡፡ ንጥረ ድምፆች በ□ዌባር / / □ስ□ ሲሰ□ሩ □እነሱ□ላፀ□ሆኑትዘረ-□ምፆችደግሞ በማዕዘናዊንቅ□[ ] □ስ□□□ሉ፡፡

ንጥረ ድምፆች በተለያዩ የቅንጅት ሂደቶች የተለያዩ ዘረድምፆች የሚኖሯቸው አጕራባች ድምፆች በሚያደርሱባቸው ተጽእኖ የተነሳ ነው፡፡ የሚከተለውምሳሌ ይህንኑያሳያል፡፡

□ኔ = /□ንኤ/ → [□ን□ኤ]

አንገት =	/አንግኧት/	→	[አ ግኧት]
ከንፈር =	/ክኧንፍኧር/	→	[□□ □□ር]
አንድ =	/አንድ/	→	[አንድ]
ኖረ =	/ንኦርኧ/	→	[ን□ኦር□]

በአምስቱ ምሳሌዎች /ን/ የተከሰተው በ'□ኔ'[ን□]፣ 'በአንገት' [ ]፣ በከንፈር [ማ]፣ በ'ኖረ'[ን□]□ናበአንድ[ን] ሆኖ ነው፡፡ በዚህ ሁኔ□ /ን/ በምስቱም□ስ□ □ተለያየአራትዘረ□ምፆችአሉትማለትነው፡፡ □ህ □ተከሰተ□ ተከትለ□በ□ትየተለ□□□ምፆች ተ□እኖ ምክንያትነው፡፡ ለምሳሌ /□ንኤ/ □ስ□ /ኤ/ን፣ /አንገኧት/ □ስ□ /□/ን፣ /ክኧንፍኧር/ □ስ□ /□/ን፣ /ንኦር□/ □ስ□ /ኦ/ን ተከትሎበመም□ቱ □ንዳቀማመጣቸው□ላንቃዊነትን፣ የትናጋዊነትን፣ □□□ራዊነትንእና የክባዊነትን ባህርይ □ስ□ል፡፡

ማ□ ቃለጸ

በዚህ ክፍለትምህርት በዝርዝር የተመለከትነው የአማርኛ ንጥረ-ድምፆችና ዘረ-ድምፆችን ነው፡፡ □ነዚህን ሁለትድም□ልሳናዊጽንሰሀሳቦችየአማርኛ ቋንቋን መሰረት ባደረጉ የግል ተግባራትበማስረገጥ በዝርዝር ተመልክተናል፡፡ በዚህም፡-

- በሁለትና ከዚያ በላይበሆኑቃላት ውስጥ በተመሳሳይ አውድ ገብተው የትርጉም ልዩነት የሚያመጡድምፆች ንጥረ-ድምፆች □ንደሚባሉ፤
- የአንድን የንግግር ድምጽ ንጥረ-ድምጽ መሆን ወይም አለመሆን ለመለየት ከሚያገለግሉ ዘዴዎች መካከል አንዱ የሆነውን «የአነስተኛ ጥንድ ሙከራ» በመወሰድ፣ □ንዴት ተ□ባራዊእንደሚ□ረግአይተናል፤

ንጥረ-ድምፆች በተለያየ የቅንጅት አውድ □□□ከሌሎችንጥረ □ምፆችጋር በሚ□ራበቱበትጊ□፣ በተ□ራባችድምፆች ተ□እኖየተነሳ □እነሱ□ላፀ □ሆነድም□እንደሚ□□ሩናይህም □ላፀ □ም□□ረ-□ም□እንደሚባልአይተናል፡፡

መልመጃ

1. በሰንጠረዡ ውስጥከቀረቡት ጥንድ ቃላት ውስጥ ትክክለኛ አነስተኛ ጥንድ የሆኑትን ለይተህ አውጣ::

ጥንድ -1	ጥንድ-2	ጥንድ-3	ጥንድ-4	ጥንድ-5	ጥንድ -6
ጣት	ጹርባ	ሸ□ላ	አደሰ	አወቀ	ሽባ
ጡት	ጹልባ	ሸበላ	አላሰ	አመቀ	□ባ

አነስተኛ ጥንድ የሆኑትን በቀላሉ መለየት ትችል ዘንድ ቃላቱን በንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍፃፋቸው::

ጥንድ -1	ጥንድ-2	ጥንድ-3	ጥንድ-4	ጥንድ-5	ጥንድ -6

2. ከላይ ከቀረቡት ስድስት ጥንዶች መካከል ለአነስተኛ ጥንድ ሙከራ መሠረት ሊሆኑ የሚችሉ አነስተኛ ጥንዶች ሶስቱ ብቻ ናቸው:: የተቀሩት ሦስቱ አነስተኛ ጥንድ ሊሆኑ አይችሉም:: አነስተኛ ጥንድ ያልሆኑትን ሦስቱን በመለየት፣ አነስተኛ ጥንድ ያልሆኑበትን ምክንያትግለጽ::

ተ/ቁ	አነስተኛ ጥንድ ያልሆኑ ጥንዶች	አነስተኛ ጥንድ ያልሆኑበት ምክንያት
1		
2		

3		

3. **በተናጠልበመሆን የአነስተኛ ጥንድ ሙከራ ዘዴን በመጠቀም የሚከተሉት ጥንድ ድምች ንጥረ ድምጽ መሆንና አለመሆናቸውን አረጋግጥ::**

3.1. [**θ**] **እና** [‹**ል**]

3.2. [□] **እና** [**ቅ**]

3.3. [□] **እና** [**ብ**]

3.4. [**ስ**] **እና** [**ዌ**]

3.5. [**ም**] **እና** [□·]

3.6 [□·] **እና** [□]

4. በንጥረ ድምጻዊ አጻጻፍና በዘረ ድምጻዊ አጻጻፍ መካከል ያለውልነት ምንድነው?

____

____

____

5. የሚከተሉት ንጥረ ድምፆች ሊኖሯዋቸው የሚችሏቸውን ዘረ-ድምፆች በአውድ □ጻስ□ባህ አሳይ::

5.1. /**ል**/ ____

____

5.2. /□/ ____

____

5.3. /□/

5.4. /ት/

5.5. /ር/

5.6. /□/

5.7. /θ /

5.8. /ች/

ክፍለትምህርት 2፡ የንጥረ ድምጾችና ዘረ ድምጾች ስርጭት

መ□ቢጸ

ቀደምባለው ክፍለትምህርት የንግግር ድምጾችን ንጥረ ድምጽና ዘረ ድምጽብለን ለመከፋፈል መሰረት የሆኑትን ጉዳዮች ተመልክተናል፡፡ በዚህ ክፍለትምህርት ደግሞ የምናተኩረውእነዚህ □ምጾችበአንድቋንቋቃላትውስ□□ሚከሰቱበትንየስርጭትአይነትነው፡፡

የድምፆች ስርጭት

አንድ ንጥረ ድምጽ ከሌሎች ድምፆች ጋር እየተቀናጀበንግግር ውስጥበሚገባበት ጊዜ ከሌሎች ድምፆች ጋር ሲተያይ በተለያየ የስርጭት አይነት ውስጥ ሊገኝ ይችላል፡፡ አንድ ድምጽበንግግር ውስጥበምን መንገድ አግልግሎት ላይ እንደሚውል ለማወቅ፤ ተመሳሳይድምፆችን

በቤተሰብበመመደብ ከተግባራቸው አንፃር መመርመር የግድ ይሆናል። የተመሳሳይድምፆች ቤተሰብስንልበቋንቋው ውስጥ እንደ አንድ ድምጽ የሚቆጠሩትን ማለታችን ነው። ተመሳሳይድምፆች የምንላቸው የአንድ ንጥረ ድምጽ ቤተሰብ አባል የሆኑትን ነው።

አንድ ንጥረ ድምጽበንግግር ውስጥ ከተለያዩ ድምፆች ጋር በሚቀናጅበት ወቅትበአጐራባቹ ድምጽ የተነሳ የተለየ ባህርይ ሲይዝ ከመጀመሪያው ንጥረ ድምጽ የተለየ ድምጽ ይሆናል። በዚህ ሁኔታ አንድ ንጥረ ድምጽ በተለያዩ ድምፃዊ አካባቢዎች በሚገባበት ጊዜ መጠነኛ ልዩት ያላቸው የተለያዩ ድምፆችን ይሆናል። እነዚህ የተለያዩ ድምፆች ተሰባስበው የዚያን ንጥረ ድምጽ ቤተሰብ□መሰርታሉ። የተለያዩ ድምፆች የአንድ ንጥረ ድምጽ አባላት መሆንና አለመሆናቸው የሚረጋገጠው የድምፆቹን የስርጭት አይነትበመመርመር ነው።

የድምፆች ስርጭት አይነቶች

ድምፆች በንግግር ውስጥ ሲገቡና አንዱ ከሌላውድምጽ ጋር ሲተያይ ከሚኖራቸው ሚና ስርጭት አንፃር ሶስት አይነትስርጭት ሊኖራቸው ይችላል። ይኸውም:-

1. **ተደጋጋፊስርጭት** (complementary distribution)
2. **ተለዋዋጭ/ነፃ ስርጭት**(Free Variations)
3. **ተነፃፃሪ** (Confrastive distribution)

እያንዳንዱን የስርጭት አይነትበምሳሌ አስደግፈን እንመልከት።

ተ□ባር - 1

በአካባቢህካለየርቀትትምህርትተማሪጃ□ኛህጋርበመሆንበሁለቱም ምድብ ውስጥ ያሉትን ቃላት ደጋግማችሁበማለት፣ በምድብ «ሀ» ባሉት ቃላት ውስጥ /ብ/፣ በምድብ «ለ» ውስጥ ደግሞ /ን/ በ□ቃላቱ ውስጥ የሚነበቡበትን ሁኔታ በማጤን ተነጋገሩበት።

«ሀ» «ለ»

1. በቀለ
2. አበባ
3. ቡላ
4. ቤት

1. ነገረ
2. መንግስት
3. ምናኔ
4. ከንፈር
5. መኖር

---

1. ተደጋጋፊስርጭት

በጥንድ ሆናችሁ እንዳያችሁት ከላይ በየምድቡ በተሰጡት ምሳሌዎች ውስጥ /ብ/ እና /ን/ የተለያየ አነባበብ አላቸው፡፡ ይህ የንበት ልዩነት የተከሰተውበአጐራባች ድምፆች ተጽእኖ የተነሳ ነው፡፡ ያለውን የንበት ልዩነትበግልጽ ማየት ይቻል ዘንድ ቃላቱን ልክ እንደሚባሉት በድምፃዊ አፃፃፍ እንፃፋቸው፡፡

«ሀ»

1. [ብ□ቅቅ□ል□]→/ብ/ →[ብ]
2. [አብኧብኣ] → /ብ/→ [ቩ]
3. [ብ□ኡልልኣ]→ /ብ/ → [ብ□]
4. [ብ□ኤት]→/ብ/→ [ብ□]

«ለ»

1. [ንኧግግኧርኧ]→/ን/→ [ን]
2. [ምኧንግእስት]→/ን/ → []
3. [ምእንንአን□ኤ] →/ን/ →[ን□]
4. [ከኧሟፍኧር]→/ን/ → [ሟ]
5. [ምኧን□አር]→/ን/ → [ን□]

በምሳሌ□ □ስ□ እንደሚታየው /ብ/ እና /ን/ በየቃላቱ ውስጥ የተለያየ ንበት አላቸው፡፡ በዚህም የተነሳ የተለያዩ የንግግር ድምፆች ናቸው፡፡ የአንድ ንጥረ ድምጽ ቤተሰብ ቢሆኑም አንድ ድምፅ ሌላውን ተክቶ ሊገባ አይችልም፡፡ ለምሳሌ [ብ] ንበቱን ሳይቀይር [ብ□]ን ተክቶ ሊገባ አይችሉም፡፡ እንዲህ አይነቱ የድምፆች ስርጭት ተደጋጋፊስርጭትይባላል፡፡ በተደጋጋፊስርጭት □ሚ□ኙ ሁለት ወይም ከዚያ በላይ የሆኑድምፆች በተመሳሳይ አውድ ሊከሰቱ አይችሉም፡፡

እያንዳንዱ ድምጽ ሊገባ የሚችልበት አውድ አስቀድሞ የታወቀ ነው:: ለምሳሌ ከላይ በ«ለ» ምድብበቀረቡት ቃላት ውስጥ /ን/ ከትናጋድምፆች ቀድሞ ሲገኝ []፣ ከ[□]ድምጽቀድሞ ሲገኝ □□ሞ [ ] እንደሚሆን አስቀድሞ የታወቀ ነው::

ስለዚህ ተደጋጋፊስርጭትማለት ሁለትና ከዚያ በላይ የሆኑድምፆች በተለያየ ቦ□ □በተ□ አሰራራቸውና አገልግሎታቸው እንደተለያየ ድምጽሳይሆን እንደ አንድ ድምጽ ሲቆጠር ነው:: ተናጋሪውድምፆቹን እንደ አንድ ድምጽ ሲያያቸው ነው::

2. ተለዋዋጭ/ነፃ ስርጭት

ተ□ባር - 2

ቀጥሎጥንድጥንድ ሆነውበሁለትምድብበቀረቡት ቃላት ላይ የተሰጡትን ሁለት ጥንዶች መሠረት በማ□ረ□ ማብራሪያስጥ::

1. ጥንድጥንድ ሆነው የቀረቡት ቃላት የትርጉም ልዩነት አላቸው ወይስ የላቸውም?
2. የትርጉም ልዩነትባላቸው ውስጥ፣ የልዩነቱ መሠረት ምን ይመስልሀል?

__ሀ__

□ሐ□	□በ□	ጀንበር	ጃንጥላ	ፀብ	ዝንጉርጉር	□ር
□ሐ□	□ባ□	ዠንበር	ዣንጥላ	ጴብ	ዥንጉርጉር	□ር(□ር)

__ለ__

ሰመረ	□ለ□	መራ	ሊ□	□ለባ	አንጸረጸረ	ከል
□መረ	□ረ□	በራ	ል□	ሰለባ	አንጠረጠረ	ባል

ከላይእንዳኸውበምድብ «ሀ» □ስ□ሩት ሰባት ጥንድ ቃላት በየጥንዳቸው የትርጉም ልዩነት የላቸውም:: የትርጉም ልዩነትባይኖራቸውም የቅርጽ ልዩነት ግን አላቸው:: ለምሳሌ የመጀመሪያውን ጥንድ ወስደን ብንመለከት /ጽኧህኣይ/ እና /□□ህኣይ/ □ሁለትድም□ልዩነትአላቸው፤በመጀመሪያ□ቃል□ስ□ጸለ□□መጀመሪያ□□ም□ /□/ ሲሆን፣ □ሁለተኛ□ቃል□መጀመሪያ□ምጽግን /□/ ነው:: □ሁንእንጂ ይህ የድምፆች መለያየት የሁለቱ ቃላትትርጉም እንዲለያይአላ□ረ□ም:: በ□ህ አይነት ሁለትናከዚጸበላ□□ሆኑ□ተለጸ□□ምፆች በተመሳሳ□ ቦ□□በተ□ ምንም አይነትየትር□ም ልዩነት ካላመ□□ምፆቹ ተለኻዀ□ □□ም ነፃስርጭትአላቸው□ባላል::

3. ተነፃፃሪ ስርጭት

ከላይ በቀረበው ተግባር ላይ በምድብ «ለ» የቀረቡት አምስት ጥንድ ቃላትበምድብ «ሀ» ከቀረቡት የተለዩ ናቸው:: በምድብ «ሀ» ያሉት ጥንዶች ምንም አይነት የትርጉም ልዩነት የሌላቸው ጥንዶች ሲሆኑ፣ በምድብ «ለ» የቀረቡት ጥንዶች ግን ሙሉበሙሉ የተለያየ ትርጉም የያዙቃላት ናቸው:: ለምሳሌ የመጀመሪያውን ጥንድ ወስደን ብንመለከትቃላቱ /ስኧምምኧርኧ/ □ና /ዌ□ምም□ር□/ ናቸው፤ጸላቸው□ቅር□ ልዩነትም ል□እንደም□ብ «ሀ»ዎቹጥንዶችየሁለትድምፆች ብቻነው፤በመጀመሪያ□ቃል □ስ□ ጸለ□ /ስ/ በሁለተኛውቃል ውስጥ በ/ዝ/ ተተክቷል:: የነዚህ ድምፆች መተካካትምለቃላቱ ትርጉም መለያየት ምክንያት ሆኗል:: በ□□ህ አይነት በተመሳሰይአው□ ላ□ ተተካ□ተ□ ሲ□ቡየትር□ም ለ□□□ሚጸመ□□ምፆችያላቸው□ስርጭትአይነት ተነፃፃሪ ስርጭትይባላል::

ማ□ቃለጸ

በዚህ ክፍለትምህርትባደረግነው በተግባራዊ ልምምድ የተደገፈ ዝርዝር ውይይት የሚከተሉት ማጠቃለያ ነጥቦች ላይ ደርሰናል::

- ንጥረ ድምፆች ከሌሎች ንጥረ ድምፆች ጋር □□ተቀናጅበሚ□ቡበትጊ□ በተለጸ□□ስርጭትአይነቶች ሊ□ኑይችላሉ::
- ንጥረ-ድምፆች በቅንጅት ወቅት ሊኖራቸው የሚችለው የስርጭት አይነቶች ሶስት ናቸው:: □ነሱም ተ□ፉፉ□፣ ተለኘሻ□ /ነፃእና ተነፃፃሪ ስርጭቶችናቸው::
- ሁለትና ከዚያ በላይ የሆኑድምፆች በተለያየ አውድ ገብተው አሰራራቸውና አገልግሎ□ ቸው□ንደተለጸ□□ም□ሳ□ሆንእንደአንድድም□□ተቆ□ ረ □ንደሆነእነዚጸ□ምፆችየሚ□ኙበትስርጭት ተ□ፉፉ□ስርጭትይባላል::
- ሁለትና ከዚያ በላይ የሆኑ የተለያዩ ድምፆች በተመሳሳይ አውድ ገብተው ምንም አይነት የትርጉም ልዩነት የማያመጡበትስርጭት ተለዋዋጭ/ነፃ ስርጭትይባላል::

ተነፃፃሪ ስርጭት ሁለትና ከዚያ በላይ የሆኑድምፆች በተመሳሳይ አውድ (በመተካካት) □□□ቡለትርጉ□ም መለያየት ምክንያትየሚሆኑበትየስርጭትአይነትነው::

መልመጃ

1. ሁለትድምፆች ተደጋጋሬስርጭት አላቸውስንል ምን ማለ□ ችንነው? በምሳሌ አስ□□ፈህ አስረዳ::

____

____

____

<u>ምሳሌ</u>

____

____

2. በተለዋዋጭ /ነፃ/ ስርጭትና በተነፃፃሪ ስርጭት መካከል ያለው አቢይ ልዩነት ምንድነው?

____

____

<u>ምሳሌ</u>

____

3. የሚከተሉት ድምፆች በተደጋጋፊ ወይንም በተነጻጻሪ ስርጭት ውስጥ የሚገኙበትን ሁኔ□ □ሚጸሳ□ቃላትፈልግ::

3.1 [□□]

[□□]

3.2 [ን]

[ን□]

[ም]

[ማ]

[ን□]

3.3. [□]

[ኣ]

3.4. [ብ]

[ም]

[□·]

3.5. [□]

[ዌ]

[ን]

[ል]

[ር]

3.6. [ት]

[□]

[ስ]

[□]

---

4. የሚከተሉት ድምፆች በነፃስርጭት ውስጥ የሚገኙበትን አምስት አምስትቃላትፈልግ።

4.1 [□]□ና[□]

4.2 [θ]□ና[ዼ]

5. በሚከተሉት ጥንድ ቃላት ውስጥ በተነፃፃሪ ስርጭት ውስጥ የሚገኙትን ድምፆች ለይተህ አውጣ::

5.1 □ፉ

ረፉ

ለፉ

5.2 ከረከረ

ቀረቀረ

5.3 ሳባ

ሴባ

5.4 ጣት

ሳት

5.5 □ር

ብር

5.6 ቢል

ብል

በል

ባል

5.7 □ሞ

□ም

□ም

□ም

□ም

ክፍለትምህርት 3፡ የአማርኛ ንጥረ ድምፆችና ዘረ ድምፆች ስርጭት

ቀደምባለው ክፍለትምህርት የአማርኛ ድምፆችን አፈጣጠር በዝርዝር ተመልክተናል። ይህ የአንድ ድምጽ የመፈጠሪያ ቦ□ናየአፈጣጠር ሁኔ□□□ም□ ተናጠላዊባህሪ ነው። □ምፆችበንግግር □ስ□□በተ□በሚጸ□ለ□ሉበትጊ□ በ□ቡበት ቦ□□ተነሳ □ሚ□□ዋቸው□ተለጸ□ባህርያትአሉ። □ህ □ምፆችከሌላ □ም□ፉር □□ተቀናጁበሚ□ቡበትጊ□ በአገባባቸው□ተነሳ □ሚ□□ትባህር□ቅንጅ□ዊባህር□□ባላል። ስለ□ህ የንግግር □ምፆችንበምናጠናበትጊ□ □ነዚህን ሁለትባህርያት፣ ማለትም ተናጠላዊና ቅንጅ□ዊባህርያት መሠረትበማ□ረ□□ምፆችን መመርመር ጸሻል።

ባለፈው ክፍል የተመለከትነውን የአማርኛ ድምፆችን ተናጠላዊ ባህርይ መሠረት አድርገን ቅንጅ□ዊባህርያቸውንከመመርመራችንአስቀ□መን ልንመለከተ□□ሚ□ብ□ዳይአለን፤□ጩ□ም የአማርኛ□ምፆችየስርጭትስርዓትነው። ስለሆነም በ□ህ □□ልየአማርኛ□ምፆችየስርጭትስርዓት ላ□እንነጋገራለን።

3.1. የአማርኛ ንጥረ ድምፆችና ዘረ ድምፆች ስርጭት

ተ□ባር - 1

ከዚህ በ□ችበቀረቡትቃላት ላ□□ሚከተሉትንጉዳዮች መሠረትበማ□ረ□በአካባቢህካለየርቀትትምህርትተማሪጓ□ኛህጋርበመሆን ተነጋገሩበት። □□□□ችሁ□ል□ መረጽ ላ□□ተመሠረተ ይሆን ዘንድ የተሰጡትን ቃላት አስቀድማችሁበንጥረ ድምፅዊ አፃፃፍፃፉዋቸው።

<u>የመነጋገሪያ ጉዳዩች</u>

1. የትኞቹ ቃላትበተናባቢ፣ የትኞቹ ደግሞ በአናባቢ ድምፆች □ጹምራሉ?
2. በቃላትመጀመሪያ ላይ ተከ□ትለ□□□ቡ ተናባቢ □□ም አናባቢ □ምፆችአሉ?
3. በቃላት መካከል ምን ያህል አናባቢዎች ተከ□ትለ□□በተኙል?
4. በቃላት መካከል ምን ያህል ተናባቢዎች ተከ□ትለ□□በተኙል? በቃላት መፊ ረሻስ?
5. በቃላትመነሻ ላይ ሊገቡ የማይችሉ ተናባቢዎች ወይም አናባቢዎች አሉብላችሁትገም□ላችሁ? ካሉየትኞቹ ናቸው?

ም□ብ ሀ		ም□ብ ለ	
ቃላት	ንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍ	ቃላት	ንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍ
ና		አባት	

ግት		□ርም	
ኮት		□ከክ	
ልብ		□□ሱስ	
ሀቅ		□ረ	
□ረ□		አጭበርባሪ	
መረመረ		□ፀ	
ከርስ		አብዮት	
□ርብ		አፍ	
ሰበረ		□በት	
		□ናት	

3.2. የአማርኛ ተናባቢ ንጥረ ድምፆች ስርጭት

የአማርኛ ተናባቢ ንጥረ ድምፆች ከአንዱ በስተቀር ሁሉም በቃልመነሻ ላይ ሊገቡ ይችላሉ:: በቃል መጹመሪጸ ሊ□ብ የማይችል የአማርኛ ተናባቢ ንጥረ ድምጽ /ኽ/ ብቻ ነው:: በሌላ አነጋገር በ[ኽ] የሚጀምር ቃል የለም ማለት ነው::

ከላይ ለውይይትከቀረቡት ቃላት መካከል በምድብ «ሀ» የቀረቡት ቃላትበሙሉ የሚጀምሩት በተናባቢ ንጥረ ድምጽ ነው:: ይሁን □ንጂ በሁሉም ቃላትውስጥከቃሉመነሻ ተናባቢ ቀ□ሎጸለ□አናባቢ □ንጂ ሌላ ተናባቢ ንጥረ ድምጽ አይደለም:: ለምሳሌ ይሆን ዘን□ የመጀመሪያዎቹን አምስቱን ቃላትበንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍጽፈን □ንመልከት::

ና =/ንኣ/ ልብ = /ል□ብብ/

ግት= /□□ት/ ሀቅ= /ህአቅቅ/

ኮት = /ክኦት/

ከምሳሌዎቹ በግልጽእንደተመለከትነው□ቃል መነሻከሆኑት ተናባቢዎች ተከትለ□-□□ቡትአናባቢ □ምፆች ብቻናቸው፡፡ □ህ በቃልመነሻ የተናባቢዎች ተከታትሎጸለመ□ባትለምሳሌ በተመረ□-ትቃላትውስ□በአጋጣሚ□ተከሰተ □ዳይአይደለም፡፡ □ተ□ለ□□-ንያህል ብዛትያለ□-የአማርኛቃል ተ□ስ□ ቢመረመር በመነሻ□- ሁለት ተናባቢዎችንየያዘቃልአይገኝም፡፡ ከዚህ □ምንረ□□-ም በአማርኛ□□ምፆችቅንጅት ሁለት ተናባቢዎችበቃልመነሻ ላ□ ተከታትለ□-መ□ባትአለመቻላቸውንነው፡፡ ስለ□ህ አንድየአማርኛቃል በተናባቢ ከጀመረ ቀጥሎ የሚገባውድምጽ የግድ አናባቢ ንጥረ ድምጽ መሆን ይኖርበ□ል፡፡

ተ□ባር - 2

ውድየርቀትተማሪዎች □ስኪ ከላ□ ለመነጋገሪያከቀረቡትቃላት መካከል በም□ብ «ሀ» □ቀረቡትንአስሩንቃላትእንደገና ተመልከቷቸው፡፡ በመነሻቸው□ሁለት ተናባቢ ንጥረ □ምፆችንአስ□በ□ችሁከሆነቃላቱንበትክክለኛ□-የንጥረ □ምፃዊአፃፍ መንገድአልፃፋችሁም ማለትነው፡፡ ስለ□ህ □ንደገናአስተካ□ላችሁፃፉዋቸው፡፡ ከዚጸም ለምሳሌ ከተሰ□-ትቃላት በተፊ ማሪ አስር አስር በተናባቢ □ም□□ሚጸምሩ ቃላትንበመምረጥናበንጥረ □ም□ዊአፃፍበመ□□□ተናባቢዎችበቃልመነሻጸለመከ□ተል ምንያህል □□-ነትእንደሆነአሳ□፡፡ ከመረጣችሁዋቸውቃላት መካከል ሁለት ተናባቢዎችንበመነሻ□-□ሚያከታትልቃል ካ□ኛ ችሁየአማርኛስዋስውመፅሀፍትንበማንበብለምንእንደሆነአረጋግጡ፡፡

በአማርኛ በቃላትመነሻ ላይ መገኘት የማይችሉት ሁለት ተናባቢ ንጥረ ድምፆች ብቻ አይደሉም፤ ረዥም ተናባቢዎችም በቃልመነሻ ላይ አይገቡም፡፡ ይህን ሁኔ□በምሳሌ አስደግፈንከማ□ታችንአስቀ□መን ረዴም ተናባቢ ማለት ምንማለትነው? □ስካሁን ካየናቸው ተናባቢ ንጥረ □ምፆችበምንይለጸል? ለሚሉት ሁለትጥያቄዎችመልስመስጠትያሻል፡፡

አንድ ተናባቢ ድምጽበሚፈጠርበት ጊዜ የሚወስደውየተወሰነ የንበት ጊዜ አለ፡፡ ያ ተናባቢ በቃል ውስጥገብቶ በሚነበብበት ጊዜ የሚወስደውየንበት ጊዜ ብቻውን ስንለው ከሚወስደው የንበት ጊዜ □ረ□መ ከሆነ ረዥም ተናባቢ አለ ይባላል፡፡ ረዥም ተናባቢዎችን የምንገልፀው ተናባቢውን ደግመን በመፃፍ /ልል/ ነው፡፡ የሚከተሉትን ምሳሌዎች □ንመልከት፡፡

ምሳሌ-1	ገና= /ግኧንኣ/ → /ን/ ገና = /ግኧንንኣ/ → /ንን/	አለ = /አልኧ/ → /ል/ አለ= /አልልኧ/ → /ልልል/
ምሳሌ-2	ልብ = /ል□ብብ/ →/ብብ/ □□ = /□□□□/ →/□□/	ሰበረ= /ስ□ብብ□ር□/ → /ብብ/ መረ□ = /ም□ርር□□ □/ → /ርር/

በምሳሌ አንድ ውስጥከቀረቡት አራት ቃላት ሁለቱ፣ በምሳሌ ሁለት የቀረቡት ደግሞ ሁሉም ረዥም ተናባቢዎችን ይዘዋል::

በምሳሌ አንድ ውስጥ የቀረቡት ቃላትበአማርኛ የአፃፃፍ ስርዓት ሁለት ናቸው:: ማለትም «ገና» □ና «አለ» ናቸው:: ቃላቱ □ጸ□ት ተናባቢ ረዴም መሆንወይም ጸለመሆንየአማርኛ□ንአፃፃፍ በማየት መረዳትአይቻልም:: □ነዚህ ቃላት□ጸ□ት ተናባቢ ረዴም መሆንያለመሆኑንየምንለ□□በንግግር □ቅትንበ□ቸውንበማ□መ□፣ በ□ሁ□□ስ□ □□ሞ □□ቡበትንአው□በመመርመር ነው:: በር□□ □ንደ ሀ□ስ አለማ□ሁጸሉ□ራሲያን በረ□መ□ (በተለምዶአገላለ□በ□በቀ□) ተናባቢ አናት ላይነጥብ (አለ = /አልልኧ/) በማድረግ ርዝመትን ለማመልከት ሞክረዋል:: ይሁን □ንጂ □ስካሁንበሰ□□ ተቀባይነትአግኝቶየመ□በኛ □አፃፃፍስርአትአካል አልሆነም::

ወደ ዋናው ጉዳይ ስንመለስበምሳሌ አንድ ውስጥ ያሉት ቃላት «ገና» □ና «አለ» በቅ□ም ተከተል በጸዌዋቸው የ/ን/ □ና /ል/ □ምፆች መር□ምናያለመር□ም □ተነሳ □ያንዳንዳቸው ሁለትየተለያዩትር□ሞችይሰ□ሉ:: ለምሳሌ «አለ»ንወስደንእንመልከት::

አለ =/አልልኧ/ =በቦ□ □ ተ□ኘ

አለ = /አልኧ/ = ተናገረ

በዚህ መሠረት ረዥም ተናባቢዎች በተመሳሳይ አውድ በመግባት የትርጉም ለውጥ በማም□□ቸው ርዌመትበአማርኛንጥረ □ምጽነው::

በሌላበኩል በምሳሌ ሁለት ውስጥ የቀረቡት □ንደ «ልብ» □ና «ሰበረ» ጸሉትቃላትየያዙት ረጼም ተናባቢ መር□ሙ ቀርቶ፣ /ል□ብብ/ ከመሆንይልቅ /ል□ብ/፣ /ስ□ብብ□ር□/ ከመሆንይልቅ /ስ□ብ□ር□/ ቢሆንመ□በኛ ተናባቢ □ጸ□ትቃላትበአማርኛቋንቋ ተቀባይነትአያገኙም።

ለማጠቃለል ረዥም ተናባቢ የሚባለው አንድ ተናባቢ ብቻውን ከሚኖረው የንበት ጊዜ የረዘመ ጊዜ ወስዶ ሲገኝ ነው። የተናባቢዎች ርዝመት የትርጉም ልዩነት የሚያመጣበት ሁኔ□ መኖሩ □□ሞ ርዌመትንጥረ □ም□ መሆኑንያመላ□□ል።

□ንግዲህ ስለ ረዥም ተናባቢዎች ይህን ያህል ከተመለከትን በመቀጠልቀደምብለን ወደ ጀመርነው የረዥም ተናባቢዎች ስርጭት□ንመለሳለን። ከላ□በምሳሌ አንድና ሁለትየቀረቡትቃላትከስምንቱ ስ□ስቱ ረጼም ተናባቢ □□ኸል። በቃላቱ □ስ□እነዚህ ረጼም ተናባቢ □ምፆች የገቡበትን ቦ□በምንመለከትበትጊ□ አንድም በቃሉ መ□ረሻ (□ንደ'ልብ' /ል□ብብ/ □ና'□□' /ድኧግግ/) አልያም በቃሉ መካከል (□ንደ'ገና' /ግኧንንኣ/ □ና'ሰበረ' /ስኧብብኧርኧ/) ሆኖ □ናገኘኸለን። ከዚህ □ምንረ□□ ሁለትየተለጸ□ ተናባቢ ንጥረ □ምፆችበቃልመነሻመምጣትእንደማይችሉ ሁሉአንድ ረጼም ተናባቢም በቃልመነሻመ□ባትእንደማይችል ነው። ስለ□ህ በአማርኛ ረዥም ተናባቢዎች የሚገቡት በቃል መካከልና መድረሻ ብቻ ነውማለት ነው።

ተናባቢ ንጥረ ድምፆችን አስመልክተን □□ህ ልናነሳ□□ሚ□ባ ሌላ□ነጥብበቃላትውስ□□ሚ□ቀ□ላቸውየክትትሎሽ /cluster / መጠን ነው። ቀደምብለን አማርኛ የተናባቢዎችን ክትትሎሽ□ናአንድ ረጼም ተናባቢንበቃል መሃልና መ□ረሻ □ንደሚ□ቅ□ ተመልክተናል። ይሁን □ንጂ □ህ □ተናባቢዎች ክትትሎሽገደብ አለው። አማርኛ በየትኛ□ም የስርጭት ቦ□ ቢሆንከሁለትበላ□ ተናባቢዎች ተከታትለ□□ንዲመ□አይፈቅ□ም። ተናባቢ□ ረጼም ከሆነደግሞ ከሌላ ተናባቢ ፋር ተከታትሎአይገባም። □ንዲህ አይነቱ ቋንቋ□□ማ□□ቅ□□□ተናባቢዎችክትትሎሽ በተከተሰ □□ አናባቢ /□/ □ህንንየማ□□ቀድክትትሎሽለማስ□□□□ልቃቂ/epenthetic/ ሆና ትገባለች። ይህን ሁኔ□ ወደፊትበንጥረ □ም□ዊ ሂደቶችስንመለከትበሰ□□ስለምንቃኝ □ወደአናባቢዎችስርጭትእንሸፋ□ር።

3.3. የአማርኛ አናባቢ ንጥረ ድምፆች ስርጭት

የአማርኛ የድምፆች ስርጭትደንብ አናባቢ ንጥረ ድምፆች ሊከሰቱ የሚችሉበትን ቦ□ □□ስናል።

ምሳሌ፡- አባት = [አብብኣት]

አጣ = [አጥጥኣ]

□□ = [□□□□]

ም□□ = [ም□ጥኣድ]

ሄ□ = [ሀኤድኽ]

ተኛ = [ትኧኘኘኣ]

ምንም □ንኳንየመሃል አናባቢዎች በየትኛ□ም □ስርጭት ቦ□ ሊ□ቡ ቢችሉም፣ የፊትአናባቢዎችበቃል መጁመሪጸ፣ አናባቢ /□/ □□ሞ ከቃል መ□ረሻ ሊ□ቡአይችሉም።

የአማርኛ የመሀል አናባቢዎች /□፣ □እናኣ/ ናቸው። በአማርኛበአናባቢ □ም□□ሚጀምሩ ቃላትየሚጀምሩትከነዚህ አናባቢዎችበአንዱነው። □ሚከተሉትንምሳሌዎች □ንመልከት።

ምሳሌ፡- አንድ □ለት □ረ

አባት □በት

አናት □ናት

አያት □ነጨት

አጥንት□ሴት

የአማርኛ የአናባቢዎች ስርጭት የፊት □ናየሁኻላ (□□ር) አናባቢዎችበቃልመነሻ ላ□እንዲ□ኙ ፡አይፈቅ□ም። በ□ህ □ዙነሳ በነዚህ አናባቢዎችየሚጀምሩ የአማርኛቃላትያሉአይመስልም።

አንዳንድ በነዚህ አናባቢዎች የሚጀምሩ ቃላት ወደ አማርኛ በሚገቡበት ጊዜም ተናጋሪውማሻሻያ አድርጐ ይጠቀምባቸዋል:: ለምሳሌ 'ኢየሱስ'በማለትፋን□'□□ሱስ'□ጸለ □□ራል::

አንድ ቃልበአናባቢ ከጀመረ፣ ከአናባቢውቀጥሎ የሚገባውድምጽ ምንድነው? የሚለውን ደግሞ □ንመልከት:: በ□ህ □□ለትምህርት መጹመሪጸጸለ□ሰንጠረዤ ላ□በም□ብ'ለ' □ተ□ረ□ሩት ቃላትበሙሉመነሻድምፃቸው አናባቢ ነው:: ከመነሻ አናባቢውቀጥሎ የገባው ደግሞ ተናባቢ ድምጽ ነው:: ከዚህ የምንረዳውበቃላትመነሻ ላይ የአናባቢ ድምፆች ክትትሎሽ□ንደማይቻል ነው:: በአማርኛቋንቋየአናባቢና ተናባቢ ክትትሎሽደንብ□ተለያየነው:: □ተናባቢዎችክትትሎሽበቃልመነሻ ላ□□ማይቻል ቢሆንም፣ ከሁለት□ከካልበለ□□ረስ በቃል መካከልና መ□ረሻ ላይክትትሎሽ□□ቀዳል:: የአናባቢዎችን ክትትሎሽስንመለከት ግን በቃልመነሻ ላይ የማይፈቀደው የሁለት አናባቢዎች ክትትሎሽ በየትኛውም የስርጭት ቦ□ አይፈቀ□ም:: በ□ህም □ተነሳ በአናባቢ በሚነሳ ቃል□ስጥከአናባቢ□ ተከትሎመ□ባትየሚችለ□ ተናባቢ ብቻናቸው::

ከአናባቢ ተከትሎ አንድ ተናባቢ ወይም አንድ ረዥም ተናባቢ ወይም ሁለት የተለያዩ ተናባቢዎች ሊገቡ ይችላሉ:: የሚከተሉትን ምሳሌዎች □ንመልከት::

ምሳሌ:- **1.** **አፍ = /ኣፍ/**

2. **□ፀ = /□ፀ ፀ/**

3. **አንድ=/አንድ/**

ከላይ በምሳሌውበግልጽ□ንደሚ□ □□'አፍ' ውስጥ አንድ ተናባቢ፣ '□ፀ' ውስጥ አንድ ረዥም ተናበቢ፣ 'አንድ' ውስጥ ሁለት የተለያዩ ተነባቢዎች የቃሉን መነሻ አናባቢ ተከትለውገብተዋል::

ለማጠቃለል፤ በዚህ ክፍለትምህርትየተመለከትነውን የአማርኛ ተናባቢና አናባቢ ድምፆች ስርጭትበሚከተለው መንገድ ባጭሩ መግለጽ ይቻላል::

<u>የተናባቢ ስርጭት</u>

1. ተአ
2. ተአተ

መፍቻ አ = አናባቢ

3. ተአተ$_1$ተ$_2$^{ኦ}

4. ተአተ$_1$ተ$_1$

<u>የአናባቢ ስርጭት</u>

1. አተ

2. አተ$_1$ተ$_2$

3. አተ$_1$ተ$_1$

ማ□ቃለጸ

በዚህ ክፍለትምህርት በተለየ ያተኮርነውበአማርኛ ቋንቋ ንጥረ-ድምፆችና ዘረ-ድምፆች ስርጭት ላይ ነው። በዚህ ር□ሰ □□□ ላ□ባደረግነው ተግባር ተኮር ውይይት የደረስንባቸው ዋና ዋና የማጠቃለያ ነጥቦች የሚከተሉት ናቸው።

- የአማርኛ የተናባቢ ስርጭትደንበበቃልመነሻ፣ የሁለት ተናባቢዎችን ክትትሎሽ አይፈቅድም፤በቃል መካከልና መድረሻ ላይ ከሆነ ግን ሁለት የተለያዩ አናባቢዎች በተከ□□□□□ም አንድ ረዴም ተናባቢ ሊገኝይችላል።
- በአማርኛ ሁለት ተናባቢዎች በቃልመነሻ ላይ በሚከሰቱበት ጊዜ አናባቢ /-□-/ □ልቃቂ ሆኖይገባል።
- የአማርኛ የድምፆች ስርጭትደንብ የአናባቢ ንጥረ-ድምፆችን የአገባብ ስፍራ ይወስናል። ደንቡ የመሀል አናባቢዎች በየትኛውም የስርጭት ቦ□□ንዲ□ኩ ቢ□ቅ□ም፣ የፊትአናባቢዎችበቃልመነሻ፣ □መሀል አናባቢ □ሆነው /□/ □□ሞ በቃል መ□ረሻ ላ□እንዲ□ኩአይፈቅ□ም።
- የአማርኛ የስርጭት ደንብ አናባቢ ንጥረ-ድምፆች በየትኛውም የስርጭት ቦ□ ተከ□ትለ□□ንዲ□ኩአይፈቅ□ም።

ክፍለትምህርት 4: ቀለም(syllable)

መ□ቢጸ

ስለድምጾች ቅንጅትስናነሳመጠቀስያለበት የቅንጅት አካል ቀለም ነው፡፡ **ቀለም**አንድ አናባቢ ድምጽ ብቻውን ወይም ከተናባቢዎች ጋር በመቀናጀት የሚመሰርተውመዋቅር ነው፡፡ አንድ የቀለም መዋቅር የተለያዩ መዋቅራዊ አባላት አሉት፡፡ ከነዚህ መዋቅራዊ አባላት ውስጥ አንዱ ለመዋቅሩ የግድ አስፈላጊ ሲሆን፣ የተቀሩት ለመዋቅሩ ወሳኝ አይደሉም፡፡ ቀለምበማንኛውም ቋንቋ የሚገኝ መዋቅር ቢሆንም፣ የ□ያንዳንዱቋንቋ□ቀለም አመሰራረት ሊለያይይችላል፡፡ በ□ህ □□ለትምህርትየምንመለከተ□-□ነዚህንና ሌሎችከቀለምፋር □ሚ□መ□ □ዳዮችንነው፡፡

የቀለም ምንነት

ስለ ንጥረ ድምፆች ቅንጅትበምንነጋገርበት ጊዜ በመጀመሪያ የሚመጣውቅንጅታዊ አካል ቀለም ነው፡፡ ቀለምበቋንቋ ውስጥ ያሉድምፆች ባላቸውባህርይ አንጻር ስርአታዊ መዋቅራቸውና ስርአታዊ ስርጭታቸው የሚወስንበት አሃድ (unit) ነው፡፡

ቀለምስነድምፀልሳናዊ አካል /phonological entity / እንጂ ስነአገባባዊ /syntactic/ ወይም ስነ-ትርጓሜያዊ /semantics/ ጉዳይ አይደለም፡፡ ይህንን ጽንሰሀሳብ መሰረት በማድግ የሚከተሉትን ቀለሞች እንመርምር፡፡

<u>ሀ</u>		<u>ለ</u>	
አፍ = /አፍ/		ስኒ =	/ስ□-ንኢ/
ላት= /ልኣት/		□ ማ =	/ጭኣም-ምኣ/
ልብ = /ል□ብብ/		አለም =	/ኣ-ል□ም/
አንድ= /አንድ/	□ለባ = /□□-ል□-ብኣ/		
ከርስ= /□□ርስ/	ሽልማት= /ሽ□ል-ል□-ምኣት/		
ስንት = /ስእንት/		መነዘረ =	/ም□-ንእዝ-ዝ□-ር□/

በ"ሀ" ስር □ተ□ረ□ሩት ቃላትባለ አንድ ቀለም ናቸው፡፡ በውስጣቸው ያሉት ድምፆች ቅንጅትመፍጠር የቻለው አንድ ቀለም ብቻ ነው፡፡ በዚህ መሠረት አንድ ቀለም አንድ ቃል ሊሆን ይችላል ማለት ነው፡፡ እነዚህ በ«ሀ» ስር □ተ□ረ□ሩት ባለ አንድ ቀለምቃላት የሚሰጡት ትርጉም

መኖሩ ደግሞ ቀለምትርጉም ሊኖረው እንደሚችል ቢያሳይም ይህ ትርጉም ግን ለቀለሙቅንጅት ወይም ክፍፍል ምንም አስተዋጽኦ አያበረክትም፡፡

በሌላበኩል በ«ለ» ስር የተዘረዘሩት ቃላትበሙሉ ሁለትና ከዚያ በላይቁጥር ባላቸውቀለማት የተገነቡ ናቸው (በንጥረ ድምፃዊ ጽህፈቱ ውስጥ የሚ□□ሉ ሰረዌ (-) የቀለማት መክፈጸ መሆኑን ልብ ይሏል)፡፡ ለምሳሌ «ሽልማት» የሚለውን ቃልብንመለከት በውስጡሦስትቀለማትን □□ል፡፡ እነዚህም ሦስትቀለማትበቅንጅት የሚፈጥሩት «ሽልማት» የሚለውቃል እንጂ እያንዳንዳቸው በተናጠል ትርጉም የላቸውም፡፡ ለምሳሌ ሁለተኛ□ቀለም - ል□ - □□ም ሶስተኛ □ቀለም -ምኣት ብቻውን ትርጉም የለውም፡፡ በመሆኑም ቀለማትትርጉም ላይኖራቸው ይችላል ማለት ነው፡፡ ይህን ሀሳብቀደምብለን ቀለማትትርጉም ሊሰጡ ይችላሉ ካልነውሀሳብ ጋር ስናቀናጀው፣ ቀለምትርጉም ሊኖረውም ላይኖረውም ይችላል ከሚል መደምደሚያ ላይ ያደርሰናል፡፡ ስለዚህም ነው የቀለም አወቃቀር ከስነትርጉም /semantic/ ጋር አይያያዝም ያልነው፡፡

ተ□ባር - 1

በአካባቢህካለየርቀትትምህርትተማሪጓ□ኛህጋርበመሆንየሚከተሉትን ነጥቦች መሠረት አድርጋችሁ ከላይ በ«ሀ» እና በ«ለ»ስር በቀረቡት ቀለማት ላይ በመረጃየተደገፈማብራሪያስጥ፡፡

በ«ሀ» ስር ስድስት፣ በ«ለ» ስር ደግሞ አስራ ስድስትበጠቅላላው ሃያ አንድቀለማትቀርበዋል፡፡

1. በሁሉም ቀለማት ውስጥ የሚገኘውአናባቢ ነው ተናባቢ?
2. እያንዳንዱ ቀለም የተዋቀረውበምን ያህል ድምፆች ነው?

<u>**በውይይቱ የተደረሰበት መደምደሚያ**</u>

1. በሁሉም ቀለማት ውስጥ የሚገኘ□፡-

    አናባቢ ነው -------

    ተናባቢ ነው -------

2. እያንዳንዱ ቀለም የተዋቀረባቸውድምፆች ብዛት የሚከተለውን ይመስላል፡፡

ሀ		ለ			
አፍ = /አፍ/	-------------	ስኒ	=	/ስ□-ንኢ/	1------2-------
ላት= /ልኣት/	-------------	□ ማ	=	/ጭኣም-ምኣ/	1------2-------
ልብ = /ል□ብብ/	-------------	አለም	=	/አ-ል□ም/	1------2-------
አንድ= /አንድ/	-------------	□ለባ	=	/□□-ል□-ብኣ/	1-----2----3----
ከርስ= /□□ርስ/	-------------	ሽልማት=		/ሽ□ል-ል□-ምኣት/	1----2----3----
ስንት = /ስእንት/	-------------	መነዘረ =		/ም□-ንኧዝ-ዜ□-ር□/	1---2----3---4---

---

ከላይ በቀረቡት ነጥቦች ላይ ስትነጋገሩ ባያችሁት መሠረት በ«ሀ»ና በ«ለ» ስር የቀረቡት ቀለማትበሙሉ አናባቢ ድምጽ ሲኖራቸው፣ «አለም» የሚለውቃል የመጀመሪያ ቀለም ተናባቢ የለውም፡፡ በዚህ መሠረት አናባቢ ብቻውን ቀለም መስርቶ አግኝተናል፡፡ ተናባቢ ግን ብቻውን ቀለም መስርቶ አልተመለከትንም፡፡ ከዚህ በመነሳትያለአናባቢ ቀለም ሊመሰርት አይችልም የሚል መደምደሚያ ላይ መድረስ ይቻላል፡፡ ቤትያለምሰሶ እንዳይሆን ቀለምም ያለ አናባቢ ስለማይቆም አናባቢውን ምሰሶ እንለዋለን፡፡ እያንዳንዱ ቀለምበምን ያህል ድምጽ እንደተዋቀረ ስትነጋገሩ እንዳያችሁት እያንዳንዱ ቀለም ከአንድ እስከ አራት ድምፆችን ይዟል፡፡ እነሱም፡፡

- ባለአንድድምጽ ሲሆን አንድ አናባቢ ብቻ
    - አ
- ባለ ሁለትድምጽ ሲሆን አንድ አናባቢና አንድ ተናባቢ
    - አተ
    - ተአ
- ባለሦስትድምጽ ሲሆን አንድ አናባቢና ሁለት ተናባቢ
    - አተተ
    - ተአተ

- ባለ አራት ድምጽ ሲሆን አንድ አናባቢና ሦስት ተናባቢ ናቸው::
    - ተአተ$_1$ተ$_1$
    - ተአተ$_1$ተ$_2$

የተናባቢዎችን አገባብስንመረምር ደግሞ፣ /አፍ/ ውስጥ እንዳለው አናባቢ ተከትለው፣ /ስእ-ን□/ □ስ□ እንዳለውከአናባቢ ቀድመው ወይም /ልኣት/ እና /ልእብብ/ ውስጥ እንደሚታየው አናባቢን አጅበው ሊገቡ ይችላሉ:: ተናባቢዎች በቀለም ውስጥ የሚይዙትን ቦታ ከአናባቢው አንፃር በመመርመር ቀድመው የሚመጡትን ከፋች(መነሻ)፣ ተከትለው የሚመጡትንና የቀለሙ መዝጊያ የሆኑትን ጨራሽ(መድረሻ) እንላቸዋለን::

ከላይ የተነጋገርንበትን ዝርዝር መሠረት በማድረግ የቀለምን የአወቃቀር ስርዓት የሚያሳይ እጸመዋቅር መንደፍ ይቻላል:: በዕጸመዋቅሩ ላይ ሊኖሩን የሚችሉት አይቀሬ የሆነውምሰሶ (አናባቢ) እና ሊኖሩም ላይኖሩም የሚችሉት ከፋችና ጨራሽ (አናባቢዎች) ናቸው:: በዚህም መሠረት □□መኀቅሩ የሚከተለውን ይመስላል::

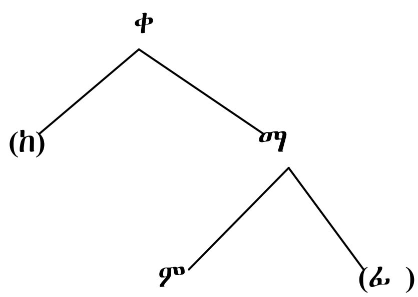

መፍቻ

ቀ = ቀለም

ከ = ከፋች

ማ = ማዕከል

በመኀቅሩ ላይ ከፋቹና ጨራሹበቅንፍ ( ) ምልክት ውስጥ የሰፈሩበት ምክንያት እነዚህ የመዋቅር ክፍሎች ሊኖሩም ላይኖሩም የሚችሉ መሆናቸውን ለማመልከት ነው::

በ□□መኀቅሩ ላ□ እንደሚታየውቀለም (ቀ) የሚመሰረተው ከሁለት ክፍሎች ነው:: እነዚህም ከፋች (ከ) እና ማዕከል (ማ) ናቸው::

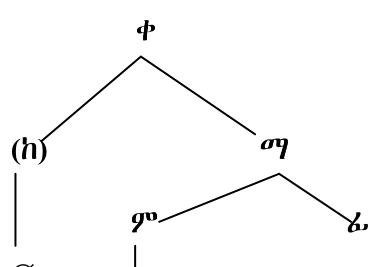

(ከ) + ማ =ቀ

ማዕከል (ማ) እንዲሁ የሚመሰረተውበምሰሶው (ም) እና በጨራሹ (ጨ) ጥምረት ነው፡፡ ቀለሙጨራሽ ተናባቢ ከሌለውምሰሶው ብቻውን ማዕከሉን ይመሰር□ል፡፡

ም + (ፊ) =ማ

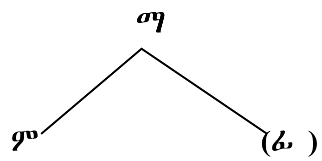

የከፋችና ጨራሽ ሊገደፉ መቻልና የምሰሶው አይቀሬነት ቀለምከምሰሶ ብቻ ሊገነባ እንደሚችል ጸመለ□ታል፡፡ ለምሳሌ ይሆን ዘንድ «አለም» የሚለውቃል ወስደን በውስጡ ያሉትን ሁለትቀለማትበእፀመዋቅር እንመልከት፡፡

አለም = /ኡ-ል□ም/

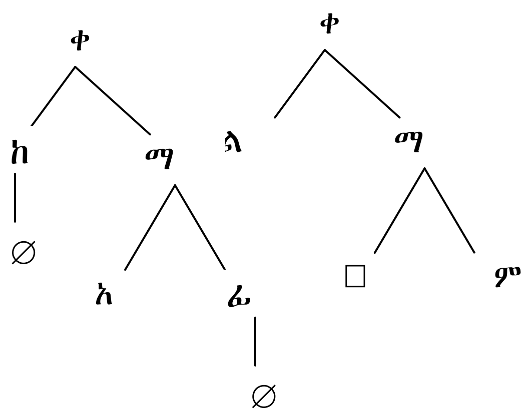

ተ□ባር - 2

የሚከተሉትን ቃላት

1. በንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍፃፋቸው፡፡
2. በውስጣቸው የያዙትን ቀለምከፋፍለህ አሳይ፡፡
3. ቃላቱ የያዙትን እያንዳንዱን ቀለምበእፀመዋቅር ሰርተህ አሳይ፡፡

አባት ስልቻ አረንጓዴ ጱልባ አልጫ

የአማርኛ የቀለም መዋቅራዊ ህግና ሊያስመሰርት የሚያስችላቸውመዋቅሮች

ንጥረ ድምፆች ተቀናጅተውቀለም የሚመሰርቱበት ሁኔታ ስርአትን የተከተለና በህግ ሊገዛ የሚችል ነው፡፡ ተናባቢና አናባቢ ንጥረ ድምፆች በቀለም ውስጥ ሊገቡ የሚችሉበት ቦታ ተለይቶ □ታወቃል፡፡ የአማርኛ የቀለም መዋቅራዊ ህግ በቀለምከፋችነት አንድ ተናባቢ ብቻ ይፈቅዳል፡፡ በከፋች ላይ የተናባቢ መምጣት የግዴታ ሳይሆን የውዴታ ነው፡፡

በሌላበኩል በቀለምጨራሽነት ሊመጣ የሚችለውከፍተኛው የተነባቢ ብዛት ሁለት ተናባቢ ብቻ ነው፡፡ ሁለቱ ተናባቢዎች የተለያዩ ተናባቢዎች ወይም አንድ ረጅም ተናባቢ ሊሆን ይችላል፡፡

ተናባቢ(ዎች) ጨራሽነት ሊመጣ(ጡ) የሚችለው(ሉት) የውዴታ እንጂ የግዴታ አይደለም ይህም ማለትበጨራሽነት ተናባቢ ላይመጣ ይችላል፡፡ ከመጣም አንድ ወይንም ሁለት ተናባቢ ሊሆን ይችላል፡፡

በአማርኛ በቀለምምሰሶነት የሚመጣው ምንጊዜም አናባቢ ብቻ ነው፡፡ የአናባቢ በምሰሶ ላይ መምጣት የግዴታ እንጂ የውዴታ አይደለም፡፡ ማለትምቀለምለመመስረት የግዴታ በምሰሶነት አናባቢ መገኘት አለበት፡፡

ከላይ ስለአማርኛ የቀለም መዋቅራዊ ህግ የሰፈረውን በአህፅሮትስናሰፍረው (ተ) አ(ተ)(ተ) ይሆናል፡፡ ይህ የቀለም መዋቅራዊ ህግ ሊያስመሰርት የሚያስችላቸውስድስት አማራጭ የቀለም መዋቅሮች አሉ፡፡

ከዚህ ቀጥለን የምንመለከተው እነዚህን አማራጭ የቀለም መዋቅሮች ይሆናል፡፡

1. **አ**
2. **አተ**
3. **አተተ(አተ$_1$ተ$_1$ወይም አተ$_1$ተ$_2$)**
4. **ተአ**
5. **ተአተ**
6. **ተአተተ(ተአተ$_1$ተ$_1$ወይም ተአተ$_1$ተ$_2$)**

<u>መፍቻ</u>
አ = አናባቢ
ተ=ተናባቢ

እያንዳንዳቸውን በምሳሌ አስደግፈን እንመልከት፡፡

1. አ፡-በአማርኛ አንድ አናባቢ ብቻውን ቀለም ሊመሰርት ይችላል፡፡

ምሳሌ፡- **እህተ**= /□ - **ህእት**/

አሳይ= /**አ** - **ስአይይ**/

አለ = / **አ** -**ል**□/

□**ረ** = /□ - **ር**□/

አወ = /**አ** - □□/

በምሳሌው ላይ የቀረቡት አምስትቃላት እያንዳንዳቸው ሁለት ሁለትቀለማት አሏቸው፡፡ በሶስቱም ውስጥ የመጀመሪያውቀለም የተመሠረተው ከአንድ አናባቢ ብቻ ነው፤ከፋችም ሆነ ጨራሽ የለውም፡፡ የዚህ አይነቱ ቀለም እጸመዋቅር የሚከተለውን ይመስላል፡፡

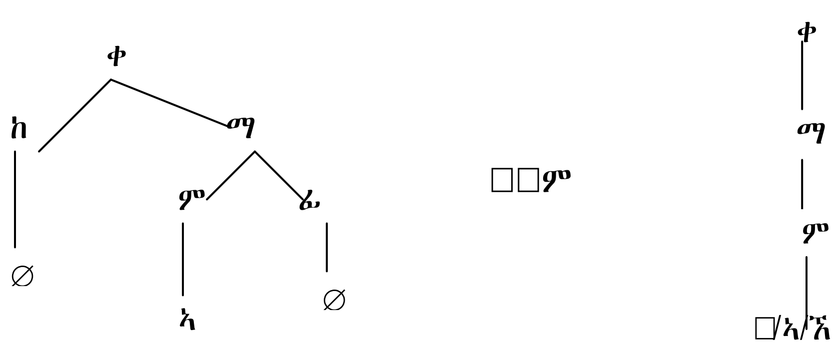

2. አተ:- ይህ የቀለም አይነትከአናባቢ በተጨማሪ አንድ ተናባቢ ይይዛል፡፡ ተናባቢው የሚገባውጨራሽ ሆኖ ነው፡፡ ቀለሙ የሚጀምረውበአናባቢ ስለሆነ ከፋች የለውም፡፡

ምሳሌ:- አፍ = /አፍ/

አየ = /አይ-□□/

አባት= /አብ - ብኣት/

እዚህ ላይ ሊነሳ የሚገባው አንድ ጉዳይ ረዥም/የሚጠብቁ ተናባቢዎች በቀለም ውስጥ የሚኖራቸውስፍራ ነው፡፡ በአማርኛ ረዥም ወይም በተለመደው አባባል የሚጠብቁ ተናባቢዎች በቃልመነሻ ላይ ሊገኙ አይችሉም፡፡ የዚህ ዋናው ምክንያት ረዥም ተናበቢ የሚቆጠረው እንደአንድ ድምጽሳይሆን እንደሁለትድምጽበመሆኑ ነው፡፡ በሌላበኩል ደግሞ የአማርኛ □ቀለም መዋቅራዊ ህግ በከፋችነት የሚፈቅደው የተናባቢ ብዛት አንድ ብቻ ስለሆነ ረዥም ተናባቢ በከፋችነት አይገባም፡፡

ረዥም ተናባቢዎች የሚገኙት በቃል መካከልና መጨረሻ ነው፡፡ እነዚህ ተናባቢዎች በቃል መካከል በሚ□ኙበት ጊዜ ለሁለት ተከፋለው የሁለትቀለም አካል ይሆናሉ፡፡ ከላይ በቀረበውምሳሌ ላይ «አየ» እና «አባት» በሚሉት ቃላት የቀለም አመሰራረት ውስጥ እንደታየው የድምፁ □መጸመሪጸ □□ል □ቀ□መ□ቀለምፊ ራሽ፣ ሁለተኛው ክፍል ደግሞ የተከታዩ ቀለምከፋች ሆነውይገባሉ፡፡

ከላይ በምሳሌው ላይ እንደሚታየው «አፍ» የሚለውቃል ያለው አንድ ቀለምና የተቀሩት ሁለትቃላት የመጀመሪያ ቀለማት የ«አተ» አመሠራረትን የተከተሉ ሲሆን፣ እፀመዋቅራቸውም የሚከተለውን ይመስላል፡፡

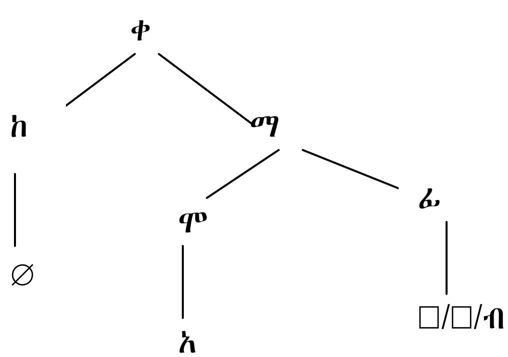

□□ም

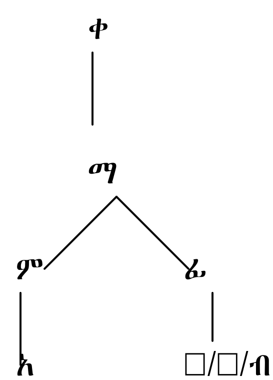

3.

3. አተተ፡- ይህ የቀለም አይነት ከአንድ አናባቢና ከሁለትጨራሽ ተናባቢዎች የሚዋቀር ነው፡፡ የሚከተሉትን ምሳሌዎች እንመልከት፡-

ምሳሌ፡- **አንድ = /አንድ/**

□ርም = /□ርም/

□ፀ = /□ፀፀ/

በዚህ አይነቱ የቀለም መዋቅር ጨራሽ ሆነው የሚገቡት አንድም ሁለት የተለየዩ ተናባቢዎች ወይም አንድ ረዥም ተናባቢ ሊሆኑ ይችላሉ፡፡ ከላይ የቀረበውን ምሳሌ ብንመለከት የመጀመሪያዎቹ ሁለቱ ቀለማት የተለያዩ ሁለት ተናባቢዎችን ጨራሽ ሲያደርጉ፣ የመጨረሻው ግን አንድ ረዥም ተናባቢ ጨራሽ አድርጓ፡፡ የቀለም ጨራሹ ሁለት ተናባቢዎች ሲይዝ የመጀመሪያውቀደሚጨራሽቀጥሎ ያለው ደግሞ ተከ□□ ፊ ራሽ□ባላል፡፡ □□ህ ቀለም እፀመዋቅር የሚከተለውን ይመስላል፡፡

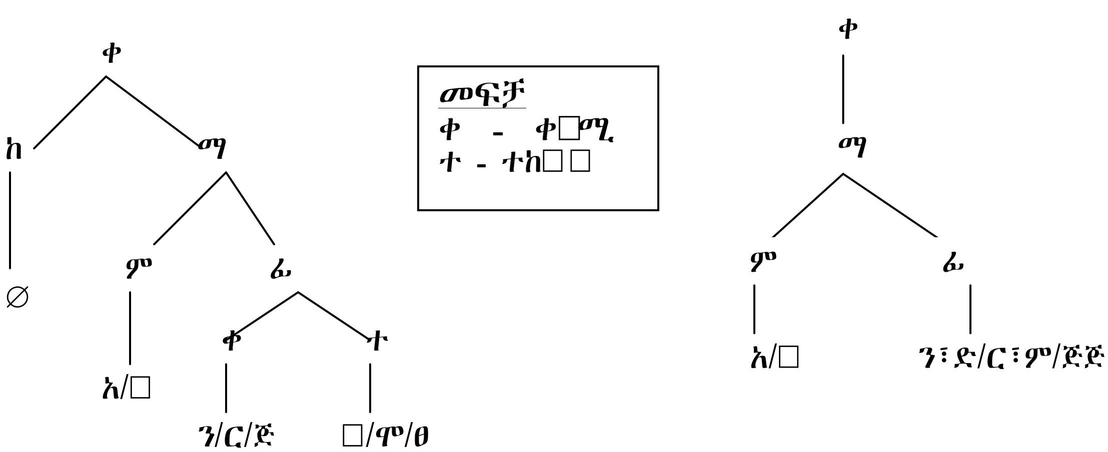

4. ተአ፦በአራተኛነት የምናየው አማራጭ የቀለም መዋቅር ቀደምብለን ካየናቸው የተለየ የሚያደርገውከፋች ያለው መሆኑ ነው፤ ይሁን እንጂ ጨራሽ ተናባቢ የለውም፡፡

ምሳሌ፡- ና =/ንኣ/

ሌባ= /ልኤ - ብኣ/

ቀፋ= /ቅ□ - ግኣ/

በምሳሌው የቀረቡት ሦስትቃላትበድምሩ አምስትቀለማት ሲኖሯቸው፣ ሁሉም በአንድከፋችና በምሰሶው ጥምረት የተመሰረቱ ናቸው፡፡ የሚከተለው እፀመዋቅር እነዚህን ቀለማትይገልፃቸዋል፡፡

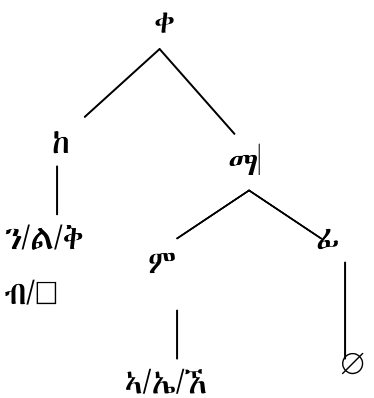

□□ም

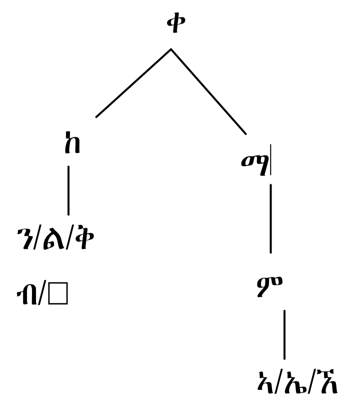

ተአተ፡-

5. ተአተ፦ ይህ አይነቱ አማራጭ የመዋቅር አይነትአንድቀለም ሊኖረው የሚችለውን መዋቅራዊ ክፍሎች በሙሉ ይዟል፤ከፋች፣ ምሰሶና ጨራሽ አለው፡፡

ምሳሌ፡- ላት= /ልኣት/

ባት= /ብኣት/

ኬላ = /ክኤል - ልኣ/

በምሳሌው ከተጠቀሱት መካከል ከመጨረሻውቃል ሁለተኛ ቀለምበስተቀር □ተቀሩት «ተአተ» የቀለም አመሠራረት መዋቅርን የተከተሉ ናቸው፡፡ እነዚህ ሦስት አማራጭ የቀለም መዋቅሮች በሚከተለው እፀመዋቅር ሊገለጹ ይችላሉ፡፡

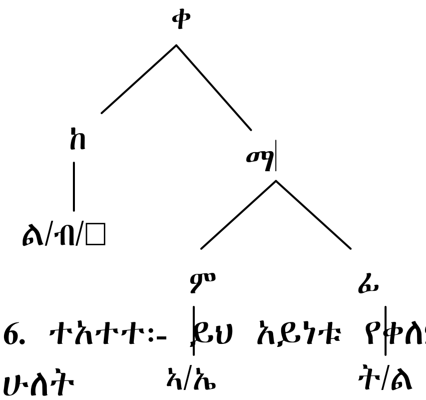

□□ም

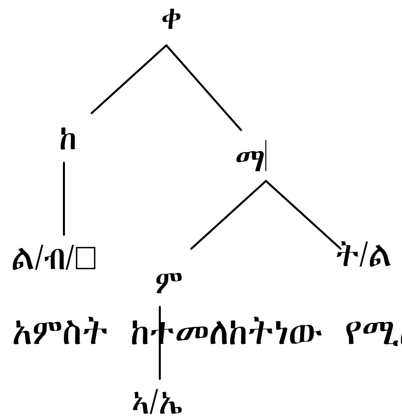

6. ተአተተ፡- ይህ አይነቱ የቀለም መዋቅር በተራ ቁጥር አምስት ከተመለከትነው የሚለየው ሁለት

ንጥረ ድምፆችን በጨራሽነትበማስገባቱ ነው፡፡

ምሳሌ፡- ልብ = /ል□ብብ/

□□ = /□□□□/

ሰር□ = /ስ□ርብ/

ከርስ= /□□ርስ/

የመጀመሪያዎቹ ሁለትምሳሌዎች ውስጥ ያለውጨራሽ አንድ ረዥም ተናባቢ ሲሆን፤በመጨረሻዎቹ ሁለቱ ውስጥ ደግሞ ሁለት የተለያዩ ተናባቢዎች ጨራሽ ሆነውገብተዋል፡፡ ስለ«አተ» የቀለም መዋቅር ስንነጋገር ተናባቢዎች በቃል መሀከልና መጨረሻ ሊረዋሙ/ሊ□ብቁ እንደሚችሉጠቅሰን፣ በቃል መካከል በሚገኙበት ጊዜ በሁለት ተከፍለው የተለያዩ ቀለማትጨራሽና ከፋች እንደሚሆኑ ተመልክተናል፡፡ በዚህ ክፍል የሚታየው ደግሞ በቃል መጨረሻ በሚመጠቡት ጊዜ የሚፈጠረው ሁኔታ ነው፡፡ ረዥም ተናባቢዎች በቃል መፊ ረሻ □መ□ ‹ እንደሆነ የቃሉ የመጨረሻ ቀለም ሁለት ተመሳሳይ ተናባቢዎችን ማለትም አንድ ረዥም ተናባቢን በጨራሽነትይወስዳል፡፡

በምሳሌዎቹ ላይ የቀረቡት የ«ተአተተ» ቀለማትመዋቅር በእፀመዋቅር የሚከተለውን ይመስላል፡፡

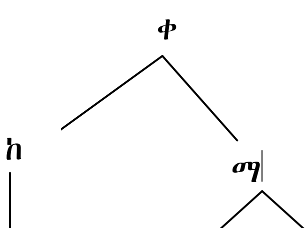

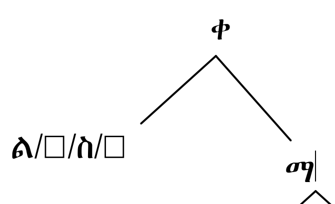

□□ም

ማ□ ቃለጸ

በዚህ ክፍለትምህርት የተመለከትነው የአማርኛ ቋንቋን የቀለም አወቃቀር ደንብ ነው:: በክፍለትምህርቱ ላደረግነው ተግባር ተኮር ውይይት የሚከተሉት ነጥቦች ማጠቃለያ ተደርገው ሊወሰዱ ይችላሉ::

- ቀለምበአንድ አናባቢና በተናባቢዎች ቅንጅት የሚፈጠር ስነድምፃዊ አካል ነው::
- በቀለም ውስጥአናባቢ አይቀሬ ተዋቃሪ ሲሆን ተናባቢዎቹ ግን ሊገኙም ላ□□ኙም ይችላሉ::
- አማርኛ የንግግር ድምፆች በስድስት የተለያዩ መንገዶች ተዋቅረውቀለም ሊመሰርቱ ይችላሉ::

መልመጃ

1. በሚከተለውሰንጠረዥ የተሰጠውን ምሳሌ መሠረት በማድረግ ሌሎቹን በግልሰርተህ ከጨረስክበኋላ አጠገብህካለየርቀትትምህርትተማሪጃ□ኛህ ካለ/ች ተማሪ ጋር በማስተያየት ልዩነት ካለ ተወያይታችሁ አስተካክላችሁ ሙሉ::

ቃላት	ንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍ	□ጸ□□ቀለም	የቀለም አይነት
□□በ	/□□□□ብ/	1. □□ 2. □□ብ	1. ተአ 2. ተአተ
አልጫ	/ /	1. ------------	1. ------------

		2. ----------- 3. ------------	2. ----------- 3. ------------
ተልባ	/ /	1. -------------- 2. -------------- 3. --------------	1. -------------- 2. -------------- 3. --------------
ስቃ□	/ /	1. -------------- 2. -------------- 3. --------------	1. -------------- 2. -------------- 3. --------------
□ኛ	/ /	1. -------------- 2. -------------- 3. --------------	1. -------------- 2. -------------- 3. --------------
ለቃቃሚ	/ /	1. -------------- 2. -------------- 3. --------------	1. -------------- 2. -------------- 3. --------------
ዕረፍት	/ /	1. -------------- 2. -------------- 3. --------------	1. -------------- 2. -------------- 3. --------------

2. የአማርኛ አማራጭ የቀለም መዋቅሮችን በመዘረዝር ለ□ያንዳንዳቸውሦስትሦስትምሳሌ ስ□::

3. የሚከተሉትን ቃላትበንጥረ ድምጽፃፉና በቀለምከፋፍልና □□ያንዳንዱንየቀለም መኸቅር በ□□ቱ መኸቅር ሰርተህ አሳይ::

    3.1 አስጨናቂ

    3.2 ስንብት

    3.3 □ስብስብ

3.4 □ርካ□

3.5 ተራራ

3.6 ድመት

3.7 □ር□

3.8 መሬት

3.9 □ □ □

ም□ራ□ 7፡ ድምጸልሳናዊ ሂደቶች

መ□ቢጸ

ቀደምባለው ክፍለትምህርት የአማርኛ ተናባቢና አናባቢ ንጥረ ድምፆች ተቀናጅተውቃልን በሚመሰርቱበት ጊዜ የሚኖሯቸውን የስርጭት ደንብ፣ የቀለም መዋቅራዊ ህግና ህጉ ሊያስመሰርት የሚያስችለውን የቀለም መዋቅር በዝርዝር ተመልክተናል፡፡ በዚህ ክፍል ደግሞ □ነዚህ ንጥረ □ምፆችበቅንጅትወቅትአብረዋቸውበሚ□ቡትጎረቤትድምፆች ምክንያትየሚመ□ባቸውንወይም □ነሱበ□ረቤትንጥረ □ምፆች ላ□□ሚጸመ□ትን ለ□□እንመለከ□ለን፡፡

□ም□ራፍይዘት

- ድምፀልሳናዊ ሂደቶች

  1. **ምስለት**
     - **1.1. ላንቃዊነት**
       - ከፊልላንቃዊነት
       - አብይላንቃዊነት
     - **1.2. ክበት**(rounding)
     - **1.3. ትናጋዊነት**
     - **1.4. ክፍትነት**(sprintization)
     - **1.5. ከንፈራዊነት** (labialization)
     - **1.6. ድምፀት**
     - **1.7. ኢ-ድምፀት**
  2. **የአናባቢ ምስለት**
  3. **ግድፈት**
  4. **ቅ□ራ**
  5. **ስርገት/ ፍልቀቃ**

6. ጥብቀት

ክፍል 1፦ ምስለት

መ□ቢጸ

ንጥረ ድምፆች በቅንጅት ወቅት አብረዋቸውበሚገቡት ጎረቤትድምፆች የተነሳ የሚመጣባቸው □□ም እነሱብ□ረቤትድምፆች ላ□ የሚያመጡት ለውጥ አለ። በድምጾች ጉርብትና የተነሳ ከሚከሰቱ ድምፀ-ልሳናዊ ሂደቶች መካከል በበርካ□ ቋንቋዎችውስ□በሰ□□□ሚከሰተ□□ምስለት ሂደትነው። በ□ህ □□ል□ምንመለከተ□ም □ምስለትንምንነትናበአማርኛ ቋንቋ□□ምጾችቅንጅትወቅትየሚከሰቱ □ምስለትአይነቶችንነው። ሌሎቹንድም□ልሳናዊ ሂደቶችበ□□ለትምህርት ሁለትእንቃኛለን።

በክፍለትምህርቱ መግቢያ ውስጥ□ንደተ□ቆመ□ንጥረ □ምፆችከንጥረ □ምፆችጋር በሚቀናጁበትወቅት□ርስ በርስበሚ□□ሩትጉርብትናአንድም በራሳቸው ላ□፣ አልጸም በተ□ራባቻቸውንጥረ □ም□ ላ□ ለ□□ጸስከትላሉ። በ□ህ አይነት ሁኔ□□ሚካሄ□□ ለ□ጥከተ□ራባችንጥረ□ም□ፋር □መመሳሰል፣ ቦ□□መቀጸ□ር፣ □መ□□□ . . . □□ተ ሊሆንይችላል። በንጥረ □ምፆች ላ□እንዲህ አይነት ለውጥ የሚያስከትሉ ሂደቶች ድምፀ-ልሳናዊ ሂደቶች ይባላል። በዚህ ክፍለትምህርት ከነዚህን ድምፀ-ልሳናዊ ሂደቶች አንዱ የሆነውን ምስለትን በዝርዝር □ንመለከ□ለን።

ንጥረ ድምፆች በቅንጅት ወቅትበራሳቸው ወይም በአጎራባቻቸው ንጥረ ድምጽ ላ□ የሚያስከትሉት ለውጥ አብዛኛውን ጊዜ የሚከሰተውበምስለት የተነሳ ነው። ምስለት ንጥረ ድምፆች በቅንጅት ወቅት የሚያደርጉትን የርስ በርስመመሳሰል የሚያሳይድምፀ ልሳናዊ ሂደት ነው። በአማርኛ ቋንቋበንጥረ ድምፆች ቅንጅት የሚከሰቱ የምስለት ሂደቶችን በዝርዝር ከመመልከ□ችንአስቀ□ሞስለምስለት ሁለትአጠቃላ□□ዳዮችን ማየት ተ□ቢ ነው። □መጀመሪጸ□□□□□ምስስሎሹአቅ□□ ሲሆን፣ ሁለተኛ□□□ሞ □ምስስሎሹ መጠንነው።

የምስስሎሽ አቅጣጫበምስስል ሂደት ለዋጩ /አስመሳዩ/ □ና ተለዃጩ (መሳ□) ንጥረ □ምፆችያላቸውንቅ□ም ተከተል □ሚመለከትነው። አስመሳ□□ምጽከመሳ□□ም□ቀ□ሞ□□ም ተከትሎ ሊ□ባይችላል። መሳ□□ምጽከአስመሳ□ቀ□ሞ (በስተ□ራ በኩል) □ሚገኝከሆነምስለቱ ሂደትየሚከናወነውከቀኝወደግራ (ከፊትወደ ኋላ) በመሆኑ ሂ□ቱ መላሽምስለት (Regressive Assimilation) ይባላል። በሌላበኩል አስመሳዩ ከመሳዩ ቀድሞ ከመጣና የምስስሎሽ ሂደቱ የተከናወነው ከግራ ወደ ቀኝ (ከኋላ ወደ ፊት) የሆነ □ንደሆነምስለቱ □ስፋሽምስለት (Progressive Assimilation) ይባላል። ሁለቱን የምስለት ሂደቶች በምሳሌ አስደግፈን □ንመልከት።

/አንብኸስስኣ/ → [አምብኸስስኣ]

/ጥኡት/ → [□□ኡት]

ከላይ የሚ□ □□ቃል□ተ□□□በሁለትአይነትየአፃፃፍስልትነው፡፡ በ□ቄባር □ስ□ የተፃፈውማለትም ንጥረ ድምፃዊው አፃፃፍበቃሉ ውስጥ ያሉትን ንጥረ ድምፆች የሚያሳይ ሲሆን፣ በማዕዘናዊ ቅንፍ ውስጥ የተፃፈው ደግሞ ቃሉበሚነበብበት (በሚባልበት) ጊዜ በንጥረ ድምፆች ላይ የሚ□ □□ን ለ□□ጸሳጸል፡፡ «አንበሳ» በሚለ□ቃል□ስ□ጸሉትንጥረ □ምፆች /አንብ□ስስኣ/ ናቸው፡፡ በማዕዘናዊቅንፍየተቀመ□□ንየቃሉንአነባበብከንጥረ □ም□ዊ□ አፃፃፍ ጋር ስናመሳክረው /ን/ ወደ [ም] ተለ□□ □ናገኘዋለን፡፡ □ህ □ሚጸመለ□ተ□በንግግር □ቅት /ን/ □□[ም] መ□ቀሩን ነው፡፡ የሁለቱን ድምፆች ተናጠላዊ ባህርይስንመለከት /ን/ ሰርናዊ፣ የድድ፣ ነዛሪ ድምጽ ሲሆን፣ [ም] ደግሞ ሰርናዊ፣ የከናፍር፣ ነዛሪ ድምጽ ነው፡፡ በሁለቱ መካከል ያለውን ልዩነትስንመለከት ልዩነቱ የመካነ ንባብ ሆኖ □ናገኘዋለን፤□□ ላ□□□□ር የነበረው /ን/ መፈጠሪያውን ወደ ከናፍር ለውጦ [ም] ሆኗል፡፡ □□ህ ላይዋናው□ጸቄ□ህ □መካነንባብ ለ□ጥከየት መ□? □ሚለ□ነው፡፡

ይህን ጥያቄለመመለስ /ን/ የምትገኝበትን የቅንጅት አውድ ማየት ያሻል፡፡ /ን/ የምትገኘው በ/ኣ/ □ና /ብ/ መካከል ነው፡፡ /ኣ/ □ታችአናባቢ ሲሆን /ብ/ □□ሞ የከናፍር ተናባቢ ነው፡፡ □/ን/ ለ□□ም ከድድወደከናፍር ነው፡፡ ስለሆነም ለ□□በመካነንባብከ/ብ/ ፉር □ተለየየነበረ□ን /ን/ ተመሳሳይአድር□□ልናየለ□□ምንጭ /ብ/ ነው፡፡ አስመሳ□በቀኝበኩል ጸለው /ብ/ ሲሆን፣ መሳዩ ደግሞ በግራ በኩለ ያለው /ን/ በመሆኑምስስሎሹመላሽምስስሎሽ ነው፡፡

በንጥረ ድምፆች ቅንጅት የሚከሰቱ ድምፀ-ልሳናዊ ሂደቶች በጋጣሚ ወይም በዘፈቀደ የሚከሰቱ አይደለም፡፡ በምን ሁኔ□ ሊከሰቱ □ንደቻሉበ□□□ሚ□□ቱ ከመሆናቸውም በላ□ ለ□□ን ሊጸሳ□□ሚችል ቀመር ሊቀመ□ላቸውይችላል፡፡ ለምሳሌ ከላይያየነውን /ን/ □□[ም] የተለወጠበት ሂደትበቀመር ሲቀመጥ የሚከተለውን ይመስላል፡፡

[ን] - - - ► [ም] /- ብ

ይህ ቀመር /ን/ ከ/ብ/ አስቀድሞ ሲገኝ ወደ [ም] □ንደሚለወጥ ይገልፃል፡፡ ድምፀ ልሳናዊ ሂደቶች ውስጥ የሚደረገውን ለውጥ የሚያሳዩትን □ንዲህ አይነት ህ□ችለኸ□ ህ□እንላቸዋለን፡፡

የሚከተለውን ምሳሌ ብንመረምር ደግሞ የምስስሎሽ ሂደቱ ገስጋሽ ሆኖ □ናገኘዋለን፡፡

/አትህኤድም/ - [ኣትትኤድም]

በዚህ ውስጥ የተለወጠው ንጥረ ድምጽ /ህ/ በንግግሩ ውስጥ አትጠራም - ተገድፋለች፡፡ በአንፃሩ ደግሞ አንድ የነነበረችው /ት/ በንግግሩ ውስጥ ተደግማ ሁለት ሆናለች፡፡ □□ህ ላ□ /ህ/ በንግግሩ □ስ□ጸልተከሰተችው ተ□□□ሳ□ሆንከ/ት/ ፋር ባላትጉርብትናየተነሳ □□ /ት/ ተቀ□ራ ነውለማለትይቻላል፡፡ □ህ ከሆነደግሞ ምስስሎሹከግራ □□ም ቀ□ሞ ካለው /ት/ ተነስቶ በስተቀኝ ወዳለው /ህ/ በመሄዱ፣ በሌላ አነጋገር አስመሳዩ /ት/ ቀድሞ የተከተለውን /ህ/ በመቀ□ሩ የምስስሎሹን ሂደቱ ገስጋሽ□ንለኸዋለን፡፡ በአማርኛቋንቋ□ንዲህ አይነቱ □ስፋሽምስስሎሽ□መላሽ ምስለትንያህል በስፋትአይከሰትም፡፡

ቀ□ምብለን ስለምስለት በዝርዝር ለመነጋገር በቅድሚያ ሊ□□□ባቸዋል ካልናቸው□ዳዮች ሁለተኛ□□ምስለቱ መጠንነው፡፡ የምሰለት መጠን የሚመለከተውበአስመሳዩና በመሳዩ ድምፆቹ መካከል የተፈጠረውምስስሎሽ ምን ያህል ነው? የሚለውን ጥያቄ ነው፡፡ ለዚህ ጥያቄ ከምናገኘ ውመልስ ላይ ተነስተን ምስለቱን ከፊል ወይም ሙሉምስለትብለን በሁለት□ንከፍለኸዋለን፡፡ ለምሳሌ ከላ□በተሰ□□ምሳሌ □ስ□ /ን/ □□[ም] የተለወጠበትን ሁኔ□ብንመለከት፣ በአስመሳ□ /ብ/ □ናበመሳ□ /ን/ መካከል የተከሰተው የመካነ ንባብ ለውጥ ነው፡፡ የከናፍር ድምጽ የሆነው /ብ/ ቀድሞትበገባው የድድ ድምጽ /ን/ ላይ ባሳረፈው ተጽ□ኖየ/ን/ መካነንባብከድድወደከናፍር ተቀ□ሮ[ም] ሆናል፡፡ ከዚህ ውጭ የተከሰተ ለውጥ የለም፡፡ በመሆኑም ምስስሉ አንድ ድምጽ ከሚኖሩት ሁለት ተናጠላዊ ባህርያት (መካነ ንባብና ባህርየ ንባብ) አንዱ ላይ ብቻ የተከሰተ በመሆኑምስለቱ ከፊልምስለትይባላል፡፡ በሌላበኩል በአስመሳዩና በመሳዩ ድምፆች መካከል የሚከሰተውምስስሎሽበሁለቱም፣ ማለትም በባህርየ ንባብና በመካነ ንባብ ሊሆን ይችላል፡፡ ይህ በሚከሰትበት ጊዜ መሳዩና አስመሳዩ የሚፈጠሩበት ቦ□ናየአፈጣጠራቸውባህርይአንድስለሚሆንምስለቱ ሙሉምስለትይባላል፡፡ ከላ□በቀረበ□ምሳሌ

□ስ□ /አትህኤ□ም/ □□[አትትኤድም] የተቀየረበት ሂደት ሙሉምስለት ነው፡፡ በመካነ ንባብ ሙሉበሙሉ፣ በባህርየ ንባብ ደግሞ በከፊልከአስመሳዩ /ት/ ይለይ የነበረው /ህ/ በአስመሳዩ /ት/ ባህርይ የተነሳ፣ መካነ ንባቡን ከማንቁርት ወደ ድድ፣ ባህርየ ንቡቡን ከፍግድ ወደ □□□ በመቀ□ር ሙሉበመሉአስመሳዩንመስሏል፡፡ □ንዲህ አይነቱ በባህርየንባብናበመካነንባብ□ሚከሰትምስስሎሽ ሙሉምስለትይባላል፡፡

1. ከንፈራዊነት

በተናጠላዊ ባህርይው የከንፈር ያልሆነ አንድ ድምጽበቅንጅ□ ዊ□ርብትናየተነሳ የከንፈር □ም□□ሚሆንበት ሂደትከንፈራዊነትይባላል፡፡

ተ□ባር - 1

---

1. ውድየርቀትተማሪዎች የሚከተሉትን ቃላትበንጥረ ድምፃዊ አጻጻፍፃፏቸው፡፡

<u>ቡድን ሀ</u>	<u>ቡድን ለ</u>
1. አንበጣ = ----------------------	1. ገንፎ= ----------------------
2. ጥንብ= ----------------------	2. ውሽንፍር = ----------------------
3. ሽንብራ = ----------------------	3. ድንፋ□ = ----------------------
4. ወንበር = ----------------------	4. ወንፊት= ----------------------
5. ዝንብ= ----------------------	5. ወንፊል= ----------------------

2. ከላይ በሁለት ቡድን በቀረቡት ቃላት ውስጥ ያሉትን የከናፍር ድምፆችና ከከናፍር ድምፆቹ ግራና ቀኝ ያሉትን ድምፆች ለይተህፃፍ፡፡

ቡድን 'ሀ'				ቡድን 'ለ'			
ተ/ቁ	የከናፍር	□ራ	ቀኝ	ተ/ቁ	የከናፍር	□ራ	ቀኝ
1.	ብ	ን	□	1.	□	ን	ኦ
2.				2.			
3.				3.			
4.				4.			
5.				5.			

ከላይ በሁለቱም ምድብ የቀረቡት ቃላትበቅንጅ□ቸው□ስጥየከናፍር □ምፆችንይዘዋል:: □ነሱንአጅበ□□□ሞ ሌሎችአናባቢና ተናባቢ □ምፆችአሉ:: በሁለቱም ም□ብባሉትቃላትውስጥየከናፍር □ምፆችየሆኑትን /ብ/ □ና /□/ ቀ□ሞ□□ብ□□ም□ /ን/ ነው:: /ን/ የከናፍር □ምፆችንቀ□ሞበመም□ቱ □መ□□ሪጸ ቦ□□ከድድወደከናፍር □ንዲቀ□ር ሆኗል:: ለ□ህ ለ□ጥ ምንጭ የሆኑት በቡድን 'ሀ' /ብ/ ሲሆን፣ በድቡን 'ለ' ደግሞ /ፍ/ ነው:: በዚህ የከንፈራዊነት ምስለት የተነሳ /ን/ ሲነገር የሚሰማው ራሱ /ን/ ሳይሆን [ም]□ና[ሞ] ነው:: ከሁለቱም ቡድኖች አንድ አንድ ቃል ወስደን ሂደቱን በዝርዝር □ንመልከት::

በመጀመሪያ አንበጣ /አንብኧጥጥኣ/ የሚለውን ቃልብንመለከት በ/ን/ ወደ /ም/ መቀየር የተነሳ አነባበቡ[አምብኧጥጥኣ] ነው:: ለለውጡ ምክንያት የሆነው /ብ/ የከናፍር በመሆኑቀድሞት የገባውን /ን/ የከንፈር አድርጕ□ል:: በሌላምበኩል በቡድን'ለ' ውስጥ ለውጡ ከዚህ ጥቂትልዩነትይትይበ□ል:: በ□ህ ም□ብለከንፈራዊነቱ ምንጭየሆነው□ም□ /ብ/ ሳ□ሆን /□/ ነው:: /ፍ/ ደግሞ ሙሉበሙሉ የከናፍር ድምጽሳይሆን በጥርስና በከንፈር ቅንጅት የሚፈጠር ድምጽ ነው:: በዚህም የተነሳ /ን/ ሙሉ የከንፈራዊነት ባህይር አላገኘም:: ይህንንም ለማሳየት አፃፃፉ ከ [ም] ተለይቶ [ሞ] ሆናል::

ከላይ ለመወያያ በቀረቡት ቃላት ውስጥከንፈራዊነት ይካሄዳል። ይህም በዝርዝር ሲ□ □□ሚከተለ□ንይመስላል።

<u>ቡድን ሀ</u>

አንበጣ = /አንብኧጥጥኣ/ → [አምብኧጥጥኣ]

ጥንብ = /□□ንብ/ → [□□ምብ]

ሽንብራ = /ሽ□ንብ□ርኣ/ → [ሽ□ምብ□ርኣ]

ወንበር = /ውኧንብኧር/ → [□□ምብ□ር]

ዝንብ = /ዊ□ንብ/ → [ዊ□ምብ]

<u>ቡድን 'ለ'</u>

ገንፎ = /ግኧንፍኦ/ → [□□ሞ□ኦ]

ውሽንፍር = /□□ሽንፍር/ → [□□ሽ□ሞ□ር]

ድንፋ□ = □□ንፋኣትኣ/ → [□□ሞፍኣትኣ]

ወንፊት = /ውኧንፍኢት/→ [ውኧሞፍኢት]

ወንፈል= /ውኧንፍኧል/ → [□□ሞ□□ል]

በአጠቃላይ የተካሄደው የከንፈራዊነት ሂደት የሚከተለው ነው።

/ን/ →[ም]

/ላ →[ሞ]

በድምፆች ቅንጅት የሚካሄድ ስነ-ድምፃዊ ሂደት በዘፈቀደ የሚከሰት ለመኖኑል ቀደምብለን ጠቅሰናል፤ ተገማች /Pridictable/ □ናየ□□ቀ ቀመር ሊቀመ□ለትየሚችል ነው። ከዚህ አንፃር

ከላ□ለአስረጅነት ካየናቸው ለ□ጦችበመነሳትበአማርኛ ጸለ□ንየከንፈራዊነትምስለትእንደሚከተለ□በቀመርመ□ለጽይቻላል::

[ን] -----► [ም] / -[ብ]

[ን] -----► [ሞ] / -[□]

⇩

ተ -----► ተ

[-ከ] [+ከ] / - [+ከ]

መፍቻ
ተ= ተናባቢ
ከ = ከናናፍራዊ

ከላይ ያለውቀመር «አንድ ከናፍራዊ ያልሆነ ተናባቢ የከናፍር ከሆነ ተናባቢ ቀድሞ ሲመጣ ከናፍራዊ ይሆናል» ተብሎይነበባል:: ለለውጡምንጭ የሆነውድምጽከመሳዩ በስተቀኝ የሚገኝ በመሆኑና የማስመሰሉ ሂደት ወደኋላ የሚካሄድ በመሆኑም ከንፈራዊነት መላሽምስለት ነው::

2. ላንቃዊነት

ተ□ባር - 2

በአካባቢህካለየርቀትትምህርትተማሪጃ□ኛህጋርበመሆን የሚከተሉትን ቃላት በዘረ ድምፃዊ አፃፃፍፃፉዋቸው:: በመቀጠልም የቀረቡትን የመነጋገሪያ ነጥቦች መሠረት በማድረግ ተነጋገሩ::

ተ/ቁ	ቃላት	ንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍ	ዘረድምፃዊ አፃፃፍ
1.	ሴት	/ስኤት/	
2.	□ስ	/ጥኢስ/	
3.	ቂም	/ቅኢም/	

4.	ኪስ	/ክኢስ/	
5.	ቤት	/ብኤት/	

የመነጋገሪያ ጉዳዮች

1. በቃላቱ ውስጥ ያሉት አናባቢ ድምጾች /ኢ/ □ና /ኤ/ ናቸው፡፡ ስለሆኑ በነዚህ ሁለት አናባቢዎች መካከል ያለው ተመሳሳይነት ምንድነው?
2. □ያንንዱ-ቃል የሚጠራበት (የሚባልበት) መንገድ በንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍ ከተሰጠው የተለየ ነው ወይስ ተመሳሳይ?
3. የተለየ ከሆነ ልዩነቱ ምንድነው?
4. የተለየ ከሆነ የልዩነቱ መንስኤ ምን ይመስላችኋል፡፡

በውይይቱ የተደረስባቸው መደምደሚያ ነጥቦች

1. በአናባቢ /ኢ/ □ና /ኤ/ መካከል ጸለ□ ተመሳሳይነት የሚከተለው ነው?

---

2. □ያንንዱ-ቃል የሚጠራበት (የሚባልበት) መንገድ በንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍ ከተሰጠው ---------------- ነው፡፡
3. የልዩነቱም የሚከተለው ነው፡፡

---

4. የልዩነቱ መንስኤም የሚከተለው ነው፡፡

ላንቃዊነት አንድ የላንቃ ያልሆነ ድምጽ የላንቃዊነት ባህርይ የሚያገኝበት የምስለት ሂደት ነው፡፡ ይህ የምሰለት አይነት የሚከሰተውበቅንጅት ወቅት የፊት አናባቢ ከሆኑት /ኢ/ □ና /ኤ/ ቀ□ሞበ□ባ□ላንቃ ጸልሆነ ተናባቢ ላይነው፡፡ በላንቀዊነትምስለትየተነሳ □ሚከሰተ□-□ምስለትደረጃ□ተለያየነው፡፡ ምስለቱ በከፊል□□ም ሙሉ ለሙሉ ሊሆንይችላል፡፡ ምስለቱ ከፊል ሲሆን ሂደቱ ከፊልላንቃዊነት፣ ምስለቱ ሙሉበሙሉ ሲሆን ደግሞ አብይላንቃዊነት□□ተባለ□□ራል፡፡ ከላ□ በተ□ባር-1 ላ□እንደተመለከታችሁትየፊትአናባቢዎችን ተከትለ□-□□ቡት ተናባቢዎችየላንቃዊነትባህርይአግኝተዋል፡፡ አንድድም□□ላንቀዊነትባህርይአገኘ □ሚባለ□-□ም□ ሲነገር ምላስ□□ላንቃከፍስለሚል ነው፡፡ በ□ህም □ተነሳ □ላንቃዊነትባህር□□ላይነትባህሪ ነው፡፡ በዘረ ድምፃዊ አፃፃፍ ወቅት የላንቃዊነት ምስለትን ለማመልከት በተናባቢው አናት ላይ [□]ይፃፋል፡፡ ለምሳሌ የሚከተሉትን □ንመልከት፡፡

ለሊት = [ል□ል□ኢ.ት]

ኤሊ = [ኤል□ኢ.]

ሌባ = [ል□ኤብኣ]

ከላይ በቀረበው የክፍል ውስጥ ተግባርና በምሳሌው ውስጥ የሚ□□-□ላንቃዊነት ሂደትላንቃዊጸልሆኑ ተናባቢዎችበከፊልላንቃዊ□ሆኑበትነው፤ /ል/ □□ [ል□]፣ /ቅ/ □□ [ቅ□]፣ /□/ □□ [□□] ተቀይረዋል፡፡ ስለዚህ ሂደቱ ከፊልላንቃዊነት ነው፡፡ ከላይ በዝርዝር ያየናቸውን የላንቃዊነት ሂደቶች መሠረት በማድረግ የከፊል ላንቃዊነትቀመር□ንደሚከተለ□-መቀመርይቻላል፡፡

/ል/ -----→ [ል□] / -[ኢ.]

-----→

/ብ/ ⇩ [ብ□] / -[ኤ]

---→

ተ ተ አ

[-ላ□] [+ላ□] / - [+ላ□]

ይህ ቀመር «ማንኛውም የላይነት ባህርይ የሌለውድምጽ የላይ ከሆኑት አናባበዎች ቀድሞ ሲገባ የላይነት ባህርይ ያገኛል» ተብሎይነበባል፡፡ ከፊል ላንቀዊነትም□ንደከንፈራዊነት ሁሉመላሽምስለትነው፡፡

ተ□ባር - 3

የተሰጡትን የትኩረትነጥቦችመሠረት በማድረግ በተሰጠው መረጃ ላይ ትንታኔስጥ፡፡

/□□ል-ኢ/ → [ከፍዪ]

/ገምት-ኢ/ → [ገምቺ]

/ቁረ□-ኢ/ → [ቁረ□]

/አዝዝ-ኤ/ → [አዝገ፪]

/ነቅል-ኤ/ → [ነቅዬ]

/ከድን-ኤ/ → [ከድኜ]

<u>**የትኩረትነጥቦች**</u>

1. [-ኢ □ና -ኤ] የገቡበትን አምድ የመጨረሻ ድምፆች ካወጣችሁበኋላስለድምፆቹ መካነ ንባብና ባህርየ ንባብ በመወያየት የጋራ የሆነ ባህርያቸውን ለይ፡፡

____

____

____

2. አምዶቹን ተከትለውበገቡት ምዕላዶች፣ ማለትም በ[-ኢ □ና -ኤ] መካከል ያለውን ተመሳሳይባህርይ ምንድነው?

____

3. በአምዶች መጨረሻ ያሉድምፆች በም□ላዶቹ መሬ መር □ተነሳ ምንአይነት ለ□ጥአሳ□ተኘሬ::

ቀጥለን የምንመለከተው ደግሞ አብይላንቃዊነትን ነው:: አብይላንቃዊነት የድድ ድምፆች በም□ላድድንበር ላ□በሚ□ኙበትናበፊትአናባቢ [-ኢ □ና -ኤ] ከሚጀምር ም□ላ□ፉር በሚቀናጁበትጊ□ □ሚከሰትምስለትነው:: ከላ□ በተ□ባር-2 □ንደተመለከትነውየአምዶቹ መሬ ረሻ □□□□ምፆች[ል፣ት፣ ጥ፣ ዝ፣ ል፣ ን] ናቸው:: □ነዚህ □ምፆችበም□ላ□ መሬ ረሻ ከ /-ኢ □ና -ኤ/ ቀ□ሙ□ ሲ□ኙ□□ላንቃ□ምጽነትይለ□□ሉ:: ከ/ር/ በስተቀር □□□□ምጾችከላ□ በተ□ቀሰ□አው□ ሲ□ኙ□□ሚቀርባቸው□ላንቃ □ም□□ለ□□ሉ፤ ለውጡም የሚከተለውን □መስላል::

<u>□□□ □ም□</u>		<u>አቻ የላንቃድምጽ</u>
□	→	θ
ት	→	ች
□/□	→	□
ዊ	→	ጴ
ስ	→	ሽ
ን	→	ኝ
ል	→	□

በተ□ባር-1 □ና በተ□ባር-2 □ተመለከትናቸው□ላንቃነትምስለቶችየተለየዩናቸው፡፡ በተ□ባር-1 ያየነው□□□□ምፆችበከፊልላንቃዊ□ሚሆኑበትን (ለምሳሌ /ል/ □□[ል□]) የሚቀየርበትን የከፊል ላንቀዊ ምስለት ነው፡፡ ከላይ በተግባር-2 የተመለከትነውላንቃዊነት ግን ከፊልሳይሆን ሙሉላንቃዊነት ነው፡፡ ይህም ማለትድምፁ የድድ መሆኑን በመተው ሙሉ ለሙሉ የላንቃ ይሆናል ማለት ነው፡፡ ለምሳሌ /ት/ ከ/-ኢ/ ቀድሞበመግባቱ ሙሉ ለሙሉ የላንቃ በመሆን ወደ [ች] ተቀ□ሯል፡፡ □ንዲህ አይነቱ ላንቃዊነትአብ□ላንቃዊነትይባላል፡፡ ከላ□ለከፊልላንቃዊነትየተሰ□□ቀመርለአብ□ ላንቀዊነትምጸ□ለ□ላል፡፡

3. ክበት

ተ□ባር - 4

በአካባቢህካለየርቀትትምህርትተማሪጃ□ኛህጋርበመሆን ቀጥሎበቀረበው መረጃ ላይ የመነጋገሪያ ጉዳዮችን መሠረት በማድረግ ተነጋገሩበት፡፡

ኩበት	=	/ክኡብኧት/	-	[□□ኡብኧት]
ቡና	=	/ብኡንንኣ/	-	[ብ□አንንኣ]
ሽሮ	=	/ሽ□ርኦ/	-	[ሽ□ር□ኦ]
ቁልቁለት	=	/ቅኡልቅኡልፈት/	-	[ቅ□ኡልቅ□ኡልኧት]
□ማ	=	/ግኦምምኣ/	-	[□□ኦምምኣ]
ሹል	=	/ሽኡልል/	-	[ሽ□አልል]

<u>***የመነጋገሪያ ጉዳዮች***</u>

1. በቃላቱ ንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍና በአነበባቸው (በዘረድምጻዊ አፃፃፉ) መካከል ያለውልዩነት ምን ይመስልሀል?

2. የልዩነቱ ምክንያት ምንድ ነው?
3. በ□ያንንዱንቃል□ስ□ጸሉትንንጥረ □ምጾችከቃሉአባባልፉር ስ□ስተያያቸው □ተለ□□ ድምጽ አለ? ካለ የትኛውድምጽ ወደ የትኛ□ ተቀ□ሯል?
4. በ□ያንዳንዱቃል□ስ□በ□ምፆች ላ□□ተከናወነውን ለ□□□ሚ□ል□ቀመር□ፍ::

በውይይቱ የተደረሰባቸው መደምደሚያዎች

1. በቃላቱ ንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍና በአነበባቸው (በዘረድምጻዊ አፃፃፉ) መካከል ያለውልዩነት የሚከተለው ነው::

2. የልዩነቱ ምክንያት የሚከተለው ነው::

3. በ□ያንንዱንቃል□ስ□በንጥረ □ምጽአጻጻፍና በ□ረ □ምጽአጻጻፍ መካከል □ተካሄ□□□□ምጾች ለ□□□ሚከተለ□ነው::

ኩበት = □ስ□ /□/ □□ [□] ተለ□□ል::

ቡና = □ስ□ -------- □□ -------- ተለ□□ል::

ሽሮ = □ስ□-------- □□ -------- ተለ□□ል::

ቁልቁለት= □ስ□-------- □□ -------- ተለ□□ል::

□ማ = □ስ□-------- □□ -------- ተለ□□ል::

ሹል = □ስ□-------- □□ -------- ተለ□□ል::

4. በ□ያንዳንዱ ቃል□ ስ□ በ□ምፆች ላ□□ተከናወነውን ለ□□□ሚከተለ□ ቀመር ይ□ል□ዤል፡፡

ውድ ተማሪዎች ቀደም ብሎ□ንዳያችሁት የኋላ አናባቢ □ሆኑት /ኡ/ □ና /ኦ/ ቀ□መዋቸው በሚ□ቡዌር□□ምጾች ላ□ ተ□እኖያሳ□ራሉ፡፡ □እነዚህን ሁለት አናባቢዎች ተናጠላዊ ባህር□ስንመረምር አፈጣጠራቸው ከናፍር አስከባቢ ነው፡፡ ሁለቱ □ምፆች በሚ□ሩበት ጊ□ ከናፍር □በ □ሆናሉ፡፡ □ነዚህ አናባቢዎች ዝር□ ተናባቢን ተከትለ□ ሲ□ቡ□ህን የክብነት ባህሪ ለተናባቢው ይሰጣሉ፡፡ ይህ ዝርግ ተናባቢዎች የክብነት ባህሪ የሚያገኙበት ሂደት ክበት ይባላል፡፡ በዚህ ሂደት አስመሳዮቹ /ኡ/ □ና /ኦ/ ሲሆኑ፣ መሳዮቹ ደግሞ ከነዚህ ቀ□መ□□ሚ□ቡዌር□ ተናባቢዎች ናቸው፡፡

የክበት ምስለት የተካሄደበት ተናባቢ ከናፍርን አስከብቦ[□] የሚል ድምጽ ያሰማል፡፡ ይህንንም ለማመልከት ክበት በተካሄደበት ተናባቢ አናት ላይ [□]□□□በ□ል፡ በዚህ መሠረት ከላይ ባከናወናችሁት የክፍል ውስጥ ተግባር የተመለከ□ችሁት የክበትን ምስለት ነው፡፡ በ□ረ □ምፃዊ አፃፃፍ ላ□□□ብ□[□] የሚያመለክተው በተናባቢዎቹ ላይ የተካሄደውን የክበት ምስለት ነው፡፡ ከላይ በተግባር -3 ውስጥ በቀረቡት ቃላት ላይ የተካሄደው የድምጽ ለውጥ የሚከተለውን □መስላል፡፡

ኩበት - /□/ □□ [□□] / - [ኡ]

ቡና - /ብ/ □□ [ብ□] / - [ኡ]

ሽሮ - /ር/ □□ [ር□] / - [ኦ]

ቁልቁለት -/ቅ/ □□ [ቅ□] / - [ኡ]

□ማ - /□/ □□ [□□] / - [ኦ]

ሹል - /ሽ/ □□ [ሽ□] / - [ኡ]

በእያንዳንዱ ቃል□ ስ□ □ተከናወነውንየክበትምስለትየሚጸሳይአጠቃላ□□□በትቀመርእንደሚከተለ□ መቀመርይቻላል፡፡

ተ ተ አ

[-□ብ] → [+□ብ] /- [+□ብ]

4. ትናጋዊነት

ተ□ባር - 5

የሚከተሉትን ቃላት መሠረት አድርገህበቀረቡት ጉዳዮች ላይ ሀሳብህንስጥ፡፡

ስንቅ - /ስ□ንቅ/ [ስ□ንቅ]

መንግስት - /ምኧንግ□ስት/ [ም□ንግ□ስት]

□ንከን - /□ንክኧን/ [□ንክኧን]

የመነጋገሪያ ነጥቦች

1. በተሰጡት ቃላት ውስጥ መሳዩ ድምጽ የትኛው ነው?
2. በ□ያንዳንዱ ቃል□ ስ□ ጸሉትአስመሳ□□ምፆችየትኞቹ ናቸው? በመካከላቸው ያለው የባህሪ መመሳሰል ምንድነው?
3. የምስለቱ አይነት ምን ይመስላችኋል? ለምን?

<u>በውይይቱ የተደረሰባቸው ነጥቦች</u>

1. በተሰጡት ቃላት ውስጥ ያሉት መሳዩ ድምጾች የሚከተሉት ናቸው፡፡

2. በ□ያንዳንዱ ቃል□ስ□ጸሉትአስመሳ□□ምፆችየሚከተሉትናቸው፡፡

በመካከላቸው ያለው የባህሪ መመሳሰልም የሚከተለው ነው፡፡

3. □ምስለቱ አይነት------------------ ነው፡፡ ምክንያቱም፡- --------------------------------

ውድየርቀትተማሪዎች ከላይ በቀረበው ተግባር የተመለከ□ችሁትየትናጋዊነትምስለትንነው፡፡ □ህ □ምስለት ሂደትአንድየትናጋያልሆነድምጽከትናጋድም□ፋር በመ□ራበቱ □ተነሳ የትናጋዊነትባህር□□ሚያገኝበትነው፡፡ ለምሳሌ በተ□ባር- 4 የተመለከ□ችሁት /ን/ □□ / ን/ □ተለ□□በትን ሂደትነው፡፡ /ን/ «ስንቅ» □ስጥከ/ቅ/፣ «መንግስት» □ስጥከ/□/፣ «□ንከን»

□ስ□□□ሞ ከ/□/ ቀ□ሞ□በቷል:: /ቅ/፣ /□/ □ና /□/ □□ሞ የትናጋድምጾችናቸው:: በ□ህ □ተነሳ የድድየነበረ□ /ን/ የትናጋነትንባህሪ አግኝቶ / ን/ ሆኗል::

ከላይ በተግባር- 4 በ/ን/ ላይ የተካሄደውን ምስለት መሠረት በማድረግ የትናጋዊነት ምስለትን □ንደሚከተለ□በቀመርማስቀመጥይቻላል::

/ን/ → [ን] / - [ቅ/□/□]

[-ላ□ -ሁኸ -ሰ] - - - ► [+ ላ□ +ሁኸ +ሰ] / —— [+ ትና +ላ□ +ሁኸ]

መፍቻ
ሁኸ =ሁኸላ

በዚህ አይነቱ የትናጋዊነት ምስለት መሳዩ ድምጽ /ን/ ሙሉበሙሉ አስመሳዩን አልመሰለም፤ ሰርናዊነቱን አልተወም::

ምሳ. ፈለኩ= /ፍኸልልኸግህኡ/ - [ፍኸልልኸክክኡ]

[ፈለኩ]በ□ህ□□ቅር□ /□ለ□ሁ/ ነው:: በአም□ መፊ ረሻ ጸለ□□ም□ /□/ ሲሆን፣ □□ህሪ ግንድቅ□ጸ ም□ላ□ /-ሁ/ □መጹመሪጸ□ም□□□ሞ /ህ/ ነው:: /□/ የትናጋ፣ □ግድነዛሪ □ም□ ሲሆን፣ /ህ/ □□ሞ □ማንቁርት፣ ፍትግ፣ ኢ-ነዛሪ □ምጽነው::

የትናጋ ድምፆች የሚፈጠሩት የምላስ የሁዋላ ክፍል ወደ ላይ፣ ማለትም ወደ ትናጋ ሲጠጋ በመሆኑ[+ላ□] ናቸው:: በሌላበኩል /ህ/ የማንቁርት ድምጽበመሆኑና ማንቁርት ደግሞ ጉሮሮ ውስጥበመሆኑ[-ላ□] ነው:: [-ላ□] የሆነው /ህ/ [+ላ□] ከሆነው /ግ/ ጋር ሲጕራበት[+ላ□] በመሆን □□ [□] ተለውጧል:: ይሁን □ንጂኢ-ነዛሪነቱንስላልተ□ /□/ ሊሆንአልቻለም:: □ልቁንም

ለለ□□መንስኤ □ሆነውን /□/ ወደኢ-ነዛሪነት ለ□□ /□/ አድር□□ል::□ህንአይነቱንየምስለት ሂደትኢ-□ምፀትንስንመለከትበሰ□□□ንነጋገርበ□ለን::

/□ለ□ሁ/ □□ [ፈለኩ]የተለወጠበትን የምስለት ሂደት□ንደሚከተለ□በቀመርማስቀመጥይቻላል::

[ህ] -----> [□]/ [□] -

[□] -----> [□] / - [□]

የትናጋዊነት የምስለት አቅጣጫ□ንደ «ስንቅ» ባሉትቃላትውስ□መላሽ ሲሆን፣ □ንደፈለግኩባሉትቃለቀትውስ□□□ሞ □ስፋሽነው::

5. ድምፀት

ተ□ባር - 6

በሚከተሉት ቃላት ውስጥባሉድምፆች ላይ በተካሄደው የምስለት ለውጥ ላይ አጭርማብራሪያስጥ::

/አል - ት - □□□□ርም/ -----> [አድድኽፍ□ርም]

/አል - ት - ል□ቅም/ -----> [አልልኽቅም]

በነዚህ ሁለትቃላት ውስጥ የተካሄዱት ሁለትድምጸ ልሳናዊ ሂደቶች ናቸው፤ አንዱ የ/ል/ መገደፍ ሲሆን፣ ሌላው የ/ት/ ወደ [□]□ና[ል] መቀየር ነው:: ለመሆኑ የ/ት/ ወደ [ል]□ና[□] መቀየር በምን የመጣ ይመስላችል?

ከላይ በቀረበው የክፍል ውስጥ ተግባር ላይ የተከናወነው የድምፀት ምስለት ነው:: □ንደሚ□□ቀ□ /ት/ ኢ-ነዛሪ፣ የድድ፣ □□□□ምጽነው:: በአም□ መጹመሪጸ□ሚ□ኘ□ /□/ □□ሞ ነዛሪ፣ □□□፣ □□□□ምጽነው:: በ□ህ □ተነሳ ነዛሪ □ምጽን ተ□ራብቶየገባ□ /ት/ የኢ-ነዛሪነቱንባህሪ ትቶነዛሪ በመሆኑ□□[□] ተለውጧል:: በዚህ አይነት ሁኔ□ኢ-ነዛሪ □ምፆችከነዛሪ □ምጸችጋር በመ□ራበ□ቸው ምክንያትወደነዛሪነትየሚለ□□በትየምስለት ሂደትድምፀት ሲባል፣ ቀመሩም የሚከተለውን ይመስላል::

ተ ተ ተ

[-□ም□] ---► [+□ም□] /- [+□ም□]

6. ኢ- ድምፀት

ቀደም ሲል ከተመለከትነው የድምፀት ምስለት በተቃራኒ ነዛሪ ድምፆች በአጉራባቻቸው ኢ-ነዘሪ ድምጽ የተነሳ ኢ-ነዛሪ የሚሆኑበት ሂደት ኢ-ድምፀትይባላል:: የሚከተለውን ምሳሌ □ንመልከት::

/□□ልል□□-ህኡ/ [□□ልል□□-ክኡ]

ከላይ በቀረበውምሳሌ ውስጥ የግሱ አምድ የሚጨርሰው በ/ግ/ ነው:: /ግ/ ደግሞ □□□፣ ነዛሪ የትናጋድምጽነው:: በ□ሱአም□ ላ□□ተቀ□ለ□□መ□በ አመልካችየሚጹምረ□ በ/ህ/ ነው:: /ህ/ □□ሞ በአፈጣጠሩ አ-ነዛሪ □ም□በመሆኑቁ□ሞትየገባ□ንነዛሪ /□/ ኢ-ነዛሪ አድር□□ል:: በ□ህም □ተነሳ /□/ □□[□] ተለ□ጧል:: የኢ-ድምፀትምስለትበሚከተለውቀመርይገለፃል::

ተ ተ ተ

[+ነዛሪ] [-ነዛሪ] / - [-ነዛሪ]

ቀመሩ «አንድ ነዛሪ ድምጽ ኢ-ነዛሪ ድምጽን ቀድሞ ሲገኝ ወደ ኢ-ነዛሪነት ይቀየራል» ተብሎይነበባል::

ማ□ቃለጸ

በዚህ ክፍለትምህርት የተመለከትነው የድምፀ-ልሳናዊ ሂደትን ምንነትና ከድምፀ ልሳናዊ ሂደቶች መካከል በአማርኛ በሰፊው የሚከሰተውን የምስለት ሂደት ነው:: በ□ህም:-

- ንጥረ-ድምፆች በቅንጅት ወቅትበሚፈጥሩት ጉርብትና የተነሳ የሚያሳዩት□ርስ በርስ□መመሳሰል ሂደትምስልትእንደሚባል፤
- በምስለት ሂደት ወቅትበንጥረ-ድምፆች መካከል የሚከሰተው የመመሳሰል ሁኔ□በከፊል□□ም ሙሉበሙሉ ሊሆንእንደሚችል፤
- የምስለት ሂደትበአስመሳዩ/ለዋጩ □ናበመሳ□/ተለዋጩንጥረ-□ምፆችቅ□ም ተከተል መሠረትመላሽ□□ም □ስፉሽ ተብሎበሁለት□ንደሚከፈል፤
- ላንቃዊነት፣ ክበት፣ ትናጋዊነት፣ ድምፀት፣ ኢ-ድምፀትና ከንፈራዊነት ዋና ዋና የምስለት ሂደቶች መሆናቸውን ተመልክተናል::

ክፍለትምህርት 2፡ ሌሎች ድምፀ ልሳናዊ ሂደቶች

መ□ቢጸ

ቀደምባለው ክፍለትምህርት የድምፀ ልሳናዊ ሂደትን ምንነትና ከድምፀ ልሳናዊ ሂደቶች መካከል አንዱ የሆነውንና በአማርኛ ቋንቋ ውስጥበሰፊው የሚከሰተውን ምስለትን ተመልክተናል:: በምስለት ሂደት ስር የተመለከትናቸው የከንፈራዊነት፣ የላንቃዊነት፣ የክበት፣ የትናጋዊነት፣ የድምፀትና ኢ-ድምፀት የምስለት አይነቶችን ሲሆን፣ በምን ምክንያትእንደሚከሰቱ በዌርዌር መርምረንየእያንዳንዳቸውንየምስለት ሂደትየሚጸሳ□ቀመርአስቀምጠናል:: በ□ህ □□ለትምህርትደግሞ ከምስለትው□ ሌሎችድም□ ልሳናዊ ሂደቶችንእንመለከ□ለን:: በ□ህ □□ለትምህርት የምናተኩርባቸውድምፀ ልሳናዊ ሂደቶች ደግሞ የአናባቢ ምስለት፣ ግድፈት፣ ቅየራ፣ ስርገት /ፍልቀቃ/ እናጥብቀትናቸው::

1. የአናባቢ ምስለት

ተ□ባር - 1

የሚከተሉትን ጥንድ ቃላትበንጥረ ድምፃዊ አፃፃፍከፃፍህበሁዋላ፣ በጥንዱ ውስጥባሉት ቃላት ውስጥ ያለውን የድምጽ ልዩነት አውጣ::

<u>ጥንድ -1</u>	<u>ጥንድ-2</u>	<u>ጥንድ-3</u>	<u>ጥንድ-4</u>
ብቡ= ------------	ብሩ□ = ------------	ሽሮ= --------------	ብልኮ = ---------
ቡቡ= ------------	ቡሩ□ = ------------	ሹሮ = -------------	ቡልኮ = --------

---

ውድየርቀትተማሪዎች በየጥንድ ያሉት ቃላትልዩነት የአናባቢ ልዩነት ነው:: ለምሳሌ ጥንድ-4ን ወስደን እንመልከት::

ብልኮ = /ብ□ልል□□□ኦ/

ቡሉኮ = /ብኦልልኡክክኦ/

በዚህ ሂደት የተከናወነው የምስለት ለውጥ የአናባቢ ነው:: «ብልኮ» በሚለውቃል ውስጥ የነበሩት አናባቢዎች በቅደም ተከተል /-□-□-ኦ/ ሲሆኑ፣ «ቡሉኮ» በሚለ□-□-ስ□□□ሞ /-ኡ-ኡ-ኦ/ ናቸው:: በ□ል□እንደሚ□□□- /□/ □□ /ኡ/ ተለ□-□ል:: □ህም ሊሆንየቻለ□-በፊ ረሻ□-አናባቢ /ኦ/ □ተነሳ ነው:: /ኦ/ □መካከል አናባቢ □ሆነውን /□/ □ሁኝለነትባህር□በመስጠትወደ ሁኝለ እናባቢነት ለ□-□□ል:: □ለ□፣ □መካከል □ሆነውአናባቢ /□/ □ለይነቱንሳ□ተ□-□ሁኝለ ሆኗል:: □ለይናየሁኝለ አናባቢ □□ሞ /ኡ/ ነው:: በ□ህ ሂደትአስመሳ□ምመሳ□ምአናባቢዎች ናቸው:: በዚህም የተነሳ እንዲህ አይነቱ □ም□ ልሳናዊ ሂደትየአናባቢ ምስለትይባላል::

ይህን ሂደትቀደም ሲል ካየናቸው ሂደቶች የሚለየውበመሳዩና በአስመሳዩ መካከል ሌላ ድምጽ መኖሩ ነው:: በዚህም የተነሳ ለውጡ የሚካሄደው አንድ ተናባቢን ተሻግሮ ነው:: በዚህ አይነቱ ሂደት አናባቢዎቹ የሚያገኙት የሁዋላነትባህሪ ብቻ ነው:: የላይ የሆኑ አናባቢ /□/ ከሆነ፣ □ለ□□ሁኝለ □□ ሆነው /ኡ/፣ □መሀል ከሆነ /□/ ደግሞ፣ የመሀል የሁዋላ ወደሆነው /ኦ/ ይለወጣሉ:: የለውጡምክንያት የሚሆኑት ደግሞ የሁዋላ አናባቢዎች የሆኑት/ኡ/ እና /ኦ/

ናቸው፡፡ □ለ□□ምንጭ /ኡ/ ከሆነናየተለዥዱ □ላይአናባቢ ከሆነ፣ በላይነቱ ላ□□ሁዥላነትጨምሮ /ኡ/ ስለሚሆንምስለቱ ሙሉብሙሉ□ሆናል፡፡ ከላ□በቡድን ባያችሁት ተግባር ውስጥበጥንድ 1 እና 2 □ተካሄ□□ ለ□□□ጨ□ነው፡፡ በሌላበኩል ለዋጨና ተለዥዱ □ሚ□ት በተያየየአፍአከፋፈት ሁኔታከሆነ፣ ለ□□ከፊልነው፡፡ ከላ□በጥንድ 3 እና 4 □ስ□□□□□ ለ□□ ለ□ህ ምሳሌ ሊሆንይችላል፡፡ /ሽ□ሮኦ/ □□ /ህኡሮኦ/ ሲቀ□ር፣ /□/ □□[ኡ] ተቀይሮአል፡፡ ከለውጡምንጭ /ኦ/ ጋር ለውጡን ስንመረምረውምስለቱ የሁዋላነት ብቻ ነው፡፡

2. ግድፈት

□ስከአሁን በተመለከትናቸው□ም□ ልሳናዊ ሂደቶችአንድድምጽአጎራባቹን ሲመስልአይተናል፡፡ በ□ህ ሂደትደግሞ አንድድም□በ□ርብትናየተ□ፉ□ንድም□□ሚጸ□□በትን ሂደትእንመለከ□ለን፡፡ ለግድፈት ሂደትጥሩ ምሳሌ □ሚሆኑትእንደአዘነ፣ አየለ፣ አነጸ... □□ተ ጸሉትበአናባቢ □ሚጀምሩ □ሶችናቸው፡፡ እንደነዚህ አይነትግሶች እንደምንየግድፈት ሂደትንእንደሚጸሳ□ በዌርዌር እንመልከት፡፡

> አዘነ = /ህ̈አዝዝ̈አንእ/
>
> አየለ = /ህ□□□□ል□/

ሁለቱ ቃላትበ□ህ□□ቅርጻቸው□ጸ□ዋቸው□ምያችከላ□□ተ□ለ□ትናቸው፡፡ ለ□ህ ማረፉ□□ □ሚሆነውእንደገደለ፣ ሰበረ . . . □□ተ ጸሉ□ሶች□ህ□□ቀር□ ተሳሳ□ መሆኑነው፡፡ በነዚህ አይነትግሶችየመጹመሪጸ□አናባቢ /ኧ/ ነው፡፡ □□ህ ላ□□ሚነሳ□□ጸቂእነዚህ □ሶችበ□ህተ□ቅርፃቸው□ጸ□ትየመጹመሪጸ□ም□ /ህ/ ከሆነና ቀጣዩአናባቢም /□/ ከሆነበምንየተነሳ በላ□□ቅርጻቸው በእነዚህ ሁለቱ ቦ□ /አ/ ተ□ኘ? □ሚለ□ነው፡፡ አናባቢ /□/ □መሀከል አናባቢ ነው፡፡ ከርሱቀ□ሞ□□ባ□ /ህ/ □□ሞ □ታችድምጽነው፡፡ /ህ/ በቃልመነሻከ/□/ ቀ□ሞ ሲገኝየታችነትባህሪ□ን ለተከተለው አናባቢ ሰጥቶ □ሱ□□□ል፡፡ በ□ህ ሂደትየታችነትንባህሪ ከ/ህ/ ጸ□ኘ□ /□/ □ታችአናባቢ □□ሆነው /ኣ/ □ለ□□ል፡፡ /ህ/ /□/ን /ኣ/ አድር□ ለመ□□ቱ አንዱ ማረፉ□□ □ሱ□□ስምነትበሚለ□□በትጊ□ በላ□ላ□ቅርጹጠፍቶየነበረ□ /ህ/ መም□ቱ ነው፡፡ □ሚከተሉትንእንመልከት፡፡

<u>□ስ</u>	<u>ስማዊ ቅር□</u>
አዘነ	ሀዘን
አየለ	ሀ□ል
አሰበ	ሀሳብ

ከላይ የተመለከትነውን ሂደትጠቅለል አድርገን ስንመረምር የሚካሄደው ለውጥ ሁለት ሆኖ እናገኘዋለን:: □መጀመሪያ□□/□/ □□ /ኣ/ መቀ□ር ሲሆን፣ □ህ ለ□□[-ታች] የነበረው /ኧ/ [+ታች] የሆነውን ተናባቢ /ህ/ ተከትሎበመግባቱ የተነሳ ወደ [+ታች] /ኣ/ የሚቀየርበት ነው:: የሚከተለውቀመር ይህንኑያሳያል::

አ   አ   ተ
[-ታች] ---►   [+ታች][+ታች]

ሁለተኛው የለውጥ ሂደት ደግሞ /ህ/ የሚገደፍበት ነው:: /ህ/ የታችነትባህሪ□ን ለ/□/ ካ□ረሰ በሁዋላ /ኣ/ ፋር አይከሰትም፤□□□ል:: □ህም በሚከተለ□ቀመር□□□ል::

ተ   አ
[+ታች] ---► ∅ / - [+ታች]

□ህ ቀመር «□□ችየሆነ ተናባቢ □ታችከሆነአናባቢ ቀ□ሞ ሲ□ብ□□□ል::» ተብሎይነበባል:: በአጠቃላ□ «ሀዘነ» □□ «አዘነ»የተለወጠበትን ሂደት የሁለቱ ቀመሮች በቅንጅትይገልፀዋል:: □ጩ□ም:-

አ   አ   ተ
[-ታች] ---►   [+ታች] /   [+ታች] -
ተ   አ
[+□ች] ----►   ∅/   - [+□ች]

በአማርኛ ግድፈት የሚከሰተውበቃል መጀመሪያ ብቻ አይደለም::

ተ□ባር - 2

የሚከተሉትን ቃላት□ህ□ይና ላክላ□ቅርጽከመረመራችሁበኋላግድፈትየተከሰተበትን ቦ□በቃልመነሻ፣ መሀከል □□ም መ□ረሻ እያልክለይ::

		□ህ□□ቅር□	ላክላ□ቅር□	□ተ□□□በት ቦ□
□□	=	---------------------	---------------------	---------------------
□ራ	=	---------------------	---------------------	---------------------
ማለ	=	---------------------	---------------------	---------------------

በመፊ ረሻም □□ረስክበትን መደምደሚያ በአካባቢ ህላለየርቀትትምህርትተማሪጃ□ኛህጋርበመሆን ተነጋገሩ::

ውድየርቀትተማሪዎች በውይይ□ችሁ ላ□እንዳያችሁት «□□»፣ «□ራ»ና «ማለ» በቅ□ም ተከተል «□ሀ□»፣ «□ርሀ» □ና «መሀለ» □ሚል □ህ□□ቅርጽአላቸው:: በ□ህም □ተነሳ /ህ/ □ተ□□□□በ«□ርሀ» □ስጥከመ□ረሻ ሲሆን፣ በተቀሩት ሁለቱ □ስ□□□ሞ ከመሀል ነው::

በአማርኛ የሚገደፈው /ህ/ ብቻ አይደለም::

ተ□ባር - 3

የቃላቱን □ህ□ይና ላክላ□ቅር□በማነፃፀር □ተገደፉትንድምፆችለይ::

	□ህ□□ቅር□	ላክላ□ቅር□	□ተ□□ለበት ቦ□
1. ሳለ =	---------------------	---------------------	---------------------
2. ሄ□ =	---------------------	---------------------	---------------------

3. በላ = ---------------------- ---------------------- ----------------------

4. ቆመ= ---------------------- ---------------------- ----------------------

5. ሞተ = ---------------------- ---------------------- ----------------------

6. መ□ = ---------------------- ---------------------- ----------------------

---

ውድተማሪከላይ□ንዳየኸው የተገደፉትድምፃች በቅደም ተከተል /ዕ/፣ /ይ/፣ /ዕ/፣ /ው/፣ □ና /ክ/ ናቸው:: በስ□ስቱ ቃላትውስ□□ተገደፉትድምፃች /ክ/፣ /□/፣ □ና /□/ ናቸውማለትነው:: □ነዚህ □ምፃች ሲ□□□ ል□ /ህ/ ላ□እንዳየነውባህሪየቸውንለአጎራባችድም□ጸ□ርሳሉ:: በ□ህም □ተነሳ ለምሳሌ:-

- «ሳለ» ውስጥ /ስኧዕዕኧልኧ/ ወደ /ስኣልኧ/ ሲቀየር፣ /ዕ/ የተከተለውን አናባቢ /ኧ/ን ወደ /ኣ/ ለውጦ ተገድፏል::
- «ቆመ» ውስጥ /ቅኧውውኧምኧ/ ወደ /ቅኦምኧ/ ሲቀየር፣ /ው/ የተከተለውን አናባቢ /ኧ/ን ወደ /ኦ/ ለውጦ ተገድፏል::
- «ሄደ» ውስጥ /ህኧይይድኧ/ ወደ /ህኤድኧ/ ሲቀየር፣ /ይ/ የተከተለውን አናባቢ /ኧ/ን ወደ /ኤ/ ለውጦ ተገድፏል::

3. ቅ□ራ

ተ□ባር - 4

የሚከተሉት ቃላት የያዙዋቸውን ድምፃችና የድምፃቹን ቅደም ተከተል ከመረመርክበኋላበቃላቱ ውስጥ ያለውን የድምፃች ቦ□ መቀጸ□ር አሳይ::

1. /ከበሮ/ → [ከረቦ] ------- □ና -------- ቦ□ ተቀጸ□ረዃል

2. /□□□ር/ → [□ዌ□ር] -------- □ና -------- ቦ□ ተቀጸ□ረዥጩ

3. /ሰመ□/ → [ሰ□መ] ------- □ና -------- ቦ□ ተቀጸ□ረዥጩ

4. /ግርዘት/ → [ግዝረት] ------- □ና -------- ቦ□ ተቀጸ□ረዥጩ

5. /ብር□ ቆ/ → [ብ□ ርቆ] ------- □ና -------- ቦ□ ተቀጸ□ረዥጩ

ውድየርቀትተማሪዎች በተግባር- 4 ላ□ □ንደተመለከታችሁትበ□ያንዳንዱቃል□ስ□□□ምፆችየቦ□ቅ□□ር ተከናውኗል:: ለምሳሌ ጸሀል □መጹመሪጸ□ንናየመሬ ረሻ□ንእንመልከት::

/ከኧብኧርኦ/ ----→ [ከኧርኧብኦ] = /ብ/ ና /ር/ ቦ□ ተቀጸ□ረዥጩ::

-ብ-ር- -ር-ብ-

/ብ□ር□ □ቅኦ ----→ [ብ□□ ር□ቅኦ] = /ር/ ና /ጭ/ ቦ□ ተቀጸ□ረዥጩ::

-ር□ - -□ ር-

□ንዲህ አይነቱ በቃላት ውስጥ የሚካሄድ ትርጉም የማይቀይር የድምፆች ቦ□ መቀጸ□ር ቅ□ሯ □ባላል:: □ቅ□ሯን ሂደትበሚከተለ□ቀመር ማሳየትይቻላል::

/-ሀ-ለ/ ----→ [-ለ-ሀ-]

4. ስርገት/ ፍልቀቃ

ተማሪዎች በውይይ□ችሁ□ቅትእንደተመለከታችሁትአማርኛ□ሚ□ቅ□□ከፍተኛ□ተናባቢ ክትትሎሽ የተለያዩ ተናባበዎች ከሆኑ ሁለት፣ ረዥቮም ተናባቢ ከሆነ ደግሞ አንድ ብቻ ነው:: በቃልመነሻ ላይ አንድ ረዥቮም ተናባቢ ወይም ሁለት የተለያዩ ተናባበዎች □ንዲመ□አይፈቀ□ም:: □ተለጸ□ ሁለት ተናባቢዎችም ሆኑአንድ ረዴም ተናባቢ

ሊ□ባ□ሚችለ□ብቃል መሀል □□ም መ□ረሻ ላ□ ብቻነው:: ከዚህ □□ ተናባቢዎችቋንቋ□ብማ□□ቅ□□ መል□ ሲከ□ተሉ፣ የክትትሎሹን ህግ ለማስጠበቅ አናባቢ /□/ በተናባቢዎች መካከል □ንዲ□ባ□□ረፉል:: □ህ ሂደትነው□ልቀቃ/ስርገትየሚባለ□:: □ሚከተሉትምሳሌዎች ሂ□ቱንበ□ል□ ለመገንዘብ □ረ□ሉ::

/ልብስ/ - /ል□ብስ/

/□ር□/ - /□□ር□/

/□□ስ/ - /□□□□□ስ/

/ምኧንግስት/ - /ምኧንግ□ስት/

/ልብብህ/ - /ል□ብብ□ህ/

/□ፀፀሽ/ - /□ፀፀ□ሽ/

በምሳሌ□ ላ□ □ንደሚ□□□ለልብስ/ □ና /□ር□/ አናባቢ □ምጽአልጸ□ም:: በ□ህ □ተነሳ □ተናባበዎችክትትሎሹከሚ□ቀ□□በላ□ ሆኗል:: በመሆኑም /□/ □ልቅቆ□□ባል:: /□/ መ□ባትያለበትከመነሻ ተናባቢ□ ተከትሎነው:: □ህ ከሆነከ/□/ ቀ□ሎ□ሚኖረ□□ተናባቢ ክትትሎሽ ሁለትይሆናል:: □ህ □□ሞ በቃል መሀከልና መ□ረሻ ላ□□ሚ□ቀድነው:: ነገር □ን /□/ □□ባ□ከመ□ረሻ□ ተናባቢ ቀ□ሞ ቢሆነ /ልብ□ስ/ በቃሉመነሻ ሁለት ተናባቢዎችይከ□ተላሉ:: □ህ □□ሞ አይፈቀ□ም:: በሌላበኩል በሁለት ተናባቢ □□ም በአንድ ረዴም ተናባቢ □ሚፊ ርሱቃላትእንደ/-ህ/ □ና /-ሽ/ ጸሉትንመ□ብአመልካቾችበሚ□ስ□በትጊ□ □ማ□□ቀ□□ተናባቢ ክትትሎሽ□□□ራል::

/ል□ብብ-ህ/ - /ል□ብብ□ህ/

□ንደዚህ ባለው ሁኔ□ም/□/ □ልቃቂ ሆኖበመ□ባትያገለ□ላል::

5. ጥብቀት/ርዝመት

ስለቀለም በተነጋገርንበት ወቅት□□ረመንገዳችንንስለረዴም አናባበዎች ተመል□ተናል:: በተለም□□ብቀትየሚባለ□የአንድ ተናባቢ □ምጽአፈጣጠር ረ□ም ጸለ □□ ሲ□ስ□ መሆኑንአይተናል:: በአማርኛ ረዴም ተናባቢ ሊ□ባ□ሚችለ□ብቃል መሀል □□ም መ□ረሻ መሆኑንም አያይዘን መመልከታችንይታወሳል::

በተግባር አስራ አንድ □ንደተመለከትነውአይነትበቃል መሀልና መ□ረሻ □ሚከሰት ርዌመትቃላቱ በተፈጥሮ ያገኟቸው□ንጂ በ□□ቀ □ም□ ልሳናዊ ሂደትየተነሳ □ተከሰቱ አይደሉም፡፡

የዚህ ክፍል ዋናውትኩረትም የተፈጥሮ ረዥም ተናባቢዎች ላይ ሳይሆን፣ ርዝመት የ□□ቀ □ም□ ልሳናዊ ሂደት ሆኖየሚከሰትባቸው ሁለት መንገዶች ላይነው፡፡ □ነዚህ ሁለት መንገዶች በተ□□ሮ□ ረጅም ጸልሆነ ተናባቢ በስርጭትጉርብትናየተነሳ ረጅም □ሚሆንባቸውናቸው፡፡ ከዚህ ቀጥለን □ያንዳንዳቸውንበምሳሌ አስደግፈንእንመለከ□ለን፡፡

የመጀመሪያው የጥብቀት ሂደት ምክንያትቃላትጥቅያ ም□ላዶችንበሚፊ ምሩበትወቅትየሚከሰት ሙሉምስስሎሽነው፡፡

/አስ-ዝኧርርኧግኣ/ - [አዝዝኧርኧግኣ]

/□□□□-□/ - [ውኧድጅጅኤ]

/ም□ልል□ስ-ሽ/ - [ም□ልል□ሽሽ]

በነዚህ ምሳሌዎች ውስጥጥቅያ ምዕላዶችና ቅጥያው የገባበት ቃል መገናኛ ድንበር ላይ ባሉት ማለትም /ስ-ዌ/፣ /□-□/ □ና /ስ-ሽ/ መካከል ሙሉምስለትይካሄ□ል፡፡ በ□ህም □ተነሳ /አስ-□ረፉ/ □ስ□ /ስ/ □□[ዌ] ተለውጦ ቀድሞከነበረው /ዝ/ ጋር በመቀናጀት ረዥም [ዌዌ]ይፈጥርና [አዘረጋ] ይሆናል፡፡ በዚህ አይነት[□□ጸ] ውስጥ ርዝመት[ፀፀ] የተከሰተው የዘርፍ አመልካች የሆነው /ዬ/ /ድ/ን ወደ /ጅ/ በመቀ□ሩ ሲሆን፣ በ[መልሽ] ውስጥ ደግሞ /ሽሽ/ የተከሰተው በ/ስ/ ወደ /ሽ/ መለወጥ ነው፡፡

ሁለተኛው የጥብቀት መንስኤ በቅጥያ ም□ላዶች መ□ሰ□□□ም ሁለትቃላት ተቀናጅተ□አንድጥምር ቃልበሚመሰርቱበትወቅትየተመሳሳ□□ምፆችከተ□ትሎመ□ባትነው፡፡ በ□ህ ሁኔ□ ሁለት ተናባቢዎች ተከታትለ□በመ□ባት ረጅም ተናባቢ □ሚ□□ሩበት ሂደትየሚከተለ□ንይመስላል፡፡

/አል-ል□ብስ□ም/ - [አልልኧብስ□ም]

/አብ-ብኧልኣብ/ - [ልኣብብኧልኣብ]

/ስኤት-ት□ህኡን/ - [ስኤትት□ህኡን]

ማ□ቃለጸ

ይህ ክፍለትምህርትትኩረት ያደረገውከምስለት ሂደት በተጨማሪ በአማርኛ የንጥረ-ድምፆች ቅንጅት የሚከሰቱ ሌሎች ድምፀ ልሳናዊ ሂደቶች ላይ ነው። በተግባራዊ መልመጃዎች በተ□□□□ □□□□ችንእንዳየነውበአማርኛ□ስጥከምስለት በተፊ ማሪ የአናባቢ ምስለት፣ የግድፈት፣ የቅየራ፣ የስርገትና የጥብቀት ሂደቶች ይከሰ□ሉ።